

ZABOLCSI SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ: SZOHOR PÁL
SZERKESZTŐK:
MÉREYNÉ JUHÁSZ MARGIT
BELOHORSZKY FERENC
VÁCZ ELEMÉR

A BESSENYEI-TÁRSASÁG KIADVÁNYA
NYIREGYHÁZA

Ára: 2 pengő.

TARTALOM:

	Oldal
Hankiss János: Bessenyei Európa és Hunnia közt	1
Tóth Béla: Fővárosi és vidéki irodalom	13
Sziklay László: Nyíregyháza	23
Mohr Gedeon versei	27
Bory Zsolt versei	29
Kring Miklós: Helytörténelem	31
Nyárády Mihály: Kék község	37
Magyar Néző:	53
Belohorszky Ferenc: Harc az új világért	53
Gondolatok a népfőiskoláról	56
Adattár	57
Holmi	61

A Szabolcsi Szemle a Bessenyei-Társaság hivatalos lapja. A társaság tagjai a Szabolcsi Szemlét, amennyiben tagdíjkötelezettségüknek eleget tettek, illetményképen kapják.

Előfizetési díj nem tagoknak 8 pengő.

A Szabolcsi Szemle negyedévenként 3—4 ív terjedelemben jelenik meg.

Szerkesztőbizottság tagjai: Aradvári Béla, Jákváry Kálmán, Korányi Aladár, Margócsy Emilné, Papp György, Percsolt István, Rezessy Zoltán, Schárbert Armin, Szalay Pál, Szesztay András, Turi Sándor (Paszab,) Vernes Gyula, Vietórisz József, Vikár Sándor.

Kiadó: Bata Sándor, az Ujságbolt tulajdonosa, Nyíregyháza. Kéziratokat a következő címre kell küldeni: verseket, novellákat, szépirodalmi írásokat Méreyné Juhász Margit, Nyíregyháza, Deák Ferenc-utca. — A táj és népkutatás körébe vágó tanulmányok, írások, adatközlések, valamint történelmi jellegű írások, művek: Váczy Elemér, Nyíregyháza. — Irodalmi tanulmányok, egyéb vonatkozású írások, megemlékezések, könyvismertetések és bírálatok: Belohorszky Ferenc, Nyíregyháza, Kossuth-gimnázium. — Kéziratokat vissza nem adunk. A Szemlét megrendelni a kiadónál lehet.

A Bessenyei-érmet rajzolta: Szalay Pál, a címlapot tervezte: Tóth István Lajos.

BESSENYEI EURÓPA ÉS HUNNIA KÖZT*

„A tudomány, Jupiter és a természet
lelkemben egyek.”

(*Tariménés utazása.*)

Nincs magyar író, akinek Európa-élménye megközelíthetné azt, amit a Berczelből hirtelen Bécsbe került Bessenyei György érzett. Odahaza ólomlábakon járt az idő, itt úgy rohant, hogy a fiatal gárdistának két kemény markával kellett visszatartania. Nem tudja, hova kapjon, akárcsak *Filozófusa* (III. 5.) Bécs csakúgy ontotta a kultúrát, s nem is annyira a magáét, mint a tudatosan tisztelt egész Európáét. Európáét, „aki” sohasem volt még s nagyon sokáig nem is lesz ennyire világosan körvonalazott egyéniség. Hiszen a XVIII. század derekán az egyetemes ember néhány évtizedre a nemzetben jellegzetesülő ember fölé kerekedik. Ha hitében nem is, de kételyeiben és vágyaiban egységes. Egy nyelvű, mint a középkor, de ezt az egy nyelvet — most már nem a latin, hanem a francia — a tudomány reszpublikáján kívül is beszélik, s nemcsak férfiak, de nők is. A tudomány sem olyan mogorván elzárkózott, mint eddig volt. Voltaire egyik mecénása nő létere Newtont fordít és laboratóriumban kísérletez; a század legjobb folyóiratai a nők számára készülnek és Bessenyei *Filozófusa* határozottan kimondja: a nőt és a férfit ugyanazok a nemességek és ugyanazok a gyöngeségek jellemzik. A francia nyelv maga sohasem volt s nem is lesz olyan vendégszerető, mint ebben a században, amely annyit vár tőle. Eckhardt Sándor¹ megállapította, hogy Bessenyei jóformán mindent franciául olvasott, még az angolokat is, akik az enciklopedistáknak ötleteket szolgáltattak, hogy azok szépirodalmibb formába öntve, az egész világon elterjesszék ezeket az ötleteket. Francia fordítás alapján dolgozta át magáévá Pope *Essay on Man*-jét *Az embernek próbájá-ban*,² Hallifax-et az *Anyai intés* ben, Clarke-ot, Locke-ot és Hobbes-ot bölcselő munkáiban.³ Bár németül legalább olyan jól kell tudnia, mint franciául, a német irodalom hatása szerényen meghúzódik a nagy európai irodalom: a francia árnyékában: Bessenyei talán Gottschedet követi *Agisában*⁴ és tragikái elveiben, de Gottsched maga is a francia ügy szószólója; említi Leibnizet, Wolffot, Puffendorffot, Wielandot, Cronegket, Hübneret, — egyiket-másikat talán szintén franciául olvasván... A német

szépírók közül mintha csak Gellert fogta volna meg elevenebben, különben nem írná le ezt a furcsa ötletét: „Mi kár lenne benne, ha a német Gellertet is a debreceni, kecskeméti, kassai polgárnék olvashatnák magyarba?”⁵ Ezzel szemben francia könyvek honosodnak meg az asztalán, irányítják lépten-nyomon elméjét az „oktenger” viharaiban. Franciák a történelmi (Millot, Henry) és földrajzi (Vaissette) tanácsadói, franciák vezetik a kezét az élethez, s a világhoz való viszonya küzdelmes kialakításában (Robinet, Malebranche, Rousseau, Montesquieu, Voltaire, Formey, Rollin, Helvétius), francia szindarabokat lát a bécsi színpadokon,⁶ francia izlést és modort az udvarban s a jó társaságban.⁷ Sonnenfels professzor példája pedig arra hívja fel figyelmét, hogy Bécsben a német irodalom „kisebbségi irodalomnak” érezhette magát, mint nálunk a magyar.

Viszont ne feledjük, hogy ebben a franciaságban mindaz benne volt, amit a tudatosan újuló Európa lényegesnek tartott. Nem az a fontos tehát, hogy Bessenyei „franciás”, hanem az, hogy a franciás „manéron” túl látta a forradalmak felé siető emberiség minden kérdőjelét, és tudta, hogy a kérdőjelek erdejében kell megtalálnia a magyar szellem útját. Ezt a kérdőjelek erdejében, amely a kettős lehetőség megértésére tudatosult benne, szinte az első pillanatoktól fogva érezte.

Első benyomása az a szédítő űr, amely saját tegnapja és a franciás kultúrközpont között tátong. S ezt az űrt a jövővény még szélesebbnek érzi, mint amilyen valójában. Túlértékeli a lesajnáló tekinteteket és vállvonogatásokat, túlbecsüli a „nemzetfölötti” műveltség üvegházi tavaszát; nem látja helyesen a magyar falu hagyományainak értékét, csak a feladatot látja: áthidalni azt az ársító szakadékot, „Plato és Markál közt”.⁸ Nekivetni magát két idegen nyelvnek, amelyen nemsokára már nyomtatásra menő műveket ír: hegedülni, társalogni s főképp olvasni, olvasni végkimerülésig! Különös és jellemző, hogy a bécsi gárdisták irodalmi kört alapítanak, s tudjuk, ezekben a szobákban Kisfaludy Sándor idején is a könyv a főhatalom. „Olvasás és gondolkodó magánosság nélkül az elme meg nem áradhat” — olvassuk *Tariménés*-ben. A megáradt elme hamar kitűzi a célt: megtanulni idegen nyelveken — eleven kultúrnyelveken — egyfelől azért, hogy a mienk is lehessen a minden széplélekkel közös kincs, másfelől, hogy felelni próbáljunk a lét kérdéseire, amelyek ebben a korban mindenkit izgattak.

Az angol-francia felvilágosodás elvi irodalma lassan alakult s mindig bonyolult maradt. Az enciklopedisták világosságra törnek, de csakhamar kiderül, hogy a sokfelől jövő fénykévek ragyogásában a tárgyak körvonalai elmosódnak. Nincs egyetlen rendszere a felvilágosodásnak, s ha a fiatal magyar testőr a hatvanas évek végén egyszerre át akarja ölelni eredményeit, szizifuszi munkára vállalkozik, és csaknem félszázaddal később, a bihari havas oldalában kell újra meg újra leszögeznie: minden bizonytalan, minden homályba süllyed. Nagy kétség igazolja azt a

mély mondását, hogy „a szüntelen való okosság szüntelen szomorúság”.⁹ Egészen voltaire-i az a dialógus, amit Tariménés az ágrólszakadt filozófussal, Pirhomegással¹⁰ folytat.

Tariménés: Uram, mit hiszel?

Pirhomegász: Hiszem azt, hogy van e világnak oka; hiszem lelkem ismereteinek sugárzásait; s vége.

Tariménés: Mivel áldozol Jupiternek?

Pirhomegász: Jóságos cselekedetekkel; s hallgatok.

A XIX. század költői voltaireiánusai, különösen a francia parnasszisták, elvállalhatnák magukénak ezt az álláspontot: a szánakozásból¹¹ fakadó jócselekedeteket, az értelem szinte reménytelen, de elkerülhetetlen sugárzását és a büszke hallgatást. De persze Bessenyei nem ennyire pesszimista. Amikor Tariménest apja a kételkedés értékére oktatja, az nem voltaire-i tanítás, hanem Descartes-nak és utódainak filozófiai műhelyelve.¹² Egyébiránt a tudóst nem nézi le Bessenyei, a „dilettáns”,¹³ hiszen a *Tudós Társaság* című, fölöttébb értékes dialógusban a különböző szaktudományok együttműködésére, *munkaközösségére* mutat nagyon korai példát. De tudósaitól elvárja, hogy szerények legyenek s ne tartsák véleményüket sokkal többre, mint a „pucufalvi becsületes tanács” a magáét. Ha az ember nem bízza el magát s mindenben kételkedik, hamarabb talál hitének néhány biztos támaszpontot. A bécsi író és a bihari remete a felvilágosodás végletei közt hanyódik, de mindvégig hisz Istenben és a lélek halhatatlanságában. Hisz a jóság hatalmában is s a civilizációban is, bár e tekintetben aztán igazán nem törekszik következetességre, s nem ad pardont mindennek, ami „haladott” korunkat jellemzi. Annál kevésbbé, mert Rousseau-val ő is hangoztatja, hogy „a természet mindent lábra állított, az ember mindent felforgatott” és hogy „a természet veszedelme az értelemtől jön.”¹⁴

S persze ő is kedvét leli abban, hogy Voltaire *Ingénu*-jének s annyi más „conte philosophique”-nak mintájára vademberrel bíraltassa meg a civilizáció gyöngyét: Totoposz (a Mária Terézia-korabeli Bécs) tündöklő városát. De épen ez a gúnyoros kísérlet mutatja meg nekünk Bessenyei valódi álláspontját. Kirakades, a „nevezetes vad ember”¹⁵ meglátja ugyan az emberi polgárosulás kiáltó következtelenségeit, de Arténis (Mária Terézia) egyéni bája és Trézéni (Kaunitz-szerű állambölcs) jóságtól átsugárzott értelme végül mégis csak meghódítja, úgy, hogy ő is részt kér a királynő megvédelmezéséből, amikor országát igazi civilizált barbár (II. Frigyes erősen torzított gúnyképe) fenyegeti. Egészen a műveltség pártjára áll Bessenyei ott, ahol a „vadember” hazai s műveltlensége az oly nehezen biztosítható haladást veszélyezteti, pl. Pontyi esetében. A filozófus parlagi rokona, akit Mokány elődjének szokás tekinteni, kedves bácsi, nincs benne egy szemernyi rosszindulat, mégis gúny tárgyává kell lennie, mert nem olvas újságot, hanem híreit a kocsisától szedi;¹⁶ sokat s művészet nélkül főzet;¹⁷ nem ért franciául; csaló prókátorának latinnal tűzdelt levele épugy nevetségessé válik, mint tisztartójának mező-

"Tanulság" volt a jelszava ennek a harcnak, mint lesz Széchenyi harcának is. Még egyházellenes támadásai közben is kivételt tesz a „tanult vallással”. Amennyire követi az enciklopedistákat a tételes vallások lenézésében, époly szívesen kijelenti, hogy „a tanult vallás (a veleszületett vallásnak emberi viszonyokhoz mért kifejlesztése) az országnak eltörölhetetlen szentsége, az isteneknek dicsősége, az igaz embernek édes remény-sége és a gonosznak insége!”¹⁹ Bessenyei életének második, hosszab felében, mint valami rögeszme, fejlődik és dagad Voltaire egyházellenes iránya, s áttérése óta²⁰ mindig vissza-visszatér a földi egyházak türelmetlenségének, önzésének és önhittségének korbácsolására. A *Tariménes* utópiájában maga az államfő, Arténis lesz a főpap; reformországgyűlésein nagyon sokszor esik szó az uralkodó egyház megzabolázásáról, a papi nőtlenység megszüntetéséről, az egyházi vagyonról, a szerzelesrendekről, de már előbb, a fiatalkori tragédiákban is hazug és csalárd papokról beszélnek, az *Attila dühétől* fenyegetett Buda kételkedik Jupiterben és az istenekben; Parides, Rézus és Ediza verses leveleiből olyanforma kolostorba-kényszerülés borzalmait festi a költő, amilyenek Diderot-tól La Harpe-ig oly sokszor ihlették az egyház el-lenségeit; viszont az orákulumok emlegetése Bayle és Fontenelle lestámadásait juttatja az eszünkbe. Ez Bessenyei munkáinak leg-gyakrabban visszatérő motívuma, s kétségkívül soha be nem gyó-gyuló, nagyon is személyes seb izgalma magyarázza. De ép oly bizonyos az is, hogy Bessenyei mélységes hitét a bécsi környe-zet s a francia enciklopedizmus alapján sohasem rendíthette meg.

meg. Ugyanilyen magyar józanság teszi ingadozóvá minden más túlzással szemben. Ingadozóvá, nem érzéketlenné, mert Bessenyei a felvilágosodás mozgalmának minden hullámát készen fogadja s gyönyörűséggel veti bele magát. Így válik a testőrkatona lelkes pacifistává,²¹ aki csak a védelmi háború jogosultságát ismeri el^{21a}, sőtét színekkel festi Nagy Sándort épügy, mint Nagy Frigyes, a *Tariméres* fölöttébb elrajzolt Buzorkámját, Rabelaís ostoba és harcias Picrochole-jának kései utódát.²² A terézfiánus Bécsből nézve a dolgokat, még Rákócziival szemben is mintha Károlynak és Pálffy-nak, a két békeszerzőnek nyujtaná a pálmát.²³ Ifjúkori tragédiájában, a Voltaire-t utánzó Budában nem Attilaé a szép szerep, hanem a szelíd és emberséges Budae, aki ugyan, amikor veszély fenyegeti, tud magyarosan tűzbe jönni s párviadalra készülni, de mi ez Attila vadállati dühösködéséhez, forrongó ösztöneihez képest, amelyek gyanakvóvá, befolyásolhatóvá, hirtelen

kegyetlenkedővé torzítják?! A bevezetésben, amely Orczy generálshoz, vitéz katonához szól, mégis megenged annyit, hogy „utáljuk, s csodáljuk Attilát a világnak több vitézeivel.” ... Még feltűnőbb, hogy a *Hunyadi*-eposz, melynek Mátyás a hőse, a *Henriászon* felbátorodva ismét változtat a történelmi és mondai látószögön s bár Mátyást bölcs és nagy uralkodónak ismeri el, Szilágyi Mihálynak s a békét kérő Podjebrádnak ad igazat vele szemben. ²¹ Voltaire IV. Henrikje lenne itt mintája, de a rövid lélekzetű, krónikás költeményben Mátyás filozófus-vonásai nem fejlődhetnek ki eléggé. Különben is feszélyezhette Bessenyeit, hogy Mátyás Róma érdekeit képviseli az „eretnekekkel” szemben, nem úgy, mint IV. Henrik. ²⁵ *Tariménes* egyik főalakja Szipiopoli, a békeszerető fővezér, aki a teljes diadal után csak a zsarnokot takarítja el az útból, különben a legyőzött nemzetnek teljes igazságot szolgáltat, az ellenséges fővárosban élő filozófustól kér tanácsokat, elutasítja a neki felajánlott koronát s a vert had vezérét választatja meg királynak ...

Jellegzetes szociális álláspontja is. Ágis és hívei, valamint Demokares ²⁶ már Tiborc érvényesülését készítik elő s a pálya másik végén *Tariménes* sokszor emel szót a társadalmi egyenlőtlenség ellen. De minden felvilágosultsága dacára sem mehet túl kora eszmekörén; védenie kell a nemességet és a törvényjavaslat formájába öntött reform természetesen nem liberális. Egyfelől kitűnő humorral teszi nevetségessé kora „arisztid”-típusát, akinek hosszú neve teljes sort tölt meg *Tariménes*ben, ²⁷ másfelől azonban nem győzi hangoztatni, hogy Alus, Attila gonosz tanácsadója „egy fel-ment paraszt vér” s a *Lais* Kukulinija sem kap mást, mint lenéző gúnyt. Egyébként mindenki tudja, mennyire érdekelte őt a politika elmélete és gyakorlata. Nem véletlen, hogy első tragédiája államtragédia és utolsó szépirodalmi műve is államregény. Ha nagyon röviden akarjuk összefoglalni politikai felfogását, akkor azt mondhatjuk, hogy átvette Montesquieu-tól ²⁸ a törvény és az államforma viszonylagosságának gondolatát (a törvénynek „csak a dereka” jó, azaz a törvény nem abszolút jó; az éghajlat szerepe is fontos, Arténis országának nagy előnye, hogy a mérsékelt égöv alatt fekszik), Rousseau-tól és mintáitól a társadalmi szerződés eszméjét (*A törvénynek útja*), ²⁹ a felvilágosodás íróitól pedig az abszolutizmus vagy legalább a királyság pártolását. Természetesen „minden relatív” s a felvilágosult abszolutizmus értéke az uralkodó személyétől függ. Arténis eszményi uralkodó s — ez részint szubjektív vonás, részint voltaire-i frivolság, — azért is uralkodik oly dicsőségesen, mert alattvalói szerelmesek rubensi szépségébe. ³⁰ Messzire lehetne követni a filozófust mindig érdekes útvesztőiben, s különösen a büntetés egészen modern felfogásában, amely Hugót és Eötvöst készíti elő. De míg egyrésztől pontos cikkelyekbe fogalmaztatja észszerű törvényeit Esterházy József és Grassalkovich Antal egybe-forrasszott alakjával, ³¹ másrésztől mindig visszatér a felvilágosodás jelszavaihoz: „Hagyjuk egymást élni!” és „A világ így me-

gyen!" Az életet oly nagyon komolyan vevő ³² bihari remete kalamárisának szélén mint incselkedő kobold táncol a *Candide* torz tanulsága: „Inkább ültess káposztát! Ne elmélkedjél! Cultivez votre jardin!"

Bessenyei elmerül a világban, amely megrohanja vakmerő kérdéseinek árával. Mint gondolkozó is egyike a legvonzóbbaknak s a legkitartóbbaknak; eredeti is, amennyire az lehet valaki a tetszetős szintéziseknek ebben a korában, amikor annyi idegen gondolat szállong a levegőben. Hogy maradhatott író? hogy gyűrhetette formába óriási anyagát? hogy adhatja át nekünk azt, amit maga is görnyedezve hordott?

A választ ereje és érzékenysége adja meg. Formálóösztöne aránylag kevés, de a kor nem is biztatta ennek a kifejlesztésére. Az angol-francia felvilágosodás legfőbb műfajai: élményszerű, tehát folyékony típusú regény és eszméket furcsa, átlátszó csomagolásban áruló „filozófiai mese". Vagy a másik véglet: kiszáradt műfajvázak, amelyekre az élet húsa helyett a múzeumi ör magyarázata rakódik: tanítócélu eposzok és tragédiák. Még leginkább a vígjáték tartott formát anélkül, hogy az átmeneti társadalom rajza unalmassá vált volna.

Bessenyei olvasása közben az a benyomás hullámszik bennünk nagyon gyors ritmussal, hogy a mondat egyrészét a daliás, finom testőr írta, a másikat a falujába visszasüppedt bihari remete. Alapjában nagyon könnyen folyó s természetesen ható stílusának hatását lépten-nyomon meglőri egy-egy nyersnek vagy parlaginak érzett szó vagy túlzott dinamikájú kifejezés. Lascy annyi földet sem bírt hódítani, „hol egy elkotlott tűzok tojását kikölthesse". Angyélika és mívelt barátai csilingelve nevetik Pontyi számadoját falusi szavaiért; a mai olvasót meg-megüti a pallérozott franciás íróban az erő követelőző hangja. Ez sokszor jól esik, mert a kifejezés eredetibbé, emlékezetesebbé válik tőle, — máskor széttepi a hangulat finomszálú fátylát. Gyakran nem is lehet megmondani, örülünk-e neki, vagy ne, annyira egyéni a visszahatásunk erre az önmagáért való dinamizmusra. Senki sem tud irodalmunkban annyi naturalizmussal festeni lehangoló pusztulást, rezegve pengetni a „Château du Souvenir" dallamát — Kantakuci, a parlagi filozófus lakásának, önmagának, öreg kutyájának elhanyagoltsága a szívet és a gyomrot egyszerre indítja meg; Attila halálát Mikold Zolára emlékeztető patológiai részletekkel mondja el s igazat kell adnunk neki, amikor azt mondja férjéről, hogy „undokul haldoklott". ³³ De még az eszményképénél látogató szerelmes izgatottságát is fízológiai hatásaival jellemzi: „Belépnek a kapun: első szívdobbanás — melynek széjjelrugása Tariménésnek vérének feje tetején és talpán erőltette kiszökésre". A dinamika fortissimói aztán túl is harsogják a megfigyelhető s naturalizmus helyett felfokozott expresszionizmusig tornásszák fel magukat, amely önmagában az erő többi kitérősei nélkül tréfás marinizmusként hatna. „Várában nagy villámlás, csattanás esik, melyek közül a hallásnak mennyköve szívet megüti; hiába

szállott alá elméjéről a gondolat zápora, hogy tüzét oltsa, mert csakúgy hányatott, mint a már megégett csepügombolyagnak tüzes perjeje a kigyulladt ház tetején forgó szelek közt. Ugyanilyen naturalistán précieux a földön kígyókként tekergő vérpatakok, ³⁴ vagy az eposzba tiszteletlenül belecserdülő „ptüszentés” hangja. ³⁵

De a szöges, csiszolatlan, nyers megfigyelésben sokszor művészi értékű drágakő lappang. Sokért nem adnók az ilyen jelzőket, ill. hasonlatokat: „sovány szél”, „úgy fénylik, mint őszi féreg”; a mi magyar nyelvünknel a többiek „görcsösebbek”, „a királyok ollyak, mint felvont vitorlák”, a katonák „szűkbőrű né-mák”; — vagy az ilyen, Tormay Cécile dinamikus expresszionizmusával rokon kép: a hegyeken termett fák „árnyéka mérföldekig dűlt ki a felkelő napnak sugárai alatt” és a zuzmarás erdő mintha megindulna. ³⁶ Festői szeme van a fényjátékok megörökítésére, akár Arténis függőin törik meg, akár — egy keszeg oldalán. S egy-egy kiterjedtebb hasonlata egész tanulmányt érdemelne.

„A vas-macskák, melyek feneken hallgattak,
S a köves homokba mélyen kapaszkodtak,
Mozdulnak álmokból a sok ringatással.
Elhagyják vackokat, s jönnek csikorgással.
Kövecses markokat nyujtják a tengerbül,
Érkezéseikre az edény megrendül ...” ³⁷

Az erő itt magához illő vasanyagot talált s herkulési mutatványt végez vele. ³⁸ De ugyanilyen hatalmas a munkája akkor, amikor arcképet rajzol. Igaz, hogy a jellemképet a francia irodalom példája ajánlotta figyelmébe, de a külső leírásban felülmúlta legjobb mintáit is. Kirakades, a vadember szörnyű megjelenése nyers erejű, ritka jelzőkkel és képekkel kap feledhetetlen hangsúlyt. Viszont Trézéni lelket boncoló szemeit is mintha ránk szögezné. „Szemeit beszéd közben gyakorta béhunyta, de ha éles nézését valakire függesztette, átható tüzét elviselni nem lehetett. Úgy tetszett, mintha dorgálnának szemei és a szívnek elrejtett titkait szednék ki világosságra.” Magyar önérzet nyilvánul meg abban is, hogy az udvari ember akkor írja meg ezt a regényét, amikor már csak holtak csodálatosan szép emlékének udvarolhat, a jutalom reménye nélkül...

A Bihari remete tanúsága szerint „az emberben minden erőt vágyódás és indulat csinál... Az indulat tüzet gyújt véredben és erőt mutatsz.” Az érzés Bessenyei szerint egészen testi eredetű, az érzékenység csupa ösztön. Robinet után tanítja a fájdalom és gyönyör egyensúlyát és szerepet juttat azoknak az ellentéteknek, amelyeket magában mint dinamikus egyéniség, jól érez. A lélek mindig „repdes”, mint ahogy a vér mindig folyik — mondja. Egész munkásságának legfőbb belső problémája: bámulni a vér hevében és hasznos nyughatatlanságban a természet rendelését, viszont mégis minden pillanatban megkísérelni a csaknem lehetetlent: irányítani és csiszolni az erőt az értelemmel, hogy kultúrát teremtsen. Ez a dilemma segít megtartani Bessenyeit költő-

nek. Az, hogy a természet — a Tiszának reggeli gyönyörűségét⁸⁹ vagy a bihari havasolja tündéri hajnalát, a lápok és pusztákat¹⁰ épügy, mint az emberi ösztön egészséges tevékenykedését — áhitattal szemléli, mint az preromantikus ábrándozóhoz illik. „Szilágyi ezeket csendesen szemlélte s a hű természetet örömmel kereste”.¹¹ Bessenvei vígjátékainak s itt-ott a *Tariménésnek* is legtermészetesebb lapjai, ahol szinte már Csokonait megközelítve festi az élet, az ifjú szerelem „édességét”¹² s Angyélika napsugaras kedvessége, Titus és Berenisz¹³ gyönyörű szerelme meg-aranyozza a kultúrproblémáktól néha nagyon elszürkült lapokat. Van egy Bessenvei, aki mélységesen élvezi a tiszta élet szépségeit, — az, aki oly lelkendezve írja le kétszer is az Eszterházán és Schönbrunnban látott tűzijátékot, aki naív bánattal siratja meg a korán elhalt táncosnét,^{14a} mint majd Musset az ő Malibranját s kétszer is lelkes szavakból szó koszorút a magyar anyának s szemérmes leányának.¹⁴

Hivatástudatán (hogy műfajmintákat kell teremtenie) kívül ez magyarázza azt a nagy mozgalmasságot, amellyel a színi hatást keresi: színpadi tehetség nélkül drámaivá akarja tenni darabjait, mint a néma, aki kézzel-lábbal próbál kizárni minden félreértést. Bessenvei nagyon szereti a diderot-i dialógust bölcsele munkáiban is.¹⁵ Tragédiáiban jellemző a cselszövény kezdetleges formája: az hogy egyes szereplők félrehuzódnak és kihallgatják a beszélőt.¹⁶ Műveiben feltűnően sok a szellemjelenés — a *Sémiramis*, s rajta keresztül Shakespeare hatása alatt.¹⁷ A izgatótt hős beszédét kipontozza, hogy a színésznek ezzel is szájába rágja: megtörtén, szaggatottan kell beszélnie. Csakhogy az így széttört mondatokból semmi sem hiányzik...¹⁸ Talán német mintái hatása alatt ad oly részletes, néha még a ruházatra (lenge éjjeli ruha) is kiterjedő utasításokat: „Ekor egy halálos sóhajrást teszen; széllyelveti tagjait, s meglosztatik érzékenységétől.” „Egy szivének mélyéből fel-szított sóhajrást keservesen fújja-ki ajkain.” „Szokott dühösségének komor ábrázatjára ülepedett tüzes rozdáját, szivének érzékenysége el-futja s édesen szól”...¹⁹ Hanswurst és a bécsi bábjáték hatása látszik a serfőző ostoba fiának, Kukulininek ezen a leírásán: „Idellen magaviselettel, mint deák gyermek; kurtá mentéjének szűk ránca hátul felkuczorodva áll; rövid ujjjaiból a mezitelen kezeszára félig kilátszik. Nadrága rendkívül szűk. Csizmája szára felül bőv, pöcsölgős, de nyomban igen szűk, mind a két sarkával félrelitulva. Haja az új mód szerint válla közepéig szabadon eresztve, melynek végén korbács-haj helyett egy ujnyi rémítő görcs látszik s azon alól egy hajfarkocska. Elöl üstöke az orráig van lefésülve rigályosan, mely alól kinéz. Nyakravalójának vastagsága a tüle gombályán fekszik s alsó ajakát elől befogja. Rettenetes kardja utána huzódik a földön dörögve, melynek szíjja a farán és nadrághasítékán látszik keresztülkötve. Állása megmerevedés, meghajlása sebes le-bukás és felpattanás.” Mint a fabábé, amely merevségében is a legmozgékonyabb színész.

Csokonai két szeleburdija került ki ebből az iskolából. De Bessenyei komikus ere, amelyet legszebben Pontyi képvisel, s amely humoros-szatirikus világszemléletre képesíti, ⁵⁰ ritkán válik olyan uralkodóvá, mint Voltaire-nál vagy a kor bécsi paródia-költőinél. A rágalom, ⁵¹ a felkapaszkodott gazdag vagy az élet gyakorlatától elrugaszkodott idealista őt is megihletik, mint *Molière*-t s azóta annyi költőt, de sokszor nem tudjuk, nevetni kell-e vagy tapsolni annak, amit szájukba ad. Bessenyei túlságosan látja a körhinta rozsdás-olajos gépezetét ahhoz, hogy sokáig s önfeledten lovagoljon fa-pegazusain. Hamar leszáll, kiesik a ritmusból, a mámorból s felsóhajt: „A világ így megyen!”

„Halgassuk Istenünk, s érezzük szívünket” — mondja az *Estveli gondolat* során. *Lamartine*-nak is lesznek ilyen, szürkülleti ábrándozásban fogant bölcselő költeményei.

„Én is a természet karjaira dülvén,
Nagyon csendesedtem álmaimat szülvén,
Elragadtatását sejtettem Lelkemnek,
Lármájában esvén érzékenységemnek.”

Megvilágítja ezt a pálos atyákhoz intézett vers kísérő levele: „Az ifjúság véghetetlenül érez, fájdalmakkal gondol és szüntelen tévelyeg”. Véghetetlenül érez és fájdalmakkal gondol, azaz: a gondolkodó is az érzékeny ihlet állapotában él, aminek döntő jelentősége van a mindig elmélkedő Bessenyei költővé alakulásában. „*Elragadtatásait*” is az értelem irányzéka jellemzi s a bihari remete sokszor igazán költői fohászkodásaihoz is az szolgálhatja a remegő izgalmat. Mintha *Pope*, *Voltaire*, a szavojai vikárius áhitata kapna itt még őszintébb, mert sokkal keservesebben szerzett egyéni árnyalatot. ⁵²

Az öreg *Orczy* hiába válaszolja neki „a vallás iránt habozó írásaira”:

„Hagyd el ködös füstjét ama nagy Várasnak,
Melyben becse nincsen a Magyar Okosnak.
Jőjj le a sík földre, tanulj majorkodást,
Henne Tudósokra hagyd az Okoskodást.”

Valószínűleg legtöbb magyar olvasója így volt vele S ha Bessenyei, a gondolkodó nem is igen hatott a magyar közönség szélesebb rétegeire, mégis a kétségeken keresztül lett költő és örök ellenvetései sarkallták arra, hogy a magyar nyelvet kiművelje, az Akadémia gondolatát a közvéleménybe vesse, barátait és híveit ránevelje, hogy Európát s az egész embert lássák, de Európa közepén Magyarország álljon s az egész ember magyar erények ⁵³ segítségével birkózzék meg sorsával. Két kezünkbe összefoghatjuk mindazt, amit a hazai állapotokról vígjátékaiból, *Tariménésből*, elvi műveiből kiolvashatunk; egy markunkba azt, amivel magyar színezetet akar adni az egyetemesnek⁵⁴ ahelyett hogy a magyart is egyetemessé színezné. De ez szerepével függ össze. Sokan dicsérték a fennálló rendet, ő *Prometheus*-nak született, elégedetlenséggel kellett szolgálnia az elégedettséget. Azért ő is egész önérettel volt magyar. Ha nem volt nálunk olyan

peszsimisztikus következtetéseknek kedvező kataklizma, mint a Voltaire-nak kapóra jött lisszaboni földrengés, a debreceni tűzvész is megtette, ámbár végül Debrecent vigasztalni kellett, s Bessenyei tudta kötelességét. És egész erejével állt ki a magyar nyelv mellett s a parasztlasszony mellett is, akitől a magyar nyelv sorsa függ.

Madách nagy művében egyetlen sor vonatkozik magyar hősré: Hunyadira. Bessenyei is elárulja magát, s époly jellegzetesen, amikor a nagy hadvezérek dicsérete közben megjegyzteti Parmenióval: „Hunyadi egyiknél sem volt kisebb.”

Hankiss János

JEGYZET.

*A szerzőnek *A magyar irodalom Európában* c. készülő könyvéből.

¹ *Bessenyei és a francia gondolat*. EPhK. 1919—1920. Ezt az alapvető tanulmányt a továbbiakban sokszor igénybe vesszük. — Jellegzetesen francia — Fénérontól Prévost abbéig, aztán a német „Erziehungsroman”-ba torkolva — a nevelő kíséretében utazás alapfónala (*Tariménes*) is. A vastag könyv mint fegyver (*Tariménes*), 143. l.) talán Boileau *Lutrin*-jének könyvcsatájára emlékeztet. Fénélon, Pascal, „Boszuvét”, „Cornelius Péter, Deskárt, Risöliö” s sokan mások sokszorosan szerepelnek Bessenyei műveiben. Az az angolok közül Póp, emberi nemünk érdemes mestere” mellett „Neffton, Lokk, Hobé (Hobbes), Jong (Jung: Young), Milton a leggyakrabban emlegetettek. — Bessenyei korához képest kevés latin iskolát kapott, — az ő számára a francia a nemzetközi — irodalmasított — tudomány nyelve. Még leginkább a görög, latin *filozófusokat* emlegeti: Senecát, Platont, — ritkábban Aristotelest, Zenót, Epiktetost, Lucretiust, Marcus Aureliust, stb. De Lucanust fordítja is! Németül ír, s magyar létere németre kell fordítania a német Mária Terézia francia nyelvű vallásos munkáját! ² A „próba” az „essai” alapértelmének felel meg inkább (essayer: megkísérelni, megpróbálni). Pope-nál már a mai értelmével szerepel. ³ Youngot inkább németül olvashatta. V. ö. I. L. Kind: *Young in Germany*. New York, 1906. ⁴ Zolnai Béla és Eckhardt Sándor az sem tartják kizártnak, hogy a kapcsolatot Gottsched és Bessenyei között a Bécsben oly gyakori francia vagy olasz *operák* valamelyikében kell keresnünk. ⁵ *Magyarság*, új kiad. 17. l. ⁶ Többek közt Destouches darabjait, amelyek szerzőnk vigjátékaira voltak hatással. Bessenyei gondolatrendszerének kitűnő összefoglalása Eckhardt-nál fölment bennünket attól, hogy részletesebben foglalkozzunk vele. ⁷ L. Szép Ernő fontos tanulmányát: *Magyar drámák a bécsi színpadokon* (A Bécsi Coll. Hungar. Füzetek, VI. Bpest, 1930). ⁸ *A Gondolat e világról* c. eszmefuttatáshoz csatolt *Jegyzés* vége. ⁹ *Tariménes utazása* (A Berzsenyi Dániel reálgimn. ifjúságának kiad., Bpest, 1930), 84. l. ¹⁰ Jellemző név, amely egyfelől a pyrrhonizmusra, másfelől Voltaire *Micromégas*-ára emlékeztet. ¹¹ A „pitié”

nagy jelentősége minden gyöngé hitű korszakban, amely azzal áltatja magát, hogy jócselekedetekkel pótolja hiányzó vallásosságát, Voltaire-től Vigny-ig és Leconte de Lisle-ig kísért és ihlet ez az illúzió.

¹² Másutt épígy vigasztalódik a vitatkozás hasznával (*Tariménes*), 435. l). „Hogy... az emberi értelem, ezen *oktenger*, hánykódásaitól meg ne szűnhessen, isteneink azt cselekedték, hogy a világot megmutatván neki, tőle míveinek okait más oldalon örökre elrejtették“ s i. t.

¹³ „Végre én hivatallal nem élek; professzor, pap, mester deák nem vagyok; mint magános lakos, szántóvető gazda, úgy írok; kötelességem kasza, kapa, malachagyás.“ (*Tariménes*, 118. l). Hányadik magyar író már, aki büszkén kijelenti: más dolga van, mellékesen ír, nem fontos, hogy jól írjon?! De Berzsenyinél ez csak védekező állás: ő csakugyan elsősorban és „vére ösztönéből“ író. Minden más eltörpül emellett. Mint gárdatiszt, katonás lehetne, de művei tele vannak a háború megvetésével. Mint gazda, mint egyházi képviselő, teljesíti kötelességét, de egész lelke az írásainál van és marad. Ki kell fejeznie a két fő dolgot: önmagát és a köz javát (*Tariménes*, 27. l).

¹⁴ *Bihari remete*. ¹⁵ Az „Ingénu“ megfelelője V. ö. a börtön-jelenetet (74. skk. II.). ¹⁶ A hírgyűjtésre nézve l. Hankiss J : *Hungarica*, 60. sk. I. ¹⁷ A Pontyival vitázó fiatalok franciásan főznek, de keveset, s természetesen drágán. A helyzet a nemzedékek között ma sem változott. ¹⁸ Erdemes idejegyezni őket: „Sokrates, Argélius, Markalf, Stilfrid, Kárikliá, Nyúl históriája, Álmoskönyv, Trója veszedelme, Toldi Miklós“. A föntemlített *Jegyzés* a mult egész magyar irodalmának kritikája. Gyöngyösi, Zrínyi, Koháry kapnak kegyelmet, a többit Bessenyei jól választott idézetekkel ki is figurázza. Valóságos stíltáradíákra is képes, ha meg akarja mutatni: ami van, mind vagy bibliai s így nem „világias és poétikus“, vagy egészen alacsony színvonalú. ¹⁹ *Tariménes*, 174. l. ²⁰ Azelőtt is sok graváment tapasztalt és jegyzett fel. Kritikája a protestánsokról végig elenyészően csekély, hiszen ezek kisebbségi egyházak s mégis csak közelebb állnak a szívéhez. ²¹ Egyébként óvatosságra kell intentünk azokat, akik a *Tariménes* alakjait kulcsregényszerűen azonosítani akarják egy-egy eleven személlyel. Trézéni több, mint Kaunitz és Buzurkám nem egészen II. Frigyes. Néhol a szatíra csábja torzít, néha az eszményre törekvés, néha az a vágy, hogy „nagyon igazunk legyen“. ²² Különben Orczy generális is ilyen húrokat penget, ha az alkalom úgy hozza (ott id. kiad. 237. l.) ²³ *Magyarság*. Bessenyei levelezőtársa, Ányos meg felekezeti szempontból rója meg Bocskait, Thökölyt és Rákóczit. (*Kalapos király*). Ányos is Barcsayhoz intézett költői levelében. ²⁴ A Szilágyival szemben való hálátlanság le nem rázható teherként ül Mátyás lelkén. Az eposzban elmaradhatatlan jós-álom Szilágyi lelkét adja kalauzául, hogy az apjához s II. Andrásához vezesse. Voltaire-i mindezenfelül a Hír, a sápadt allegóriai alak ide-odaröpködése s a sok elmélkedés és kitanítás. ²⁵ Bessenyei megírta IV. Henrik miniszterének, a szintén bölcs Sullynek életrajzát! ²⁶ *Ágis tragédiája*, III. 1., III. II. 4., stb. ²⁷ 200. l. ²⁸ III. elődeitől, akik közé Pascalon kívül az angol állambölcseleket kell számítani. ²⁹ Magyar Irod. Ritkaságok, szerk. Vajthó I. ászló, I. sz.

Bpest, 1930. Főkép 14. l. ³⁰ *Tariménes*, pl. 58. l. stb. — Érdekes, hogy itt voltaképen ugyanaz a destouches-marivaux-i probléma él tovább, amelyet szerzünk már egy vigjátéka tárgyává tett: a filozófus szerelmének komikuma. Tariménes nevelője, Kukumedóniás szerelmes a Mária Teréziát jelképező Arténisbe Bessenyei szerelmeiről keveset tudunk, de eszményképét Delphine és a királyné között kell keresnünk: szépség és bölcsesség sarkpontjai között. ³¹ Burdószki-aradószposzi, Tariménes országgyűléseinek diktátora. — Akármilyen relativista is a felvilágosodás, mégis minden ösztönével reformokra, a világ gyakorlati átforgatására tör. — Relativizmusára nézve *L. Tariménes*, 49., ahol a sorshúzás is szóbakertül, mint a vallási kérdések eldöntésének módja V. ö. Rabelais és Beaumarchais bíráskodási módszereivel. — A pereskedésről *L. Tariménes* 118. sk. l. és Pontyit. — Angol-francia (főkép: diderot-i) gondolat a természet körforgásának hangsúlyozása *A holmi* „Mozgás” c. fontos fejezetében. — Ma (a német romantika közvetítésével) nagyon sokszor hangoztatott gondolat a fiatal és öreg nemzetké, ill. az, hogy a nemzetek is végigmennek az egyén fejlődési fokain (pl. *Tariménes*, 204. sk. l.). ³² A pedagógiai cél csaknem mindig túlteng. — ha mást nem, önmagát tanítja. — Még a *Hunyadi László*-ban is elszólja magát: „László király, kit e történet *magyaráz*.” ³³ Egyik költeményében magát embrióhoz hasonlítja, aki tetreng, hanykolódik s rugdalózik (*A Mária-völgyi tisztelendő paulinus atyáknak*, 1771). ³⁴ *Hunyadi*, 3. l. ³⁵ U. o. 9. l. ³⁶ *Bihari remete*, ill. *Hunyadi*. Az utóbbiban Mahomet „Dohány füst fellegetes Thronusára fel ül”. ³⁷ *Rézus Párideshez*. ³⁸ „Öltőietlenül erőteljes kifejezést még az olyan sokszorosan zenei versben is találunk, amilyen a „Koporsómnak szélím dülöng lankadt lelkem” (*Buda tragédiája*, IV. l.) ³⁹ *Hunyadi László toldalékában* Szokatlanul élményes, egyszerű; a leírás nemcsak hiú keret valamely eszmefuttatáshoz, hanem a hangulat forrása és cölje. Petőfi útján járunk... ⁴⁰ *Természet világa*. ⁴¹ A természet önmagához hú! — *Hunyadi*, III. ének. ⁴² Tariménes és Tomiris szerelmeslevelei, *A philosophus szerelmi jelenetei* Az „édes” jelzőt feltűnően sokszor használja. ⁴³ Kétségkívül Corneille *Tite et Bérénice*-ének tiszteletére kapcsolódott össze így ez a két név. ^{43a} Delphine. Noverre tanítványa. Noverre-ről Orczy Lőrinc is (ott id. kiad., 180. l.) ⁴⁴ *Anyai intéz*; *A philosophus* zárójelenete, amely egészen kiesik a vidámság hangulatából s meghatottságot hint. — A gazdag leány nehezebben jön tisztába ulvarlóival s önmagával: a XIX. század társadalmi darabjainak egyik főtémaja bontakozik ki *Laisban*. ⁴⁵ *Tudósok társasága*, *Tariménesben* sokszor stb. ⁴⁶ *Agisban* az aggódó feleségek többször is. ⁴⁷ Sakeszpeárt többször is említ, de minden megjegyzés nélkül. — Fontosabb szellemjelenések: *Agis keserve*, *Buda tragédiája* (villámlással és mennydörgéssel...). ⁴⁸ Sok lelkiismeretfurdalás okozta ilyen tiráda van tragédiáiban. ⁴⁹ *Agis*, vége; *Hunyadi*. ⁵⁰ Főkép a *Tariménesben*. ⁵¹ Lais szinte Céliméne védelmét adja elő az emberszólás hasznát fejtegetve. ⁵² Legegyénibb, külső élményhez tapadó verse az, melyben hadba induló fivére és barátja után tekint (*Holmi*, Debrecen, 1894, 142. l.). ⁵³ A magyar virtus értelmében. Nagy

őszinteség és önmagával szemben is teljes szókimondás; erő és akarat akkor is, amikor minden mindegy; a szenzualizmus helyreigazítása a tiszta magyar erkölcsi igényei szerint: mindez kellett ennek a gondolatvilágnak illetően kialakításához. ⁵⁴ *Buda tragédiájában* a szkiitha papok szarvas süvegeket viselnek — szerény próbálkozás, hogy a keleti vonást jelezze a költő. — Bessenyei ismerte a népmeséket is. *Tariménes* egyik jegyzetében (51. l.) írja: „Olvasó! ki lakhelyednek vidéken kívül nem voltál s hazádban sem utaztál, ne gondold, hogy itt (a schönbrunni kert leírásában) az író csak mesére tartozó képzelődéseket rajzolna, mint a selyemmező és rézerdő.“

FŐVÁROSI ÉS VIDÉKI IRODALOM

A magyar irodalom ma tulajdonképpen fővárosi irodalmat jelent. Ez körülbelül egy század óta van így. A XVIII. századvég Magyarországa, némileg még a XIX. századeleji is, a szellem itt is, ott is egyforma magas fényvel égő lámpásaitól tündöklük. A Dunántúl kúriái, rendházai nagy költőket rejtegetnek, Berzsenyit, Kisfaludyt. Pusztakovácsiban Bessenyei európai s magyar problémákon darvadozik. A poros, sáros Debrecenben Csokonai dalt az európai kultúra fénye mellett, s egy író, aki előbb Kassáról forradalmasította az irodalmat, egy tanyáról igazgatja az általa földéztelt szellemeket. Folyóiratok, könyvek jelennek meg eldugott kisvárosokban, s jutnak el jóformán a szellem szárnyán az olvasó-közönséghez.

A XIX. század elején ez a helyzet jóformán máról-holnapra megszűnik. Az 1830-as évekre „következő két évtizedben — írja a *Fiatall Magyarországnak* szerzője, Farkas Gyula — nincs már számottevő irodalmi élet a fővároson kívül, amíg a meglévő vidéki folyóiratok sorban megszűnnek, Budapest — nemrég kis német városka — hatalmas szellemi központtá fejlődik.“

Pest-Buda irodalmi központtá tételéért már Bessenyei, Kazinczy, Kármán megkezdik a harcot. De mellettük csak az irodalom áll, s az se teljes erejével. „Míg Pest nem ragadja meg a kormányt, úgymond, addig a dialektusok be nem fognak az egységes köznyelvbe olvadni; addig az elszórt tartományi irányok nem termik meg azt az országos irodalmat, mely maga egyenlítheti ki a nyelvet, az egyének differenciáit, addig a vidéki igyekezetek vidékiekre szorítva maradnak,“ idézi Toldi Ferenc Kármán szavait. De még hosszú idő kell ahhoz, míg a helyzet s az írók odaérnek, hogy Kármán gondolata valóra válhatik.

Mi tette Budapestet irodalmi központtá, a magyar irodalomnak jóformán egyetlen lelőhelyévé? Azok az erők, amelyek az ország fővárosává, sőt világvárossá fejlesztették: azok az adottságai, melyek legjobban megfeleltek a XIX. század haladási irá-

nyának. A század főtörekvései a nemzeti eszme, a polgárosodás, a szabadgondolkodás és pénzgazdálkodás voltak. Budapest XIX. század eleji történeti állapotának, népességi összetételének futó ismerete is meggyőz bennünket arról, hogy a század magyar királynőjévé, az újkori magyar élet csúcsává kellett lennie.

Az ország legnagyobb, kiváltságokkal legjobban ellátott városa volt, nagyszámú, gazdag és fejlődő polgársággal. Polgársága vegyes összetételű, a 30,000 lakosból mindössze 8—8000 lehet magyar, de mozgékony s a korral lépést tartó.

Budapest emelése már az Egyetem áthelyezésével megindult, de igazi fejlődése a nemzeti és demokratikus eszmék fellépéséhez fűződik. A nemzeti ébredéssel együttjárt a nemzetnek egy gondolatban való egyesítése, s ez egyesítés külső kifejezése. A „nagy század” magyar gyermeke, gr. Széchenyi István e külső kifejezés eszközeül Budapestet teszi meg. A mai Budapestnek ő a dajkája, első lépéseinek elindítója. Itt alkotja legjelentősebb intézményeit: Az Akadémiát, Nemzeti Kaszinót, itt indítja meg első politikai újságunkat a Jelenkor-t, s itt építi fel a két kis várost egybefűző alkotását, a szimbolikus elnevezésű Lánchidat. „A nemzeti mint szellemi mint anyagi gazdaságot itt-ott lappangó és eldiribolt erőknek egy-egy célra egyesülő varázsa által előmozdítani vala főeszmém,” írja a Kelet Népében.

Pestre költözik az országgyűlés is. Széchenyi kezdeményezését politikai téren folytatják a centralisták. Fáy megalapítja az első hazai takarékpénztárat.

Közben más is történik. Ha vékony rétegben is, hódítani kezdenek a polgári életformák. A nemzeti eszme és demokratikus elvek hatására a nemesi előítéletek választófalai megbomlanak. A nemest rangja kötötte össze a másikkal, una eademque nobilitas. A polgárt anyagi és szellemi kötelek fűzik társához: gazdasági, családi, vagy amit ma úgynevezünk, társadalmi kapcsolatok: a munka, szórakozás, elvek közössége.

Kazinczy, Baróthy, Bacsányi rövid életű kassai társulása, a polgári eszmékkel telített Martinovicsék kivégzése és bebörtönzése után, az erősen polgári s rohamosan polgárosodó Budapest mutatja fel az új életforma legelső jelentkezését az arra legérzékenyebbek, az írók körében: Kazinczy pesti triászában.

A polgáriasság első diadalát szellemi életünkben azonban Kisfaludy Károly fellépte jelenti. Ő, ha nem is tud teljesen elszakadni, külsőleg is szakít a nemességgel: családjával, s a polgárság vadonában, Budapesten rejtőzik el. Az újonnan kialakult polgári, „biedermayer” ízlésű olvasóközönség ízlését elégíti ki Aurórájával, s a körülötte kialakult írói társaság, az Auróra-kör, az első újkori formájú egyesülése íróinknak.

Ettől kezdve se szeri, se száma hasonló pesti egyesüléseknek. Kisfaludy halála után kialakul Bajza, Toldi, Vörösmarty triásza. Bajza már nyíltan széttepi a nemesi előjogok és az irodalom kapcsolatát. A lexikon-pörben Dessewffynek adott válaszában mondja, hogy a születési rang helyett az irodalomban csak

írói tehetséggel kiérdemelt tekintélynek van helye. Vörösmarty kávéházi asztaltársaságából megszületik a Nemzeti Kör, Petőfiék is a polgárság lyceumában, a kávéházban csinálnak irodalmat és forradalmat.

Maga az Akadémia is polgári elvek alapján épült fel, akárcsak a később megalakuló Kisfaludy-Társaság.

Kisfaludy jóideig az egyetlen író, aki osztályától megsebezve menekülésszerűen veti magát a polgári Budapest karjaiba, és kénytelenségből vállalja „foglalkozásul” az íróságot.

Az írókat eleinte az Egyetem, mint Katonát, a „foglalkozás, mint Vörösmartyt, vagy a joggyakorlat, mint Bajzát, veti Budapestre, vagy bennszülöttek, mint Toldi, Eötvös. Csak lassan kezdi őket maga az irodalom Pestre vonni.

Akkor már maga is átalakul. Budapest fejlődésével, központi szerepének növekedésével, a pesti könyvkiadók jelentősége, száma is megnövekszik. Lapok indulnak meg, irodalmiak, politikaiak és szórakoztatók, melyek az egész országra kiterjesztik hatásukat.

Az íróság eddig kedvtelés volt, vagy áldozat. Az írók eddig egymásnak, vagy egy szűk osztálynak írtak. Most a közhöz szólnak, a polgársághoz is leereszkednek, az olvasók száma megnövekszik. Farkas Gyula érdekes adatokat közöl az olvasóközönség megszaporodásáról a Fialat Magyarország kora című munkájában.

Az írói társaságok s az új irodalmi élet most már mágnesként vonzzák Pestre az írókat. Ettől kezdve se szeri, se száma az irodalmi új világ bevándorlóinak. Jókai és Petőfi már tudatosan keresik írói boldogulásukat a fővárosban.

A polgári és nemzetiségű összetételű Budapest a szabadság, egyenlőség eszméinek is legjobb melegágya. Ez elvekben az idegen is egy a magyarral, sőt a magyar nemessel. Mint ezeknek az elveknek az előharcosai is, legjobban a fővárosban érzik magukat az írók.

Ilyen utakon, az 1840-es évekre válik Budapest az ország irodalmi központjává. 1846-ban Garay János a Kisfaludy-Társaságban már a pesti irodalomról értekezik és úgy véli, hogy a közvélemény a pesti írókat „mint-egy fokra emelé a vidéki író fölé..., mert pesti.” Ettől az időtől fogva már ezért is minden vidéken fellépő tehetség Budapestre áramlik, s 1860-ban Arany János jogosan írja, hogy Budapesten kívül nincs irodalom. A irodalmi centralizációja befejeződött.

* * *

„A magyar műveltség a XIX. század elejéig nagyjában azonos volt a vidéki nemesi kúriák és a falusi paplakok műveltségével,” — állapítja meg Farkas Gyula is legújabb könyvében. Németh László is ezt a tapasztalatát árulja el Kocsik szeptemberben című regényében, melynek egyik fejezetében Kálvin Intitutiója, a fiatal Anacharsis utazása és egy másik fejezetében Ovidius kerülnek le a vidéki padlásról.

A nagy fordulattal a vidék nemcsak íróit veszíti el: olvasóit is, a műveltséget. Ady Endre jegyzi meg egyik cikkében, hogy híres vidéki kastélyokban, ahol a könyvtárban az európai kultúra minden számottevő alkotása megvolt, nemak adt 1880-nál újabb keltezésű könyvre.

Igy alakult ki a főváros és a vidék szellemi élete közti nagy szakadék. Az óriási és színmagyar vidék ettől kezdve nem szól bele hangjával a magyar műveltség nagy szimfóniájába, s ettől kezdve nem vesz róla tudomást.

Az 1880-as, 90-es években megalakuló irodalmi társaságok ezeken a hiányokon akartak volna segíteni. A debreceni Csokonai-Kör első elnöke így nyilatkozik: „Bizonyára helyes, hogy a főváros legyen irányadó a nemzet kulturális életében, de a vidék ne sülyedjen szellemi színvonalában mélyen a főváros alá. A vidék nagyobb városai ne csupán passzív, hanem aktív tényezők legyenek a nemzet szellemi életében. És csak helyeselni lehet a mozgalmat, mely egyirányban több helyütt megindult, melynek köszönheti a mi Csokonai-Körünk is létrejöttét.”

A kassai Kazinczy-Társaság 1907-ben azért alakult meg, „mert fontos nemzeti érdeknek tekintette, hogy a vidéki városok önmagukban és a környező falvak között szervezesebb kultúréletet alakítsanak ki.”

De elkéstek. Ők az úgynevezett klasszikus nemzeti iskola híveivé szegődtek, a klasszicizmus útja azonban ekkor már önmagában is lefelé vezetett, Budapest műveltsége meg már régen más irányu volt, s ez csakhamar meghódította az egész országot. Nagy érdeklődést ezek a társaságok nem tudtak kelteni: tagjaik száma országosan alig haladja meg 2.500—3000-et.

* *

Budapest egyeduralkodó szellemi életünkben mindmáig nem szakadt meg. Mit jelent ez az uralom napjainkban, azt a leghűvösebb tudomány, a statisztika számai mutatják. Elekes Dezső állította össze ezeket az adatokat Budapest szerepe Magyarországon szellemi életében című munkájában.

Az 1934—35-ik tanévben Budapesten volt az ország középiskoláinak 28.1 % -a, ezekben a tanszemélyzet 35.1 % -a tanította az országos létszám 35.8 % -nyi tanulóját. A budapesti egyetemen nevelkedik a magyar egyetemi ifjúságnak több mint 50 % -a. — 14 muzeumának anyaga sokszorosa a vidék 32 muzeumáéénak. Itt vannak a legnagyobb magyar könyvtárak. A 9 legjelentősebb budapesti könyvtárnak 1935-ben 284.834 olvasója és 326.508 kölcsönzője volt, és ezek 555.889 kötetet olvastak, és 1.027.287 kötet könyvet kölcsönöztek ki. Budapesten 1.000 lélekre ennek megfelelően 373 olvasó és 363 kölcsönző esik, míg vidéken 29, illetve 23. Tegyük még ehhez hozzá, hogy a főváros lakói magánkönyvtárral is jobban el vannak látva, míg a vidéki közönségnek csak 9.1 % -a bír nagyobb könyvtárral.

Még túlzottabb az arány a színházak terén hely, előadások és látogatottság tekintetében.

A lapoknak, folyóiratoknak, könyveknek elenyészően kis töredéke jelenik meg vidéken. 1936-ban Magyarországon 1.069 magyar nyelvű szépirodalmi munka jelent meg, ebből Budapesten 942 (88%) 1934-ben Magyarországon 1477 időszakai sajtótérkép jelent meg. Budapesten ennek $\frac{2}{3}$ -ad része, 1003. Az utána következő Debrecennek 30 lapja van. Budapesten egy lapra 1024 lélek jut, az országos átlag viszont 5985, falvakban 52.714. A 60 szépirodalmi lapból Budapesten jelent meg 52.

* *

Budapest és a vidék szellemi ellátottságának az aránya mindjárt nem olyan rossz, ha meggondoljuk, hogy Budapest intézményei sokszor országos jellegűek. De ebben a körülményben egy másik veszedelem rejlik.

Budapest és a vidék műveltsége nemcsak mennyiségben, és lehetőségben, hanem minőségben is különbözik.

Budapestet nem egy uralkodó, hanem fekvése s a nemzeti gondolat és a szabadság-eszme tette fővárossá. Ezeket az elveket legnagyobb erővel, az egész országra kiható fénnyel a fővárosi írók képviselték. Fogalmazásukban és gyakorlatukban a magyarság a humánus egyetemes magaslatáig emelkedett egy nagyszerűvé fejlődött művészet csillogó szárnyain. Ezek az eszmék még az idegeneket is, a város és az ország másnyelvű polgárait varázskörükbe vonták s magyarrá lényegítették. A szép kezdet után azonban csakhamar megkezdődik a zuhanás. A nemzetet mondhatni elemi csapások érik: háború, elnyomatás, kiegyezés, kolera. A senyvedő testben ami eddig jó volt, az is kárrá válik. Kiütköznek a hibák: a főváros rossz népeségi összetétele, a magyarság nehéz sorshelyzete.

Már Révai panaszkodik, hogy „valami zsidó, örmény, rác és német pénzfosztó, vérszopó, uzsora és fősვნყსég lehet a magyar világon, annak lángja mind itt vagy on Pesten.” A reformkor lucidum intervalluma után, mikor a magyar szellem úr és hódító tudott lenni a saját portáján az abszolutizmusnak sikerül ismét német várossá alakítani Budapestet: 1895-ben 36.6 % a magyar a fővárosban, később pedig — ahogy Farkas Gyula írja, — „Európa egyik legnagyobb zsidó metropolisa” lesz.

A szabadságharc után az irodalom nagy nemzedéke jórészt kihal, a megmaradtak pedig élükön Arany Jánossal, hogy úgy fejezzük ki magunkat, már életükben klasszikusokká válnak, s eredményeik kánonná: az irodalom elszakad az élettől. Részbe volt ebben a megváltozott kornak, részük az íróknak, s talán része már magának a centralizációnak is.

A század elején megindult friss lendület az irodalomban a kiegyezésre megszűnik. Az irodalom maga egy eddig kifejlődött művészi tökély követelésével vág elé a további fejlődésnek Aranyt téve meg a tökély mércéjéül. Az irodalom ettől kezdve ehhez a mértékhez igazodik, nem önmaga természetes igényeihez és hajlamaihoz.

A klasszicizálódásnak e problémájával Horváth János foglalkozott először Aranytól Ady-ig című tanulmányában, azóta az írók, tudósok hosszú sora, talán legtöbbet és legszenvedélyesebben Németh László, aki legutolsó könyvében, az írói felelősség magas erkölcsi álláspontjáról, magukon az írókon követeli az elvesztett időket.

Horváth János meggyőzően mutatta ki, hogy a nemzeti klasszicizmus legszebb virágzása idején is ott lappangott már egy vészes szakadék az irodalomban, eleinte főleg a közönség körében. Közben a klasszicizmus esztétikai és eszméi érték szempontjából is egyre inkább elsekélyesedett, átfogó szelleme az utódok kezén mindinkább egy „korlátolt értelmű népiesség”-re szűkült. Németh László a természetes igényű nemzedék kipusztulásában s az irodalmi magyarság tervszerű háttérbe szorításában keresi a hanyatlást.

A klasszicizálódás, az irodalmi kiegyezés is a közben megszoruló asszimilánsoknak kedvez. Az idegen könnyebben alkalmazkodik szabályokhoz, az megkönnyíti viselkedését. A bennszülöttnék helyzetérző ösztöne ellene mond a merevségnek, megkötöttségnek.

A kiegyezés után a főváros méginkább a gazdasági fellendülés középpontja lesz. Ez s liberalizmusa hozzá édesgeti, és a nyitva álló érvényesülés lehetősége gyors asszimilációra ösztönzi az idegeneket: zsidót, németet. A nyelvi magyarosodás a kiegyezés után rohamosan megindul, de a lélek nem asszimilálódik többé: nincs mihez. „Vox enim vox Jákób, manus autem Esau.”

Az élet megváltozott tempója ezidőre a hírlapokat tette a közvélemény táplálójává s irányítójává. A kiegyezéskor a sajtó vezető szellemei Kemény Zsigmond és Jókai Mór voltak. A 90-es évekre a helyzet tökéletesen megváltozott: a sajtó teljesen zsidó kezekbe került.

Gazdasági és korbeli okokon kívül ennek politikai okai is voltak: a zsidóság könnyebben adta oda magát a kiegyezés félmegoldásos korrupt politikájának, a Tisza Kálmán-i politikának, mint a radikális magyarság. A zsidók eleinte a magyar politikai irányok kiszolgálói, mint Kónyi Manó és Falk Miksa.

De megmelegedve és hatalomra téve szert, csakhamar kibujnak faji tulajdonságai: vendég helyett úr akar lenni, s ő kezd diktálni. A nemzeti gondolatot tagadva, kicsinyítve általános emberi eszmék leple alatt csempészi be a maga faji sajátságait.

A sajtó és tőke támogatásával csakhamar az irodalomban is urak lesznek. Itt is mimikrivel kezdődik. Kiss József még Arany lantját pengeti, de elszaporodva s tekintélyre téve szert, itt is levetik álarcukat. — Kiss József a század végén a magyar költészet diktátora, s ekkor zsidóságát is felfedezi.

A közben feltörő magyar egzisztenciális és esztétikai igényeknek is ők lesznek a bábái, dajkái a magyar közönség elmaradtsága és visszاسzorultsága miatt. Ennek a magatartásnak szülötte és képviselője a háború előtti Nyugat.

„A budapesti hirlapirodalom erkölcsisége nem egyéb, mint a budapesti kultúra függvénye,” — állapítja meg Szekfű Gyula. Pest az új század elejére szellemében is átalakul s kultúrája Berlinével és Béccsével együtt — ugyancsak Szekfű szavai szerint — „a zsidó kapitalizmusnak és zsidó értelmiségnek specifikus produktuma.”

Ez a kultúra a sajtón, kiadókon kívül meghódította színpadot, s mivel nemzeti jellege nem volt, illetve az volt, ami más városok zsidó entepektüeljének kellett, szétáradt az egész világra, meghurcolva és meghamisítva a magyar kultúra képét. „Éttől kezdve az ország szíve volt a közeg, melyen át az új zsidó értelmiség kultúrája egyenletes nyomással áramlott szét az országban. S mivel gyökeres magyar kultúránk, a bécsi és porosszal ellentétben, sokkal gyöngébb és betegesebb volt, semhogy diktátumának az új Budapestet alávehette volna,” az áradt szét az egész országba, s diadalát ülte a 18-as forradalom zavaros időiben, végleg eldobva álarcát. A magyarok közül is „sok jobbra hivatott tehetség beállott és áthasonult a nagy budapesti üzembe, és ma éles szeme legyen annak, ki a keresztény magyar, régi honos zsidó és a csak tegnap bevándoroltak termékeit Budapest kultúrbozójában széjjel tudja ismerni,” vonja le végső következtetésül Szekfű.

Az új szellemhez való hasonulás persze legkönnyebben a másik asszimilált rétegnek ment, „a svábokból jött magyaroknak.” Dóczy és Rákosi Jenő egy műfajt üznek a színpadon, s az együtt-haladás legszebb szimbólumaként Rákosi együtt kávéházazik Kiss Józseffel az Orczy-ban.

A század végére a két réteg kétfelé oszlik: a zsidóság a magyar radikalizmust sajátítja ki magának, a svábság a magyar illúziókat. Egyik oldalon Ignó és Jászi Oszkár, a másikon Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc a képlet. A két bába közt a gyermek, az igazi magyarság, egyelőre elveszett.

* *

A háború s a forradalmak után Budapest irodalma három irányra szakadt.

A nagy fekélyekben fölfakadt mult visszahatásaként fellép egy „keresztény, nemzeti” irodalom. De amilyen volt az „akció”, olyan lett a reakció. Az elgyöngült, félreállított magyarság helyett a sváb-germán réteg ütött vissza a maga módján. A magyarság természete, igényei kimaradtak az új irodalomból, a legjobb a legmélyebb magyar szellemek távol tartották magukat tőle, s a kádert féltehetségek töltötték meg. Megszületett egy lélektelen, jelleg és tartalom nélküli harsogó, zokogó jelszó-magyarság az irodalomban, mely a rokon szellemű politikától támogatva „hivatalos” irodalomná lett.

A multból fennmaradt Nyugatot s a köré menekülő írói tehetségeket ez az irány magától mind messzebbre, a baloldal felé igyekezett taszítani, s léte igazolására megalkotta a „kettészakadt magyar irodalom” meséjét.

A Nyugat úgy védte ki a támadást, hogy minden világnézeti ballasztot kidobott kosarából s a „tisztá irodalom” légkörébe emelkedett. Itt ebben a magasságban aztán már eltörpül minden földi ellentét, s megindulhatott a közeledés. A közben létrejött Baumgarten-alapítvány is nagyban segítette a határok elmosódását, s a Nyugat vezetők tekintélyének izmosodását. A Nyugat ma már nagy hatalmával s irányával azt a szerepet játssza irodalmunkban, mint a megmerevített s körülbástyázott klasszicizmus a múlt század második felében. Legifjabb költői nemzedékünk ma teljesen a Nyugat bővölete alatt áll, az írás itt jóformán öncéllá vált, s a folyóirat „tükré”-ben író-Narcissusok csodálják merengve magukat.

Az igazi magyarság, a fejlődő magyar irodalom egy közben feltörő kis írói csoport ügye lett, kis irodalmi szabadcsapaté, mely mindenkitől elhagyatva, csupán a magyarság és irodalom életigényeitől vezérelve, börtönig vezető elszántsággal, a nagy magyar, mély magyar szellemek útján, Zrínyi, Széchenyi, Petőfi, Ady, Móricz, Szabó Dezső nyomában halad előre. — Sikerül-e áttörniök, a fővárost bevenniök, s megtalálni a kapcsolatot a széles magyar tömegekkel? Az a szellemi javak új elosztásától, Budapest szellemi hitbizományának, a budapesti kulturális latilundiumnak felosztásától függ, amelyért nekik is harcolniuk kell, s az egész magyarság érdeke.

* *

A 67 óta virágzó irodalmat jóformán a tőke teremtetle meg, mindenesetre az tette úrrá „széles e hazában”. Ennél fogva tisztán mutatja az irodalom és a tőke kapcsolatának ferde következményeit is. A rabszolgaság a legújabb időkben sem szűnt meg: csak a láncot kovácsolják aranyból. Az a valaki, akiből ma fővárosi író lesz, ha meg akar élni, kénytelen a kiadó igényei szerint dolgozni. Hol van ma már a romantikus kor, illetve, hol laknak a klasszikusok múzsái? A kiadók és a szerkesztők zsebében. Már a „reális” Arany a Koszorúban az „irodalmi méltóság süllyedéséről” ír. Az író az új helyzetben nem költ, nem alkot, hanem „dolgozik”, kiszolgál.

Az irodalmi méltóság süllyesztése mellett ez a helyzet nem valami üdvös hatással van az író jellemére sem. Anélkül, hogy neveket említenék, mindnyájan ismerünk korunkból írókat, akik valóságos kigyógerincet fejlesztettek az érvényesülés érdekében. Viszont a „vir tenax propositi” egy-kettőre magára marad, ha még oly tehetséges is, mint Németh László példája mutatja.

A tőke husos fazeka körül létrejött, koncféltő írói tömörülések az okai kritikai irodalmunk elsorvadásának is. Egymásról jót másról lehetőleg semmit, ez ma a nyájakba szorított irodalom elve. Ha a folyóiratok kritikai rovatait megnézzük, azok jóformán a munkatársak egymás-dicséréséből állnak.

Az egyetemes magyar élettől, annak vegetációjától való bizonyos fokú elszakadás, a kiadói szempontokhoz alkalmazkodó

„dolgozás“, a fővárosi irodalomnak nagyfokú elszáradását, az írói érdekeknek pusztán a kidolgozásra való átfordítását eredményezte. Valóságos stílus bajnokokkal találkozunk ezek között az írók között, akik a mesterséges díszítés verejtékes bájaival aggatják teli a szűkös, jelentéktelen, vagy megrendelt mondanivalót. A művészetből így lesz iparművészet.

* * *

A decentralizáció tehát mindenképpen szükséges.

1. Fontos a vidék kultúréletének megindítása miatt. A magyar műveltség áldásaiban mindenkinek egyformán részesednie kell. Aki ismeri, tudja, hogy a magyar vidék még ma is bizonyos fokú ázsiai tunyaságban, zsíros vagy koldus mozdulatlanságban, tespedő ernyesztő lakomázásban vagy eszeveszett dinom-dánomban csap ki. Ezt a helyzetet kell a szétáradó műveltségnek termékeny erővé átförmálnia.

2. De a vidék felemelése az egyvetemes magyar szellemiség szempontjából is szükséges. Németh László legújabb könyvében, a Kisebbségben, élesen és meggyőzően mutat rá, s magunk is láttuk, hogy az igazi magyar szellem mennyire nem leli honját e hazában. Egész szellemi életünk átállítást kell elvégeznünk. Ez Budapesten keresztül nem történhetik meg, csak a vidék tiszta, fertőzetlen erőinek felszabadításával. Szellemi életünk megmagyarítása csak a vidék felemelése révén lehetséges. A kiszáradástól is csak ezuton lehet megmenteni irodalmunkat. Vissza kell nyulnunk szellemi életünk csirázó helyeihez, oda ahol a természeti táj, és a természeti ember érintkezik, hogy a magyar táj és a magyar ember egyesült adottságaiból hajtson ki az a kultúra, mely helyzetünknek és alkatunknak, legjobban megfelel, s amellyel csak mi ajándékozhatjuk meg a világot. A kultúrának ez a közvetlen talajból való felcsiráztatása rengeteg friss erőt, ízt, fényt visz bele szellemi életünkbe, s megújítja annak növekedését. Intézményesen kell követni nagy szellemeink, Csokonai, Petőfi, Arany, Ady példáját, akik a magyar kultúra humusába visszanyúlva alkották magasrendű műveiket.

3. Történelmi helyzetünk is a decentralizációt parancsolja. Itt élünk Európa közepén, különböző kultúrák ígézetében s egy fekvésünk-adta kultúrális misszió terhével. Kis nép vagyunk. Szellemi integritásunk eddig is sokszor szenvedett csorbát. Ma, a műveltség szinte korlátlan terjedési lehetőségének idejében ez a veszély még inkább fenyeget. Ezt csak úgy háríthatjuk el, ha mindenütt erős kultúrális góccokat építünk ki, melyek önálló, magasrendű, igazi nemzeti kultúra termelésével ellensúlyoznak. Ki kell építeni a magyar kultúra végvárait. Ez nem azt jelenti, hogy el kell zárkóznunk. A szomszédos kultúrák egyúttal egymásra utaltak is. Át kell vennünk, ami jó, s magunkhoz alkalmaznunk, s tovább kell adni a mi eredményeinket. A végvárak védekez-

nek, de közvetítenek is. A magyar szellem defenziójának s expanziójának fontos tényezői. Kultúránkat csak így tudjuk fenn tartani s szétárasztani.

* * *

A magyar vidék nagy kultúra-termő ősejét nem lehet vitatni. Irodalmunk minden nagy igazi magyar tehetsége vidékről származott, a mai fővárosi írók között is a legnagyobbak. A nemrég oly divatba jövő „őstehetségek“ a lehetőségek még távolabbi mezejére utalnak. Ezek az „őstehetségek“ éppen kultúránk ferdeségei miatt nem lehetnek azzá, amivé lenniök kellene: dilettánsok lesznek, eltorzulnak, kuriózumokká válnak. Felemelkedési lehetőségük nincs, s a nép számára valósággal elkallódnak.

A magyar szellem legválságosabb idejében a vidék őrizte a tüzeket. A szabadságharc után „vidéki kollégiumok és paplakok“ Kőrös, Debrecen, Patak, Kolozsvár s Hamva szólalnak fel.

Hogy a vidékek önálló kultúrélete mily hasznos lehet, mutatja az elszakadt részek példája. A Felvidék és a Vajdaság, melyek önálló kulturális élet, hagyományok nélkül maradtak magukra s egy idegen hatalomra, roppant nehezen találtak magukra, de mikor ez megtörtént, bőséges irodalmat s nagyhatású, magasrangú szellemiséget fejlesztettek ki, mely az egész magyarságnak hasznára van. Erdély, mely már állott a maga lábán, egy-kettőre magához tért, s felvirágzó irodalmának kincsei, életének, szellemének tanulságai mindnyájunknak nagy gazdagodására szolgálnak.

— Az irodalmi központosítás egyik hajtógondolata a regionalizmus megszüntetése, a „szólásnak“ egységesítése volt, s most én vissza akarom fordítani az órát? Korántsem. Tamásiról szólva magam írtam egyszer, hogy nagysága azon fordul meg, hogy hegyeitől körülzárva fel tud-e emelkedni úgy, hogy hegyeit is magával lebbentse. Tamási meg tudta csinálni. Másutt ez miért ne volna lehetséges?

Elgondolásomban a vidék nem cél, csak gyökér. Egy kör középpontja, melynek a sugara végtelen. Amit Gulyás Pál mond Debrecenről írott mély tanulmányában erről a városról, az érvényes kell legyen minden vidéki s magyar megmozdulásra: „Éppen az a vonzó és humán és időszerű az ősbereceni Génuszban, hogy egyszerre zárja-védi önmagát, s ugyanakkor befogad. Ragaszkodik önön talajához, önön udvarához, de a népek felé barátságos kezét nyújt saját udvara tisztaságában és oltalmában, saját Krisztusi republikájának kerítésein belül — a távlatokon át.“

Hátra van még a kérdés: ki hajtja végre a magyar szellemi front erőinek ezt az átcsoportosítását? Szabály legyen: felülről várni semmit sem lehet és nem szabad. Ha felülről várjuk ölbetett kezekkel, hogy megoldják a kérdést, akkor nem vagyunk rá érdemesek és érettek. S ez esetben, tudjuk, semmi jó nem jöhet felülről. A vidék szellemi munkásainak kell vállalni a felada-

tot, nekik kell először hivatásuk tudatára jutniuk, s környezetüket felvilágosítaniuk, az egyetemes magyar kultúra magasságára emelniük. Jelszó: Erdély. Meg lehet ezt csinálni? Meg, csak olyan harcosokra van szükség, akikből nem lesznek árulók, s akik nem adják el gazdag örökségüket egy tál lencséért.

Tóth Béla

NYIREGYHÁZA

Ezt a cikket szerzője még 1935-ben írta. Első benyomásait közli, amelyet akkor közzétenni: felelőtlenségnek is látszott volna. Hosszabb nyíregyházi tartózkodás után, innen távozva most is időszerűnek és igaznak érezzük ezeket a sorokat. Ezért közöljük most már felelősségünk teljes tudatában az alábbiakat:

Alföldi „parasztváros”. Legalábbis annak látszik az első pillantásra. Az idegen, főleg az eddig csak felvidéki városban és Budapesten élt ember számára hosszú, akáccal és földszintes házakkal szegélyezett utcárai tűnnek föl, amint békés nyugalommal szívják magukba a tűző, forró nyári napsütést, vagy a novemberi szelektől föl-kavart homokot. Homok az egész város, a nyíri homoktenger közepében épült s ennek a homoktengernek jellegzetes közlekedési eszköze, — a taliga, — ez a talán sehol másutt nem annyira ismert, nem olyan népszerű jármű a másik, amely Nyíregyházán az idegen szemébe ötlük. Csend, derű s a búzát, szőlőt érlelő parasztnyugalom önti el a várost: ez az első benyomásunk róla.

Igen ám, de a homokot, a csak taligával megjárható tengert egyszerre csak macskaköves, vagy aszfaltos burkolat tünteti el. Zörögni kezd a taliga két nagy kereke s mintha csufolódnék vele, hal-kan, elegánsan töfög el mellette egy — autó. A földszintes házak közül egyszerre csak két-háromemeletes házak bukkannak ki, mintha jelképezni akarnának valamit, az egyik a háborúelőtti idők stílustalan „stukatur-stilusában”, a másik a Klebelsberg-kor „neobarokk”-jában épült, a harmadik sima, egyenesvonalu, mintha a „Bauhaus” húzta volna a — Kállói-utca sarkára. Az idegen egy pillanatra értetlenül áll ezekkel az itt ott felbukkant „városiasságok”-kal szemben. Jelképeznek-e valamit? Vagy csak a néha-néha ide is eljutott pénz húzta föl e palotákat, öntötte a homokra az aszfaltot, minden célzás nélkül?

Kik laknak Nyíregyházán?

Nyíregyháza nem régi város. Olyan tény ez, melyet mindenki tud. Akaratlanul is odafüzzük Nyíregyháza képzetéhez azt, hogy alig százötven éves. S épen ezért „parvenü” városnak is csufolják a mindenütt csak rosszat sejtők, mindenben rosszat keresők. Mégis vannak „őslakói”, *őslakói*, akiket tradíciók kötnek Nyíregyházához, akik az őslakosok zárkózottságával tömörülnek egy osztállyá, egy tömeggé, megbonthatatlanul.

Tehát hogyan tudta akkor a tirpákok egységes megszakíthatatlanul földszintes Nyíregyházáját mégis megtörni az a pár két-háromemeletes palota? Hogyan került oda a háborúelőtti stukatur, a neubarokk és a Bauhausstílus?

Nyíregyháza másik őslakos rétegének a — dzsentrit tekintjük. Mikor a a dzsentri „polgárosodni” kezdett s vidéki udvarházaiból behuzódott a városba, a szabolcsi dzsentri is előntötte Nyíregyházát. A földszintes házak közé — magASFöldszintet épített az üres telkekre, a padló helyébe parketta került, vagy ha épen az nem, olajos mázzal vonta be a régít. S érdekes, — felvidéki városból és Budapestről idekerült idegennek szokatlan, furcsa és legalábbis olyan exotikus, mintha, mondjuk, Albániában járna, — Nyíregyházán él a dzsentri, s ha az „uj levegő” meg is tépázta régi szokásait, teljesen nem tudta eltüntetni, — bármennyire is mondjuk: „A dzsentri teljesen kipusztult a magyar élethől”. Nyíregyházán, Csonkamagyarország legkeletibb sarkában él, azzal a fölületes, semmivel sem törődő szeretetreméltóságával, amelyet senki más nem tud utána csinálni.

Annak a „tiszai”, „keleti” magyar református nemességnek a maradványa ez, amelyből Bessenyei nőtt ki.

S Bessenyei szobra ott is áll a Károlyi-kert szélén: csöndesen — elmélázva nézi a vasútról be-beszállingózó embereket, a korzót, az „ujakkal” erősen keveredett „régiket”, amint az aszfaltot rójják.

Mert a szabolcsi dzsentri nem gögösen elzárkózott, nem befelé forduló. Mintha Bessenyei öröksége volna ez; engedni az új, a kultúra érvényesülését. De — s ez igen nagy kár, igen nagy hiba, — az új dolgok érvényesülésében ez az őslakó szabolcsi dzsentri *aktíve* ugyyszólván semmi részt nem vesz, nem törődik vele, nem érdekli. S ez nem nagyképűség, csak a szeretetreméltó — fölületesség folyománya. Bessenyei öröksége: öleljük keblünkre a kultúrát, megvan benne, ha nem is tudatosan: — ösztönös tradícióvá fejlődve, — de ezt az örökséget csak *passzíve* műveli. Nem gátolja meg a kulturális törekvéseket, befogadja őket, de: — kritika nélkül, az egyiket épúgy mint a másikat.

S ezért van itt jó dolga minden „jöttment” idegennek. A Felvidékről idecsöppentnek épúgy mint az Erdélyből, Bácskából, Pestről, Dunántúlról vagy épen: Galiciából ide vándoroltnak. A tirpákok egységes, megostromolhatatlan tömege nem akadály, mert a tirpákok csöndesen dolgozó, nagy vagyonu s valóban, csaknem tisztán anyagiás életet élő tömege — egyszerűen nem törődik az idegenekkel. Be nem fogadja őket s a bizalmatlan „három lépés” távolságot megtartja velük, de az érvényesülésük elé semmi akadályt nem gördít. Sőt, kivonult a tanyákra,¹ ma már nagyrészt ott vagy a város szélén él. Azok pedig, akik mégis megbontották a parasztsók egységes

¹ A tirpákokok és a nyíregyházi tanyavilág, a minden más tanyarendszertől elütő „tanyabokrok” külön alapos tanulmány tárgya. Itt sem hely, sem idő nincs ennek a kérdésnek részletes, — s csak a részletes tárgyalásnak van értelme, — kidolgozására.

tömegét, s kiváltak a „hosszu, földszintes sorból”, — azok — az újak, a jöttmentek szokásaihoz asszimilálódtak, tehetséges fogékony-sággal szippantják föl az „újak” ötleteit, s alkotják az intellektuális életnek, hogy úgy mondjam, „alaprétegét”.

A szabolcsi dzsentri mindent és mindenkit befogadó passzivitásának másik eredménye, hogy a város kulturális életét szinte lehetetlen egységes szempontok szerint vezetni. Ahány nemzedék, ahány vérmérséklet, ahány faj, — annyi szempont, annyi célkitűzés. S ez még nem volna olyan nagy baj, hiszen több szempont többet meglát, — de ez a felületes nemtörődomség és mindenkit-befogadás az oka a minden komoly törekvést eltojító dilettantizmus elburjánzásának is. A családi alapon álló, patriarkális dzsentri-élet, — azt hiszem, a régi idők szellemének utolsó magyarországi maradványa, — melyet, ha érvényesülni akar, a „jöttment”-nek is követnie kell, támogatja a rendszerint „társadalmi” alapokon álló dilettantizmust s a helyi szempontból a komoly törekvések mellé állítja.

Lehet, hogy ebből kissé sötét következtetést vonhatunk le a város kulturális jövőjére nézve: hiszen az őslakosság, teljes visszavonultsága minden kulturális törekvésektől — (még passzive is: a Nyiregyházán élő, nagyrészt „jöttment” kulturmunkások legtöbbje számára olyan ismeretlen, olyan távol álló a tirpáklelek, mint akár a kaffer, akár a cseremis), a társadalmi formákat diktáló dzsentri kritikátlanysága és mindenkit-befogadása nem határoz meg egységes irányt és a dilettantizmust engedi felburjánozni. A kulturális élet vezérfonala tehát nincs az őslakosság kezében, legfeljebb az a pár „elpolgárosodott” tirpák vesz részt benne, akiről már fentebb szóltam.

Kik tehát az új lakók?

Három szimbólumot említettem az előbb, három stílust, melyek kitörtek a homoktenger földszintjéből az aszfaltos burkolat mentén. S a három stílus három nemzedéket jelképez, három életszemléletet, s épen ezért háromirányú kulturális törekvést. A háboru előtt is szakadt ide idegen, hiszen a város nagyszámu iskolája, állami hivatalai már akkor is nyelték az új rétegeket az ország minden részéből. A Nyírvíz-palota stílustalan építkezése a jelkép: minden kritika nélkül, minden egységes célkitűzés nélkül ment a munka, ha ment, eklektikusan kiválogatva mindenből a tetszetőst, nagy teret engedve a dilettantizmusnak. Egy-két nagy név, hivatással teli elszánt egyéniség a kivétel, de egyesek egy város egységes kulturális megítélésében nem számítanak: mindig egész rétegekre vagyunk tekintettel.

De főleg a háboru után özönlött Nyiregyházára a sok „idegen”. A trianoni „új országokból” oly sajnálatos módon ezrével menekülő nagysze ü hajlékot találtak e kismultu, de nagy jövőt ígérő városban, a konjunktura idejének kulturális fellendülése újabb meg újabb iskolákat, intézményeket létesített a városban s ezek az ország más részéről is hoztak ide új, kulturális munkára fogékony elemeket. Stílusukat büszkén jelképezi a Bethlen-utca és a Zrínyi Ilona-utca sarkán épült palota neobarakkja, azt hiszem főlöseges bővebben szólnunk róla. Igen föllendítették Nyiregyháza kulturális életét s a keretet megadták a tovább dolgozóknak.

Már a háború előtt, de főleg alatta és közvetlenül utána új elem is került Nyíregyházára. A város körülbelül végpontja a Verecke-Munkács, Verecke-Ungvár bevándorlási utnak s hogy a Galiciából nagy számmal beözönlők a városnak főleg anyagi kultúráját, fejlődését nagyon befolyásolták, az első pillanatban meglátszik.

Vajjon a Kállai-utca sarkán büszkélkedő Bauhaus-stílus is megtalta a maga rétegét?

Sok a fiatalság Nyíregyházán. S amennyiben a fiatalság a jövőt jelenti, a kulturális munkának van jövője. Baj, hogy egységes célkitűzés, komoly szervezettség nincs még a fiatalság között sem s egy erősen balra tolódott réteg, mely igen sok disszonáns dilettáns hanggal bár, de a legjobban megfelel az egyenesvonalak tisztán anyagi építkezési stílusának, mereven különbözik a többitől. Az egységes célkitűzésre és szervezetségre azonban már megvan a kilátás s a Szabolcsi Szemle 1935. áprilisi számában „Szabolcsi kulturfeladatok”² c. vezető cikke pontosan megállapítja a tennivalókat.

Vázlatosan végigszaladtunk a város két őslakos rétegén és generációs szempontból azokon az idegeneken, akik, — mint mondtam, — a kulturális munkában első sorban vesznek részt. Azzal hogy oly sokfelől s oly könnyen fogadott be nem őslakos elemeket Nyíregyháza társadalma, faji szempontból hihetetlenül változatos a kép. Érdekes ellentét: a látszólag egységes külsejű, csodálatos pasztelszíneivel minden más alföldi várostól elütő nyíri „főváros” faji szempontból Budapest után Magyarországnak talán legtarkább városa. Bóka László Fudapestről tett szellemes megállapításai jutnak eszembe (Apolló I.: Népség- katonaság Budapesten), ha Nyíregyháza etnikai összetételére gondolok, s persze, kisebb arányokban és talán egy kicsit más arányokban is, de kb. ugyanarra az eredményre jutna itt is a mélyebben vizsgáló, mint a fővárosban. A régi Magyarország, vagy mondjuk: az egész Dunamedence minden néprétege képviselve van itt kisebb nagyobb számmal, tótók (a tirpák-alaprég), református dzsentrí (a szabolcsi alaprég), szepesi németek, zsidók, dunántuliak, székelyek, délvidéki szerbek, horvátok, németek és magyarok, osztrák-német maradványok (a katonaság!) erdélyi szászok, stb., stb.: összekeveredve, magyar anyanyelvűvé asszimilálva (összeolvadásról még nem igen lehet szó) egy város lakóivá rendeltetve. Faji szempontból oly színes a kép, hogy igazán nem illik a nyíri táj érdekesen és egységesen tompa színeihez.

S mintha ez is jelképezne valamit. A lassan-lassan egységgé forró, de végelemzésben oly sokezer elemből összetevődött dunai faj jövőjét.

S ezért mondhatjuk, hogy a ma kedvezőtlen jelenségei ellenére sem kell a város kulturális jövőjétől aggódnunk. Csak a szervezettség, az egységes szempont hiányzik, ennek a megvalósulása pedig csak idő kérdése.

Sokkal hátrább van Nyíregyháza szociális szempontból: talán ezen a téren érezte meg a legkevésbé az idők szelét. „Ez a dzsentrí-

² Dr. Belohorszky Ferenc tollából.

szellemről épen az előbb elmondottakból tisztán érthető. Az új elemek vagy asszimilálódtak a patriarkálisok és a maguk felületességéből keveset veszített dzsentritársadalom formáihoz, vagy pedig a liberális polgári felfogással állottak az őslakossággal szemben. A tirpák-ság szociális szempontból sem jelent újat, mert a maga zárt egységével és százötven év óta befelé-élésével (ennek is megvan a maga faji oka) nem volt az ujonnanjöttkre termékenyítő hatással. A gazdasági válság, természetesen, ide is elnyújtotta csápjait, s ez némileg befolyásolta a vezetőket, szociális szempontu kezdeményezések és megmozdulások igen szépen történtek már, de a társadalmi élet alapjellege a régi.

Nyiregyháza és a környék? A tanyákon tirpákok laknak a legnagyobbbrészt, ezeknek a városhoz való viszonyáról szólottunk már. A nyiri falvak lakossága református, vagy görögkatolikus színmagyar, paraszti rétege annak a bizonyos „tisza” magyarságnak. Eddig „terra incognita” éppen néprajzi, éppen szociográfiai szempontból. Külsőleg egy a hangulat: a nyiri táj, a maga jellegzetes színeivel Nyiregyházán épugy jellemző, mint akár Tiszabercelen, akár Kemecsen. De a belső elüt; Nyiregyháza a maga erős keveredettséggel nem tud a szabolcsi falu lelki középpontja lenni. Aminthogy nem is az. S az új kulturális nemzedék legelső feladatai közé tartozik épen, hogy ezt a kapcsolatot megteremtse, s a felfrissített, új vért kapott Nyiregyházát újra közelhozza a nyiri világhoz.

Sziklay László.

MOHR GEDEON VERSEI

HÚROK

Ha társalgás termébe lépek,
Előítéletem kinnhagyom,
Borzongva nézem a lelkeket,
Hogy valamennyi cifra cimbalom.

Ezernyi szálon egymásba folyva
Kinálkozón feszülnek rajtuk a húrok,
Ép talányos-furcsa élettemmel
Mindenfelé szemet szurok.

Nekik a két ütő is elég,
Kitárt keblüket csak verni kell
S hangöbleik zengőn dalolnak.
Különben nem törődnek semmivel.

De az én borongós lelkem
A hegedű négy árva húrja,
Énekek csak annak felel,
Ki vonóját rajta simogatón húzza,

KÉT FA

Durva északi szélvihar
 Suhogtatja téli ostorát,
 A házak melegébe mélyen benyúl
 Fölszakított ajtókon át.

- Dübörgő vad robajjal
 Hömpölyög az erő fái közt
 S a messzi dombon zúgó vízesése
 Mindent jeges hullámmal füröszt.

Köröttem a csendes pusztaság :
 Némán széttáruló halál
 S a kietlen sík mezőben
 Két kábán búsongó fa áll.

Az egyik deli tartásban feszül,
 Alakja gömbölyűre gyalult,
 Tarkóján néhány porcellán csiga,
 Míg mellette minden megfakult.

Ő kötelességludó és szilárd
 A vész miatt világért se szólna,
 Zavartalan mered az ég felé
 A sima testű táviró pózna.

Egyenetlen törzsére kuszáltan
 Nyári emlékeinek zöldjével
 A hőmezőn búsul a másik
 S egyre keserűn nyögdéccsel.

Ősztövért tar ágaival
 A magasban szanaszét ijed.
 Válságok zimankós teleben vajjon
 A két fa-sors közül melyik a tied?

ELŐJELEK

I. Ján. 3, 2.

Megállok a nyílegyenes út előtt.
 Egyfelől sátoros, zöld gesztenyék.
 Tuloldalt karcsun örökzöld fenyők.
 A két fásor ívelően nyújtja át fejét,

Napfényes kacagánnyal
Átsuhan köztük az ősz,
Utána illat szárnyal,
Bódító és tetszetős.

A húsos, zöld lomb között
Egy-egy színes levelet lelop.
Szándéka még ki nem ütközött.
Mérlegre az a pár levél se sok.

Mintha a napfényt ő maga szórná
S más tenné, hogy a lombok alja már vizes,
Még nem lett nyilvánvalóvá,
Hogy a szürkülő éjszakában mi lesz?

Az Isten elfogadott gyermekének
Az üdvösséget is nekem ígérte,
Szivemben lágy zsoltosmák élnek,
De ma még csak hitemben küzdök érte.

KISLÁNYOK TÁNCA

Kart karba fűzve dudorásztak
Valami üdén divatos dalt:
Két kislány táncolt élém
S a bájos kép egész lefoglalt.

Lenge szökeléssel lejtének,
A szürkülő uccát végigróják.
Áldott, aki talpuk alá lopta
A víg ütemek éző taplóját.

Túl a látóhatárokon
Harcos máglyák oszlopai égnek,
De a meghasonlás csatája mit sem árt
Az élni vágyó ifjú vérnek,

Országok omolhatnak szerte,
Égig nyúlhatnak hullahegyek,
Nincs késő addig, míg üde leányok
Lenge szökeléssel táncot lejtének.

BORY ZSOLT VERSEI

IGY JÖN HOZZÁNK AZ ESTE. . .

A szűrös este lassan, egyedül jön.
Már langyos felhőt fúj felénk a kályha,
S a láng virít kezünkön, mint a mályva;
Mondom Juditnak, hogy most hegedüljön.

Valahogy megszeppentünk. Dideregve
Érzem, hogy a bánat magával vonszol,
A nótám is olyan hideg húron szól
És egyikünknek sincs ma semmi kedve.

Igy jön hozzánk az este, fájva, fájva.
Nem tudjuk megmondani mit szeretnénk.
— A tűz szétkűszik néha, mint a repkény,
S a láng virít kezünkön, mint a mályva.

BUJTOS FELÉ

Az őszi riadtan rázza ki zsákjait,
Fakó aranypor zirren a nádason.
A füst árad vörösre gyúlva,
Csönd van a távoli téglagyárban.

Maradj csak otthon, csúf ez az őszidő.
Csontomban érzem már a fagyos szelet.
Nem jó most erre bandukolni,
Vár szomorún a süket, sikos sár.

A parti út is vízbe ereszkedett,
Fázós tehénkék csülke beléragad.
Füsttel vakolt kunyhó-zugokba
Mind hazamennek a bús cigányok.

Még nézem őket. Majd ha öt óra lesz,
Az ismerős köd jön keresetlenül,
Fehér nádtorzsákon felém dül
És feketén beporozza vállam.

VÉNLEÁNYOK

A vénleányok már mind asztalnál ültek.
Végig megfeketült előttük az asztal,
A függönyök is nagy ijesztően feszültek :
Csak bámulták fáradt, hervadó vigasszal.

A falnál szorongva, félve néztem őket,
Amint hűvös lassan rájuk hullt az esie,
Kesernyés meg könnyes ábrándokat szóttek
S mirtuszok csörögtek a padlóra esve.

Igy várt, várt a sok szent, sápadó feszes lány.
Szemük alatt finom és mély szarkalábak,
Teavizet forralt a lágylila szeszláng,
Felbúgott puhán és szemem könnybe-lábadt.

— A vénleányok mind asztalnál ültek,
Szájuk vértelen volt, a karjuk meg vékony,
Soha nem szenvedtek és soha nem szültek :
Járnak vigasztalan, örök szakadékon.

HELYTÖRTÉNELEM

(CÉLOK ÉS MÓDSZEREK.)

Ha manapság helytörténelemről hallunk, akkor rendszerint a középkori krónikás alakja jelenik meg előttünk, aki a legkülönbé-
lébb, egymáshoz nem tartozó adatokat róttá össze száraz munká-
jában. Valóban, ha helytörténeti monografiáinkat lapozzuk, egy-
mással alig összefüggő adatok sorára bukkanunk. Hibáikra számla-
talanszor rámutattak már; szaktudományi folyóirataink kritikai
rovata a helytörténelem legújabb termésének bemutatásakor so-
hasem mulasztja el tanácsokat adni a jövő kutatás számára; az
eredmény azonban alig változik, haladást alig tudunk felmutatni.
A bajok legfőbb okának e sorok írója azt tartja, hogy a helytör-
ténelem művelői nem látják tisztán maguk előtt a célt, amelyre
kutatásaik és feldolgozás közben is állandóan kellene gondolniok,
ha korszerű eredményekre kívánnak jutni.

Mi a helytörténetírás célja? Semmi egyéb mint minden,
bármilyen más történetírásé: nevezetesen, feltárni az összefüggéseket
és megállapítani azoknak a történeteknek sorát, amelyeknek val-
lášhoz, technikához, jogtudományhoz, hadviseléshez, művészet-
hez, közigazgatáshoz és őstermeléshez, egy szóval a kultúrához,
az emberhez a maga munkájával és eredményeivel közük van.

Beszélünk Európa, a Karolingok, a nemesi vármegye, a renaissance, vagy Nyiregyháza történetéről. Érezzük, hogy minden esetben csupán mennyiségi különbségekről, elhatárolásról, nem pedig minőségbeli eltérésekről van szó. Vagyis Nyiregyháza történetét megírni éppen olyan tudományos feladat, mint a renaissance történetét, vagy akár Európáét! Mindez egyaránt történelem, csak az a keret, amelyen belül nézzük az elmúlt emberi életet, változik. A helytörténelem is tudomány. Helytörténetírásnak is csak akkor van jogosultsága, ha tudományos igyekszik lenni.

Ez a követelés éppen nem áll ellentétben azzal a lehetőséggel, hogy helytörténetírással elsősorban helybeliek, sokszor olyanok foglalkozhatnak, akik a szaktudomány központi műhelyeitől távol élnek. Ne felejtjük el, hogy a tudományosság első feltétele az alaposág. Alapos, pozitív ismeretekkel pedig éppen a helybeliek rendelkeznek a helytörténetírásnál oly igen fontos helyrajzi viszonyok tekintetében. Megjegyzem, hogy, amikor most helytörténelemről beszélek, ezen falu-, város-, községtörténetet értek. Szerintem u. i. megyetörténetírásra csak akkor kerülhet sor, ha már jónéhány községnek, esetleg tájnak multja alapos kutatások nyomán megvilágosodott előttünk. Mig idáig eljutunk, a megyetörténetírás legfeljebb a közigazgatási keretek, egyes intézmények, hivatalok, a megyei politika alakulásának kérdéseivel foglalkozzék a központban rendelkezésre álló forrásanyag alapján (közgyűlési jegyzőkönyvek, stb. . .)

Tanulmányunk címében célokról beszéltünk, noha ismét hangsúlyozzuk, hogy a községtörténetírásnak is egyetlen célja lehet csupán megvizsgálni, hogyan lett a falu, város azzá, aminek ma ismerjük. Ezt a főcél azonban nincs módjában mindenkinek elérnie. Pedig mindenkinek, aki érdeklődik szülőföldjének multja iránt, megvan a maga szerepe annak felkutatásában. Az ő részvételüknek is megvannak a maga céljai. Ezért beszéltünk célokról. Hogy mik lehetnek ezek a részcélok, arról alább a módszerek megbeszélése során jegyzünk meg egyetmást.

Helytörténetírás igazi, tudományos értelemben, valójában csak szellemi életünk mai fejlettségi fokán képzelhető el. Ma, amikor még az átlagember lelkében is benne él a fejlődés fogalmának a középkori krónikástól annyira idegen fogalma; amikor bele tudunk látni a mélyebben dolgozó erők munkájába, amelyek egy falusi életközösség alakulásában is felismerhetők. Ott van a lakosság és a föld, amelyen az ember évszázadokon át élt, ezek viszonya egymáshoz, a változó mérték, amelyen belül viszonyuk alakult, a belső rétegeződés, a falusi társadalom és a külső hatóságok kapcsolatai, a belső szervezkedés és a nyomában kialakuló intézmények, életformák — ezek azok a kérdések, amelyekre feleletet a helytörténetírótól várhatunk.

Természetesen ezeknek a vizsgálódásoknak, éppen úgy, mint minden történetkutatásnak, megvannak a maguk korlátai. Gondoljunk csak azokra a mérhetetlen pusztulásokra, amelyeket a tatár és a török legelsősorban éppen multunkra vonatkozó írá-

sos és egyéb emlékek körében maga után hagyott. Éppen ezért azt mondhatjuk, hogy a helytörténeti kutatás jellegzetesen újkori történeti kutatás. Egy-egy község életének kezdeteire alig találunk valami adatot. Hogy miből, miképpen alakult ki a falu, község az Árpádok korában, arra vonatkozólag ne egyetlen község multjából keressünk feleletet. Ezeket a problémákat csupán az egész középkori, magyar községtörténeti anyag segítségével tudjuk megoldáshoz közelebb vinni.

A középkori forrásanyag nagy hiányossága, de az a metodikai meggondolás is, hogy mindig helyesebb ismert tényekből ismeretlenebbek felé menve kutatni, arra inti a helytörténészt, hogy *forrásai* összegyűjtését kezdje a korához közelebb eső idők anyagának felkutatásával. A keretek megállapításához a mult század hetvenes éveit óta rendszeresen végzett statisztikai megfigyeléseknek, népszámlálásoknak a Statisztikai Hivatal közleményeiben található adatai segítik a helytörténészt. 48 előtt a statisztika tudománya magyar földön még gyermekcipőkben járt. Amit ma a statisztikusok hivatalosan megcsinálnak, azt 48 előttre vonatkozólag a helytörténész, legnagyobbbrészt nem népszámlálási céllal készült összeírásokból maga kénytelen összeállítani. A XIX. század közepéig a szabad városok kivételével Magyarország területének legnagyobb része földesúri hatalom alatt állott. Ez tartott igényt a jobbágylakosságnak nemcsak adójára, hanem munkaerejére is. A jobbágy és földesúr viszonyát az *urbarium*, „a falu törvénye” szabályozta. Uradalmanként változó ennek formája és tartalma. Nagyjából azonban mindegyikben megtaláljuk a falu jobbágycsaládfőinek névsorát, esetleg gyermekeik, szolgálók, állataik számát, a falu — rendszerint közös — határában őt megillető szántóföldek, legelők, erdőkben való részesedésének mértékét, adóterheit, robotját stb. Az *urbariumok* mellett készültek egyéb, korlátozott célú összeírások (iparosokról, bérlőkről stb.) A népesség alakulásának megvilágítására legszámottevőbb forrásaink az anyakönyvek. Nagyjából a XVIII. századtól kezdve állanak rendelkezésünkre. A születési, házassági és halálozási anyakönyvek az élet hullámszásának legbeszédesebb emlékei. Vannak, akik azt ajánlják, hogy helytörténeti kutatásainkat ezeknek feldolgozásával kezdjük.

A tudományos érdeklődés hiánya és sajátos magyar betegségünk, a szervezetlenség veszni hagyta az ország legnagyobb részében községtörténetünk színes és igen értékes forráscsoportját, községi jegyzőkönyveket. Szabolcsmegye levéltára az egész országnak példamutató módon maga vette őrizetbe a községek irattárában pusztuló anyag még megmenthető részét. A statisztikai jellegű anyag társadalmi színét ezek a jegyzőkönyvek adják meg.

Ott, ahol nagy uradalmak régi írásait, gazdasági feljegyzéseiket megőrizték, feltétlenül bele kell tekintenünk az uradalmi jegyzőkönyvekbe, számadáskönyvekbe; hiszen községeink az elmult századok folyamán sem voltak önmagukban álló, mindentől

független képződmények, hanem mindig beletartoztak egy nagyobb gazdasági, társadalmi egészbe, többnyire nagy uradalmakba, amelyeknek iratai így a községi élet tágabb kereteinek megvilágítására tartalmaznak bőségesen adatokat. A földesúri hatóság az első bírói fóruma volt 48 előtt a magyar parasztságnak. Uri székének periratai a helyrajz szempontjából jelentős földrajzi neven kívül, főképpen a közerkölcsiség, a szellemi élet a helytörténetíró számára alig felbecsülhető emlékeit őrzik sárguló lapjaikon.

Az úri széktől a megyéhez lehetett fellebbezni. A megyéhez került, és ott végleg befejezett ügyek a vármegye levéltárának iratanyagát gyarapítják. A vármegyei levéltár átkutatása a helytörténész munkájának következő állomása. Itt természetesen nem csupán a megyéhez fellebbezett perek iratait keressük, hanem a megyei adók beszedésével kapcsolatos jegyzékeket, főleg adószedési utasításokat és a megyei közgyűlés jegyzőkönyveit, az egyes főtisztviselők hivatali működésének emlékeit azért kell áttanulmányoznunk, mert az általunk vizsgált falu, vagy város igazgatásában valaha érvényrejutó elvek és elgondolások csiráit itt találjuk meg. Különösen társadalomtörténeti szempontból igen tanulságosak azok az iratok, amelyek a falvakban gyakori adóztatási vizsgáléseket kivizsgáló megyei bizottságok eljárása közben jöttek létre. Ezeken át pillanthatunk be a falu kis társadalmán belül folyó harcba, melynek során egy-két, a vezetést nemzedékeken át kezében tartó család még nyilvánvaló hamisításoktól sem riadt vissza, hogy szerzett állásait utódainak tovább adhassa.

Erősen népi beállítottságú gondolkodásunk, szemléletmódunk könnyen vezethet bennünket a paraszti réteg egykori szerepének túlértékelésére, ill. a nemesi társadalom jelentőségének a falu életében való alábecsülésre. A vidék életét a nemesi családok irányították! Nem szabad tehát megelégednünk a megyei levéltár mellett a nemesi családi levéltárakról, kivált a nemesség levelezéséről; a nagybirtokos arisztokrácia ügyészeinek, jogtanácsosainak iratairól.

Itt kapcsolódhatnak be a helytörténelem munkájába azok, akik teljes feldolgozást adni nem tudnak, vagy nem akarnak de érdeklődésük, családi hagyományaik, régi emlékeik gondos megőrzésére indítja őket. Igen fontos, hogy ezek a műkedvelő kutatók megfelelő irányítás mellett kivegyék részüket a számukra hozzáférhető iratok másolásából, ereklyeszámba menő családi emlékeik leltározásából, sőt esetleg publikálásából. A központban élő kutató nem kereshet fel minden nemesi kúriát. A tudományos alaposság a megközelítő teljesség szempontja viszont megköveteli az ott őrzött emlékek, adatok számbavételét is. Nem lehet eléggé hangsúlyozni éppen ebben az összefüggésben, a helyi folyóirat szükségességét. Fontos az egyesületi élet, de ennél is döntőbb jelentőségű a kellő terjedelemben kiadott és szakszerűen vezetett folyóirat. Ennek kell számon tartania a megye területén felfedezhető összes forrásanyagot (archeológiai jellegű anyagtól egészen a mo-

dern aktáig). Jó, ha rovatot nyit mindazon filmek leltározására, melyeknek helyi jelentőségük van. Sőt intézményesen kellene gondoskodni nemcsak a ma élő vezető emberek fényképeinek megőrzéséről, hanem a jellegzetes faji vonásokat, népi tulajdonságokat őriző falvak lakosságának rendszeres fotografálásával a késői utókor számára már hozzáférhetetlen, ma még újszerűnek tetsző forrásanyag biztosításáról. A Magyar Film Iroda bizonyára vállalkozik a fényképek elkészítésére, sőt egy-egy másolatnak a megyei múzeum rendelkezésére bocsátására is.

A kutatások teljessé tétele végett elengedhetetlen a nagy, országos gyűjtemények felkeresése. Így elsősorban a budapesti Országos Levéltáré. Hogy a kutatónak itt milyen forráscsoportokat kell átvizsgálnia, arra vonatkozólag a levéltár tisztviselői mindenkor készségesen nyújtanak útbaigazítást. A középkorra legfontosabb az u. n. diplomatikai osztály anyagának átkntatása. Ez ma még, megfelelő mutatók hiányában szinte áthatolhatatlan nehézségekbe ütközik. Mindenesetre sok segítséget nyújtanak a NRA (Neoregistrata Acta) indexei és elenchusai. A helyi gyűjteményekben felkutatott összeírások hiányainak kiegészítésére jók az U et C. (Urbaria et Coscriptiones)-sorozat középkorig visszanyúló iratcsomói, nemkülönben a dicák (adók) és decimák (tizedek) kivételéről készült, természetesen csak egyéb forrásokkal párhuzamosan használható hivatalos kimutatások. Ujabban váltak hozzáférhetővé az országos zsidóösszeírások, melyek különösen a bevándorlás idejére és a származási helyekre vonatkozólag szolgálnak pontos adatokkal. Elmellőzhetetlen a Mária Terézia-féle úrbéri rendezés iratanyagának feldolgozása, különösen pedig a vele kapcsolatban készült térképeké. A térképanyagot sohasem tehetjük elég teljessé. Az uradalmak készítette mappák mellett gondolnunk kell a II. József-féle országos felvételekre s a múlt század ötvenes és hetvenes éveiben készült, a jobbágyfelszabadítással és a tagosítási törekvésekkel kapcsolatos térképekre. Ezekből tájékozódhatunk a tér változásairól, szántók, legelők, erdők, rétek megoszlásáról. Segítségükkel azonosíthatjuk a legkülönbözőbb forrásokban gyűjtött földrajzi neveinket egymással és helyezhetjük el azokat a térben.

A földrajzi nevek (más szóval dűlő nevek) felhasználásának, értékesítésének már nemcsak a németeknél, hanem nálunk is egész kis irodalma van, amelyből mindenki megszerezheti magának az alapvető tájékozódást. Felhasználásukhoz kellő óvatosság és egy kis nyelvészeti ismeret feltétlenül szükséges. Utóbbiból éppen csak annyi, hogy a kutató tudja, mikor kell szakképzett nyelvészhez fordulnia tanácsokért. A földrajzi neveket két nagyobb csoportra oszthatjuk: 1. Erdő-, legelő- és mocsárnevek (sokszor falu és személynevek). Ezek, mint hosszabb időn át, néha nemcsak nemzedékeken, hanem népeken keresztül öröklődő emlékei egy régi kornak a vidék korábbi életére adnak felvilágosítást. 2. Szántók, rétek neveiket gyakrabban változtatják, in-

kább beszélnek az embernek a tájban végzett munkájáról, a mai formák kialakulásáról.

Utóljára említem az anyaggyűjtés feladatai sorában azt, aminek tulajdonképpen először kell megtörténnie: a már kiadott források és feldolgozások számbavételét. Egy lépést sem szabad addig tennünk, míg tisztába nem jöttünk azzal, hogy a tárgyról, amelyről írni szándékozunk, vagy a vele kapcsolatban álló problémákról milyen irodalom áll rendelkezésünkre. Az észszerűség is ezt tanácsolja. Sok felesleges kutatástól, keresgéléstől mentesülünk, ha az előttünk járt nemzedékek munkáját is számbavesszük.

A források, adatok összegyűjtésének befejezése után ott állunk a *feldolgozás* problémái előtt. Hogyan öntsük formába adatainkat, hogy írjuk meg munkánkat? Itt is, sőt itt még inkább, mint adatokat gyűjtő munkánk közben, egy szempont vezessen bennünket: amit fel kell tárnunk, amire tőlünk feleletet várnak, az: az ember és társadalmának élete, ennek a szüntelenül változó életnek kérdései. Elsősorban tehát a falu lakosságának problémáit igyekezzünk megragadni és világosan megfogalmazni. Nem Kis István és Nagy János érdekel, hanem Kis István és Nagy János sorsában a zsellér, vagy jobbágy élete, s az, hogy a magyar dolgozó réteg mai formájában milyen átalakulások végső eredménye? Egyedeiben kell megfogni a problémát, de az így összehordott adatok csak az összességgel való kapcsolatukban nyerhetnek értelmet. A feldolgozásra is áll, hogy lehetőleg az újabb időkből visszafelé haladva öntsük formába mondanivalóinkat.

Megállapítjuk, hogy melyek azok a családok, amelyek közösségünkben a legrégebbi idő óta laknak. Különböző összeírások és az anyakönyvek adatainak egybevetése szükséges ehhez. (Itt gondolnunk kell arra, hogy a rendi korból ránk maradt conscrip-tiók más és más szempontból készültek, adataik egyeztetése tehát nagy gondot igényel). Mindjárt vegyük térképeinket (elsősorban a hozzánk időben legközelebbi kataszteri térképeket) s azokon jelöljük meg a család ill. kimutatható első telepes ősenek birtokain időnként végbement változásokat. Miképpen öröklődtek apáról-fiúra? a nyomásos gazdálkodás következtében szétszórt földdarabok? Voltak-e különös, helyi jellegzetességei a földközösségnek, mikor szűnt ez meg és hogyan tértek át a földművelés haladottabb formáira — kérdések, melyekre a választ itt kell a helytörténetirónak megadnia. Más szóval: a lakosság életének vizsgálatát és feldolgozását nem lehet elválasztani a faluhát kialakulásának problémáitól. Ezekkel szerves összefüggésben kell szólanunk — természetesen — a község belterületének, a házsorok, középületek történetéről.

Az összeírásokból, anyakönyvekből tájékozódhatunk a falu társadalmának kérdései felől is. Megismerjük egyes családok vagyoni viszonyait; idegenbe és idegenből házasodások számát, a beházasodások nyomán fellépő vagyoni eltolódásokat. Ezeknek

tükrében a falu társadalmi rétegeinek egymáshoz való viszonyát. Szenteljünk különös figyelmet az iparok szerepének: volt-e külön, tisztán iparból élő réteg, vagy az őstermelés mellett a kézművesség csak másodrangú szerepet játszott falunk életében? (Tehát ne csupán az iparos céhek életének külsőségeire figyeljünk, a céhprivilegiumokra, lakmározásokra stb.) Nem lesz nehéz feladat annak megállapítása sem, alakult-e ki vezető réteg a falu társadalmán belül? Mi volt az ehhez a réteghez tartozó családok viszonya a község többi családjaihoz?

Ha megmaradtak a község jegyzőkönyvei, ezek páratlan és eddig még alig értékelt alapot adnak a magyar jogi érzék, paraszti bölcsesség megnyilatkozásainak, a magyar falu életében játszott szerepének tisztázására, rendszerezésére. Látni fogjuk, hogy a jegyző vezetésével egyszerű paraszti előjáróság a maga hatáskörében olyan kérdések hosszú sorában hozott döntéseket, amelyek ma sokkal magasabb fórumok munkaerejét veszik igénybe és vonják el a fontosabb nemzeti feladatok zavartalan, gyors megoldásától.

Ahogy a források összegyűjtésének megbeszélése alkalmával említettem, itt is kiemelem: a község történetét megérteni csak azoknak a tágabb kereteknek ismeretében lehet, amelyekbe valahá falunk beletartozott. Tisztázni kell tehát — az uradalom gazdasági politikájának, teljesítő képességének stb. megvizsgálásával — hogy milyen életlehetőségei voltak a községnek ezek között a szűkebb keretek között.

Ha volt középfokú, vagy magasabb iskola községünkben, meg kell állapítanunk ennek hatósugarait: mekkora vidék fiatalságát gyűjtötte falai közé? Idetartozik az iskola iratanyagának, az egyházlátogatási jegyzőkönyveknek segítségével az egész szellemi kép megrajzolása. Még azt sohasem vizsgálták nálunk ezideig — tudtommal, — hogy az u. n. falusi intelligencia törődött-e valamit annak a parasztságnak lelki, szellemi életével, amelybe az ő élete is beletartozott, amelyből éppen kinőtt az ő pályája is?

Forrásaink ilyentermészetű összefoglalást mindössze a török időkig engednek meg. Itt már csupán néhány magyar összeírás, török defter (adóösszeírás) és a török historikusoknak valószínűtlen ség eltorzított és agvonszinezett előadása támogatják a kutatót. A középkor történetének feldolgozása pedig alig lehet több, mint az okleveles anyagban ránk hagyományozott névváltozatok összeállítása, esetleg a birtokoscsaládokra vonatkozó adatok felsorakoztatása és ha anyagi eszközeink ilyesmit megengednek, a falu határában végzett ásatások leleteinek egyéb adatainkkal való összehangbahozása. Népvándorláskori és azt megelőző archaeológiai maradványok a világért se csábítsanak arra bennünket, hogy azok „alapján” a vidék őstörténetét megírjuk. Itt szigorú kritikát kell gyakorolnunk mondanivalóink felett és gondolnunk kell arra, hogy tudományosságunknak többet használunk a leletanyag pon-

tos számbavételével és leírásával, semmint érdekes következtetések és homályos sejtések közrebocsátásával.

Bármilyen kort dolgozunk is fel azonban, sohasem szabad elfelednünk, hogy adataink igen töredékesek, csak véletlennek köszönhető, hogy egyik, vagy másik ránkmaradt. Értelmet úgy nyernek, ha igyekezünk visszahelyezni őket abba az egészbe, amelyből valaha kiestek. Mindig az élet egészét tartjuk szem előtt. Sohase felejtjük el, hogy ami ma száraz, semmitmondó adat, az olyan időnek esetlegesen ránk maradt emléke, amelyben az emberek éppen úgy örültek és szenvedtek, csalódtak, cselekedtek és álmodták álmaikat, mint mi. Adatokat kutatlunk, de nem adatokat reprodukálunk, hanem életet, az emberi élet teljességét! Ez az alfája és omegája minden tudományos történetírásnak, így a helytörténelemnek is.

A kívülállók szeretik a történelmet az őszhajúak kultúrájának nevezni; a helytörténetben meg éppen szívesen látnak nyugdíjas katonáknak, vagy orvosoknak való csendes időtöltést. Igen, szükség van az ő munkájukra is, mintahogy nincs ma Magyarországon feladat, amely a jóakarátú emberek egyikének közreműködéséről is lemondhatna! A kicsinylés ne tévesszen meg bennünket munkánk értéke felől, főképp pedig el ne oltsa lelkünkben a felelősségérzés szüntelenül égető lángját!

Sokat beszélünk manapság arról, hogy a műveltséget nemcsak elmélyíteni, hanem általánossá is kell tenni. És itt nemcsak technikai, vagy irodalmi műveltségre gondolunk. Annak a műveltségnek, amely olyan fájdalmasan hiányzik népünk széles rétegeiből, elsősorban történeti műveltségnek kell lennie. Az orosz cári birodalom lakosságának közel 90%-a analfabéta volt. Ez az egyszerű adat mindennél világosabb magyarázatát adja az orosz forradalom pusztításainak. Annak a szinte állati sorban élő embertömegnek igazán nem fáj a meglévő értékek, az egész múlt elpusztítása: élmények nem fűzték hozzá. A mi középiskolánkban megkapja az onnan kikerülő, vezetésre hivatott réteg azt a történelmi anyagot, amely őt a közös élmények, emlékek erejével e hazához fűzi. De látja-e, tudja-e iparos és kereskedő társadalmunk, hogy az a közösség, amelybe beleszületett, amelytől az ő boldogulása is függ, a magyar nemzet? Mikor fogjuk elérni, hogy minden egyes magyar paraszt nemcsak földjéhez, hanem benne hazájához is ragaszkodjék? Lássák tisztán ezek a rétegek is azokat a szálakat, amelyek őket a földhöz, a rajta, belőle élő társadalomhoz és az általa fenntartott államhoz fűzik. A magyar történetírást és történettaniást felelősség terheli, hogy — kivált kereskedő-, iparos-, zsellér-, gyári munkás — társadalmunk tekintélyes részéből hiányzik őket a nemzethez és sehova máshova nem fűző szálak biztos ismerete.

Ez a nagy mulasztás nemcsakupán politikai esztelenség, hanem lelkiismeretlenség is, hiszen azoktól a szellemi kincsektől fosztja meg nemzettestvéreink nagy részét, amelyek hitünk után

mindannyiunknak a legszen'ebb : a haza és nemzeti közösség kötelékeinek önkéntes vállalásától.

De felelősségünk kifelé is nagy. Gondoljunk az u. n. belvederei döntésekre. Részletekbemenő, alapos helytörténeti kutatások állottak azok mögött az eredmények mögött, amelyekre kormányfőuraiink nemzetközi fórumok előtt hivatkoztak. Sohasem tudhatjuk, mikor és milyen területek kerülnek a veszélyeztetettség zónájába : gyűjtsük adatainkat, gyűjtsük multunk emlékeit, mert mindenüktől megfoszthatnak bennünket, multunkat elvenni azonban senkinek sincsen hatalmában,

Dr. Kring Miklós.

KÉK KÖZSÉG TÖRTÉNELMI FÖLDRAJZA

DR. NYÁRÁDY MIHÁLY.

I. A KÖZSÉG NEVE.

Sokan próbálkoztak már a „Kék” községnév magyarázásával.¹ Közlük egy olyan is, aki feltűnő reális színezettel szólt a kérdéshez. *Hajnal Mihály*, Kék község érdemes jegyzője az 1864. évben a következőket írta róla : „A (község területe) a régibb időben rengeteg őserdő által borítottván, a szomszédos, dombosabb *nyíri vidék*-ről tekintve kellő színben (t. i. kék színben!) tükrözött, mely színt a *Tisza* kiömlései által képződött nagy kiterjedésű álló tavak is előmozdították.”²

Következőkben látni fogjuk, hogy ebből a területből ősi soron valóban rendkívüli nagy rész állt víz alatt. Ilyenformán meg volt a lehetősége annak, hogy a rajta levő erdők kékségében a dombos *nyíri vidék*-ről elgyönyörködjenek. Nem látszik azonban valószínűnek az, hogy ezen az alapon a Kék 1268. évi, — első — birtokbaadása alkalmával is említett határhegy, — a *mons Keklew* (Kéklő-hegy) — példájára ne a *Kéklő*, hanem a Kék nevet adták volna neki.³

Teljes joggal még a tisztavizű nagy tavak *esetleges*, kékségével sem magyarázhatnánk a község nevét. Hiszen ezek a ta-

¹ Így a nép, maga is, egy mondában. Aztán a község egykori ref. lelkésze, Nagyváthy Ferenc, egy valószínűtlenül hangzó „regé”-ben, stb.

² Pesty Frigyesnek az Orsz. Széchenyi-Könyvtárban őrzött kéziratosa helynévgyűjteményéből.

³ Wenczel : Árpádkori új okmánytár VIII. k. 199. l. Ennek az okm.-nak a községünkkel foglalkozó egyetlen okirata az 1268. évben kelt.

vak a belterülettől távol estek. Olyannyira távol, hogy sokkal inkább egy másik községhez, — *Beszterec*-hez — tartozóknak gondolhatnánk őket. De a nagy tavak közvetlen közelében levő helyek nevei közt sem találunk egyetlen egy olyat, amelyiket valamiképen kapcsolatba lehetne hozni a *kék* színnel. A község igazi magvánál, — a *ref. templom* tájékánál — pedig a víz, — ha volt is, — nagyon sekély, és gazos volt. Nem is lehetett hát kék a színe. Ezért a község névadóját sem kereshetjük benne.

Madzsar a Magyar nyelv 1917. évf. 281. s. következő lapján annak a véleményének adott kifejezést, hogy Kék a Kék-Kend törzstől is *kaphatta* nevét.

Madzsar véleménye azonban határozatlan — és vele szembeállítható a legteljesebb bizonyosság: A községünkkel foglalkozó, — már hivatkozott, — legrégibb okiratban t. i. a Kék-név helyett a *Kaak*-ot, — vagyis *Kák*-ot találjuk.³

Ez a név többször is előfordul az okiratban. De még közelében a *Keeklew* helynév is megtalálható. Így volt, ami az okirat szerkesztőjének a figyelmét — annak idején — az esetleges tévedésre reáirányította.

A Kék nevet tehát egy későbbi fejlődés eredményének kell tekintenünk. Meglehetősen korán is jelentkezett az: Már a Zichy okmánytár 1333. évi két okiratában megtaláljuk.⁴

Miért kell azt bizonyos fejlődés eredményeként felfognunk?

Az említett három régi okiratban más helynevek is előfordulnak. S közülük nem egy meg is változott. Ezekből ragadjuk ki a legjellemzőbbeket! Legelső sorban nézzük a község *Malom-tava* helynevet. Ez a név az 1268. évi okiratban *Mala-thoua* alakban jelentkezik. Nagyon érdekesen, két ilyen nevű tó is volt a községben. Az 1333. évi, korábbi kiadású okiratban ezt a tónevet *Moluntaua* formában látjuk. Az ugyanezen évi későbbi keltezésű okiratban azonban az egyiket *Moluntaua*, — másikat *Molnaitaua* alakban találjuk. A legszebb bizonyítékok arra nézve, hogy a kéki helynevek az idők rendjén változást szenvedtek, — éspedig nem csak egy szó magyarosítása (a latin *mola*-nak *mola* — *molnai* (*molnár*)) által is. De ott van a majdan szóba kerülő *Kuhubur* — *Kuchkur* névelváltozás is!^{3 4}

Milyen értelme lehetett a Kák helynévnek?

Ez a község név nem volt *unicum*. A Czuczor—Fogarasi-féle szótár szerint *Zempléni vármegyében* is volt egy *Kák* nevű község.⁵

Ezek után felmerül a kérdés, hogy vajon mi lehetett a *Kaak* név értelme, — s hogy hogyan juthatott a hely ehhez a névhez?

⁴ A Zichy okmt. 412., s követk. lapjain.

⁵ Czuczor és Fogarasi: A magyar nyelv szótára: III. k. 326. hasáb.

A magyar nyelvtörténeti szótárban található kák szó mellett különös értelemre akadunk: a *tát-ra*.⁶ Kriza János szerint a *kákni* ige jelentése: *tátni a száját*.⁷

Erre a szóra, még mint a község *feltételezett* névadó ősi birtokosának a *valószínű* nevére sem gondolhatunk. Hiszen, — egyébtől eltekintve — a Kaak nevet feltüntető okirat abból az időből származik, amikor a község még *terra*-nak (föld-nek) mondott, területét a *borsvai várispánság* köteléke alól feloldották, s *első birtokos*-ának Sándor szörényi bán-nak adományozták.⁸

Igy a névhez legközelebb álló *kak* szót kell vizsgálat tárgyává tennünk. Ezt annál inkább megtehetjük, mert az idők folyamán a zempléni Kák neve ugyancsak *Kak*-ká változott. (*Her-nádkak*.)⁸ Ez a szó — a már említett — Czuczor—Fogarasi szótár szerint *hajlás*-t, *görbeség*-et is jelenthetett. (Igy a kakad szóban is.)⁹

Milyen hajlásról, vagy görbeségről lehetett szó Kék községnél?

Ha térképünket tüzetesen vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a *Kemecse—demecseri-út*-ból kiváló, — s az ősi *Besztereci földvár*-hoz vezető, — annak idején rendkívül fontos Besztereci-út, — Kék község régi bejáratánál, — a *Porgolát-utca* keleti végén, — a víz miatt, — szokatlan módon, — derékszögben törik meg.¹⁰ De még ezt a törést, — ugyanennek az utcának a nyugati végén, — ugyanolyan derékszögű görbület is követi. Ilyen körülmények kö-

⁶ H. k. 79. h.

⁷ Erdélyi tájszótár. (Az Erdélyi Helikon Barátai kiadása.) 51. l.

⁸ A Magyar szent Korona országainak helységnevtára. 1931. év. 658. l.

⁹ Hogy itt volt a régi bejárat, az kétségtelen. Hiszen a Besztereci-út nyugatra forduló, beépített részét — a mai Szoros-t, — a XIX. század közepén, okiratban is Porgolát-utcának nevezték. (Lsd. Kék község számozatlan iratai közt.) Györffy István szerint a porgolát szó fonottségvény községkerítést jelentett. (Az alföldi kertes városok. 1926. év. 14. l.) Ugyancsak ő szerinte a porgoláton, a fő közlekedő utak kijáratánál porgolát-, vagy mezőkapu-k álltak. (Ugyanazon munka: 28. l.) Amennyiben a községből a víz és sár miatt csak déli irányban lehetett kimenni, a porgolátkapu csak a Porgolát-utca keleti végén, — a Kemecse Demecseri-útból kiszakadó Besztereci-út első 90 fokos kanyarodójánál — állhatott.

zött csak a kétszer is, feltűnően hajló, görbülő út-ban látjuk a község névadóját.¹⁰

Utról lévén szó, helyesebbnek tartjuk, ha a község nevének a *forduló* (fordulás) értelmet adjuk,

Az ilyenféle községelnevezés, — sőt az ilyennek az elváltozása — sem egyedülálló eset. A közeli *Kótaj* elhagyott ősi nevét, — a *Keresztút*-at vitathatatlanul két út kereszteződése melletti fekvése alapján kapta.¹¹

Hogy pedig egy helynév a hasonló hangzás alapján is nagy változáson mehet át, arra is van példa. — De még ezek közt olyanra is akadunk, amelyikben a régi nevet ugyancsak egy színnel kapcsolatos másik név váltotta fel: Az *Üreshíd* halászhely neve a mai napig így változott át *Vereshíd*-dá.¹

A község nevét az idők folyamán rendkívül változatosan írták. A már említett Kaak és Keek alakokon kívül *Keegh*-nek egy 1416. évben kelt okiratban.¹² Aztán sorban: *Keek-falwa*-nak egy 1543.,¹³ — *Kék*-nek egy 1567.,¹⁴ — *Kéék*-nek egy 1578.,¹⁴ — *Kik*-nek egy 1645.,¹⁵ — *Kék*-nek egy 1772.,¹⁶ és *Keék*-nek egy 1834. évben.¹⁷

II. A KÖZSÉG FEKVÉSE, HATÁRA ÉS TERÜLETE.

Kék község Szabolcsvármegye északi részében, — *Beszterec, Dombrád, Demecser, Nyírbogdány és Vasmegyer* községek

¹⁰ Vámbéri Ármin A magyarság keletkezése és gyarapodása, (1895. év) c. munkájában e község nevét a török *kak* szóból származtatta, (288. l.) Így annak a száraz jelentést tulajdonította. Amennyiben azonban a sok-sok töröknek mondott kéki helynév közül — elemzés után, — a törökségben egy sem maradt meg, — a község nevét sem tekintjük annak. (Jó példa erre egy halászhely ősi két neve. A Kuhubur és a Kuchkur. Első az 1268. évi, második az időrendben ezt követő okiratban jelentkezett. Azt a *kochobur* hatalmas, erős, — ezt a *kochkor* kos szavakkal. — természetesen, mint személynevekkel, — vélték összehozhalónak. Miért az elsővel — s hogyan változhatott ez át a XIV. sz. derekán (!) a második névvé?.. Annak okát nem adták, ilyen módon azonban nem is adhatták.

¹¹ Az utóbbi nevet Csánki is említette Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában c. munkájában, (I. k. 518. l.)

¹² Zichy okmt. VI. k. 394. l.

¹³ Országos levéltár. Kincstári Osztály: Dicalis összeírások.

¹⁴ Orsz. ltár: Kincst. oszt: Conscriptiones Regesta Dicarum Cottus Zabolcsensis.

¹⁵ Szabolcsvármegye levéltára. 1645. Fasc. 63. Nro. 3.

¹⁶ A tagosítási iratok közt fekvő úrbéri táblázatokról. Nyíregyháza, Kir. törvényszék irattára,

¹⁷ Kék község számozatlan iratai közt levő községi számadásból

szomszédságában — fekszik. Határa kis részben *természetes*. Az ilyen helyen aztán zegzúgos vonalú is. Különösen a délkeleti homokdombok táján. A határvonal sűrű kanyargásából azonban arra is következtethetünk, hogy benne a természetes rész a mainál sokkal hosszabb is lehetett. Valóban így is volt a vízmentesítést megelőző időkben, amikor az *erek* medrei, a *tavak* szélei, a *szigetek* dombjai egy-egy vonal nyújtására, vagy törésére ugyancsak jó alkalmat szolgáltattak.

A község területén egykor a víz túlsúlyban volt.

Hajnal Mihály egyesegyedül erre volt tekintettel, amikor az egészet egy tájhoz. — a *Rétoldal*-hoz — sorozta. (Ez a név a *Rétköz* ősi neve.) Ha azonban a körülményeket tüzetesebb vizsgálat alá vesszük, arra is rájövünk, hogy községünknek olyan része is volt, amelyik már nemcsak szomszédja, hanem tartozéka is volt a dombosabb Nyírnek (*Nyírség*-nek): Éspedig a *Külsőmező*. Ezt a községrészt t. i. a *tiszavíz* nemcsak, hogy nem *nyom*-ta, de még nem is *környékezte*. (Amennyiben a *Rétköz* és *Nyírség* különállása a vízmentesítés révén sem szűnt meg, a *Külsőmezőt* továbbra is az utóbbi, — a *Nyírség* — kiegészítőjének tekinthetjük.)

A község határvonala a két tájból egy észak-déli irányban nyúló, 3812 kataszteri holdat, s 882 négyszögölet kitevő, halalakú területet hasított ki.¹⁸

A *Rétköz* és a *Nyírség* községünkbeli határa a *Laptelek*-nek a *pincegödör* melletti *vízvezető*-jén, — továbbá a *Laptelek*-*fenekének* a *Sátoros-laposá*-nak (*Farkas-barlang*-nak) és a *Vad*-

¹⁸ Az 1912. évi kataszteri összesítés alapján. Kék közs. ir. közt.

¹⁹ A *vízvető* szót szándékosan használjuk a *vízválasztó* helyett. Vele azt akarjuk kifejezésre juttatni, hogy a mondott helyek bármelyik részére jutó csapadék felesleges vize — a természetes árkok révén — egyformán a *Rétköz* teknős részébe kerül. — A meghatározással, magával a két táj határnegállapítási munkáját kívántuk megindítani. — Szó sem lehet arról, hogy a *Rétköz*höz tartozónak csak a *Tisza* régi árterületét tekintsük. Ennek ellene mond — mindenek előtt — a táj mai — irodalmi — *Rétköz* neve. Ha egyébre nem is, — erre még alkalmas — ez az eredetileg csak a táj aránytalanul kisebb részét, — szigeteit — jelölő név. — Távol van azonban tőlünk az a gondolat, hogy helyette a rugalmasabb ősi nevet, a *Rétoldalt* erőszakoljuk. Az újabb névcsere már zavarólag hatna. Felvetjük azt a gondolatot is, hogyha a *Rétközt* — mint tájat — kicsinek tekintik, nem lenne-e helyesebb az ugyancsak kis *Bodrogköz*szel egyesíteni? A *Tisza* közepén való folyása nem lenne akadály. Hiszen ennek a folyónak nagy szerep jutott a kialakításukban. Közös nevük lehetne a *Bodrog-Járat*táj. A *Járat* — mint látni fogjuk — a *Rétköz* egyik folyóvize volt. Annyit azonban már előre is mondunk, hogy ez nem azonos a *Lónyai-csatornával*, vagy a *Belőcsatorná-*

rét-nek a természetes árká-n, — valamint a Székes-nek, Kis-kút-nak, Nyulkaparó-nak és Köleshely-nek a vízvezető-jén kanyarog át.¹⁹

A kéki kataszteri mintatér szerint a két tájnak agyag, homok, vagy pedig tőzeg a fedőrétege. Mendöl Tibor szerint ezekhez még egy negyedik is járul: a lösz.

Az utolsó helyen említett fedőréteg azonban nem típusos.²¹ Részben, mert éghajlatunk nedvesre való fordulásával eredeti szerkezetét és színét elvesztette: elvályogosodott, — részben pedig azért, mert már mint hulló por, árviztől olykor-olykor meg is látogatott térszínen halmozódott fel, s így már eredetileg is rétegezett volt. (Ázott lösz.)

A Nyírség talapzatának legfelsőbb képződménye — közvetlenül a fiatalabb homoktakaró alatt, — lösz, vagy ázott lösz, — s valószínű hogy a Rétköz egyes részein ez az ázott lösz gyakoribb. Ezt aztán nehéz megkülönböztetni az ártéri agyagtól, amelyik egyszerűen árvizhordta és lerakta üledék. (Eredetileg iszap.)²⁰

Nyilvánvaló tehát, hogy a lösz a mintér „agyag”-jai közt kell keresnünk.

Ha az említett irat feltalaj rovatait figyelemmel vizsgáljuk, a következőket állapíthatjuk meg: A bennük leírt talajokat három csoportba oszthatjuk. Ezek elsőjébe azokat a talajokat számíthatjuk, amelyek „a mélyebb ártéri részek” közül kiemelkedő fekvésűek. Az ilyenek kétségkívül nem iszaperedetűek. Ide sorozhatók a régi száraz sziget-ek, — valamint a homokkal a víztől elzárt rétközi, — nemkülönben a magas fekvésű nyíri részek. Ezek „sárgás barna kevés homoktartalmú agyag”-jait elváltozott lösznek kell tekintenünk. A leírt talajok második csoportjába azokat sorozhatjuk, amelyek „a mélyebb ártéri részek közül kissé kiemelkedő”-nek, „síkróna”, — vagy „lapályos róna,” fekvésűek. Ezekből a jegyekből, — valamint az ezekhez fűzött „sötét barna”, — vagy „szürkés barna” színjelzésekből az elváltozott lösz agyaggal, — sőt tőzeges agyaggal — való keveredésére következtetünk.

val. De meg a dombrád-halászi határon, — a Szálvetés-nél eredő — s a Járut torkolata közelében a Tiszába ömlő jelentéktelen Kis-Tiszával, — vagy ennek — a dombrádi Borgáckatóból kiszakadó, — s csak a dombrád-besztereci részén Ticcé-nek nevezett mellékfolyásával.

²⁰ Mendöl Tibor közlése alapján.

²¹ A tipikus lösz üledékes kőzet. Anyagának finom szemcse nagysága van. A levegőből ülepedett le. Azt a jégkorszak teljében a jégárak németországi morénamezőiről hordták, s szitálták az Alföldre a száraz bóraszelek. (Prinz Gyula: Magyarföldrajz. I. k. 310. l.) Az ez időbeli sajátságos viszonyok között a lösz rétegezetlen, de finom függőleges csövecskékkel átjárt lett. A lösz kevés meszet, vas-hidroxidot tartalmaz. Ez utóbbi festi sárgára. A magyar nép „sárga föld”-nek nevezi. Az alsóbb rétegekben a lösz változást természetesen nem szenvedett.

Végül, a talajok harmadik csoportjába azokat oszthatjuk, amelyek „mély lapályos” fekvésűek, — s amelyeknek a színe „sötét szürke,” — s további jellemzője az „erősen kötött”-ség. Ezeket aztán már anyagnak minősítjük.

Mondottuk már azt, hogy a Nyírség talapzatának legfelsőbb képződményét, — a lösz, — általában homok borítja. Valóban, — belőle ott, — a szél és a víz homokseprő munkája révén is nagyon kevés került napfényre. A rétközi részen a lösz már sokkal kisebb százalékban van homokkal fedve. Itt tekintélyes az agyaggal, — vagy tőzeggel — kevert, — tehát előbb agyaggal, — vagy tőzeggel — takart, — valamint a csupasz löszterület is.

A lösz a nyírségi rész felszínén csak azokon a helyeken található meg, ahol az uralkodó, — északi — szél által róla, — déli irányban — elhordott homok, — a Rétköz előretörő vize miatt — nem pótolódhatott. Ezek a helyek, — érdekes módon — összefüggésben vannak a Nyírbogdány község határában található két vízmedencével, — a Cserés-tó-val és a Fertő-vel. Így feltehetjük, hogy a lösznek a homoktól való megtisztításában a medencék túláradó vize is résztvett. Ennek különben a rajta ma is látható, összefüggő természetes árkok és gödrök is bizonyosságai.

A rétközi részen a lösz felszínre jutása más úton — módon következett be. Itt már nem a Nyírség egyik-másik kis medencéjének nagy időközökben feláradó, — hanem a Tiszának, — ennek a szeszélyes nagy folyónak — évenként többször is kitörő, — de még a tájon meg is maradó — vize volt a szél hathatós segítője.

Együttes munkájuk döbbenetes eredményét, — a község árvizes állapotát feltűntető — térképünk mutatja.

Ezen a térképen két nagy félszigetet és negyven kis szigetet találunk.

Az ősi félszigetek közül a kevésbé jelentékeny szalókaoldali időszakos jellegű, nemigen tagolt, és a partvidékhez símuló volt. A nagyobbik félsziget azonban már állandó, rendkívül tagolt, s a Tisza árterületé-be mélyen benyúló. Egykor a besztereci sziget-csoport-ok nagy-obbja is hozzátartozott. Ezzel szárazság idején egybe is szakadt. Így vele együtt Kék — besztereci — félszigetnek nevezhetjük.

A szigeteket — a térképen — a legkülönbözőbb helyeken leljük meg: Éspedig egyet a partvidék, — kettőt a Szalóka-félsziget, — tizenkilencet a Kék — besztereci félsziget mellett, — tizennyolcat pedig tőlük távol, — északon, — egy csoportban. Ez a sziget-csoport egy ősi félszigetnek, — a demecser-kéki-nek — a maradványa. Amennyiben azonban ennek a résznek a félsziget jellege különösképen csak az ármentesítés utáni időkben tűnt ki, — a továbbiakban csak Demecser-kéki-sziget-csoport-nak nevezzük.

A szigetek részben időszakosak, részben állandók voltak. Az időszakosság itt, — eltérően a félszigetektől, már nemcsak alacsony vízállás alkalmával, — egy bizonyos szárazfölddel, —

partvidékkel, vagy félszigettel — való összeolvadásban, — hanem az áradás esetén bekövetkező alámerülésben, — eltűnésben — is nyilvánulhatott. Az utóbbi módon időszakossá váló szigeteket közönségesen *szigetkaszálok*-nak nevezték.

Az állandó szigetek apadás esetén területükben megnővekedhettek, — esetleg egy-két szomszédos szigettel egybe is szakadhattak, — magas vizállás alkalmával pedig csökkenhettek, — vagy ketté is válhattak. Szigetjellegüket azonban el nem veszítették. Az ilyen szigeteket *szárazszigetek*-nek is mondták.

A Kék — besztereci — félsziget feltűnően észak—északnyugati irányban csavarodott. Ez a csavarodás a Demecser—kéki szigetcsoport alapjánál is tapasztalható volt.

A félsziget kéki kisebb nyúlványánál, — valamint a szigetcsoport kéki szigeteinél — ezt a formát már csak itt-ott lehetett volna megtalálni. A félsziget északi nyúlványai inkább az északi irányt követték. (Amennyiben ezek feltűnően egyenesek, keskenyek és hosszúak voltak, *gorondok*-nak, vagy *gerindek*-nek nevezték őket.) A félsziget keleti nyúlványai azonban északkeleti irányban húzódtak. (Ezek már csavarodottak voltak.) A délnyugati és déli nyúlványok csak egyenes irányban, dél felé húzódtak.

A szigetek többnyire hosszúak voltak. (Végüket így *farkak*-nak nevezték.) Ezek iránya az észak—délitől csak kissé tért el. (Ezért a közel — déli irányú farkakat *alsók*-nak, az északit pedig *felsők*-nek is mondták.) Akadt azonban többágú és kerekalakú sziget is. Az alapja azonban mindegyiknek hosszúkas volt. És így csak a közel észak—déli irányt követték.

A térképen, — a rétközi részen — található *folyás* és *ér* szavak bizonyosságai annak, hogy a tájat egykor borító hatalmas víztömeget nemcsak a szél mozgatta. A kutatás nyomán arra is rájövünk, hogy itt hajdan valóságos folyásrendszer alakult ki. Ennek a *Járat* nevű folyás volt a fenntartója. Ez a *Zsurk*-nál kezdődő és *Tiszabercel*-nél végződő *tiszaág* a *Kétág-sziget* mellett ért a község területére, s a *Lapos-sziget*-nél hagyta el azt.²² A

²² Ennek, sajátosságosan, csak a rétközi nagy tavak vidékén volt *Járat* a neve. Kezdeti részén — a zsurki *Zovány* nevű, nagy tiszaagból való kiszakadása után — még *Szebecsének* — alább — *Tuzsér* táján — már *Pertének*, — végződésénél — *Tiszabercelnél* — pedig *Sebesdek*-nek nevezték. Első két név *Bencskó Elemér* intéző(Záhony) szíves közlése. Utolsót a tagosítási iratokból (Kir. trvszék) vettük. A nép a *döge-i* tiszakiágazást is hozzászámította. A tiszarádi jegyző is *tiszabavágó* folyónak írta a Pesty-féle helynévgyűjteményben. A *Járat*, — mint más nevéből kitűnik — feltűnően sebesfolyású volt.

Kék--besztereci-félsziget északi s északnyugati részének, a megkerülése után azonban, — a *Király-tó*-ban — a kéki halárt egészen megközelítette. Ennek a folyásnak a kisebb kiágazása volt a mondott félsziget keleti és déli részén kanyargó, — közben az *Orozd-* és *Gyalap-tavá*-n is áthaladó, — a *Király-tó*-ban vele ismét egyesülő *Gyalap-folyása*. A Járát túláradó vizét csökkentő, — apadóját növelő — erek legfontosabbja az *Orozd-ere* volt. Ez voltaképen egy érláncolat torkolati része. Továbbiakban azonban könnyebbség kedvéért — mi az egész láncolatot így fogjuk nevezni. Ez kezdődött a *Pincegödör*-nél. Innen a *Csen-gőn*, *Éspánrét*-en és *Tomsórét*-en áthaladva, — a demecseri határon levő *Bikássziget réjtjé*-n átkanyarodva, — a *Györgyhab*, *Bodor*, *Ér-tava*, *Pásztor-ere*, *Kormoly-tó*, *Hajnal-ere*, *Orozd-tó* nevű részekben át érkezett el a Járathoz. (Említést érdemel, hogy ennek az érláncolatnak a vize a demecseri részen, a XIX. század elején a Nyírségről vezetett *malomvíz*-zel, — vagyis malmot is hajtó vízzel — rendkívüli mértékben gyarapodott.) Az *Orozd-erének* kisebb jelentőségű mellék-ere volt az apályok alkalmával a *Malom-tava* vizéből táplálkozó *Gémes-ere* és az *Ósvény-tó*-ból kivezető *Ósvény-ere*. Ugyancsak a Járatba szakadt az az érláncolat, amelyik, a *Kecsker-tavában*, a *Porciós-eré*-vel kezdődött, — de a Demecserrel közös *Pap-tavá*-ba szakadva, már nem tért vissza kéki földre. Az ezeknél kisebb jelentőségű orozdvidéki erek figyelmen kívül hagyásával még csak a *Vészlő*-t említjük meg. Ez a *Szalóká*-nál kezdődött, s *Gál-tó*-n, a *Telek-tavá*-n, a *Ludas-on*, a *Görbe-tó*-n és a *Király-tón* át jutott a Járathoz.

A község területének legmagasabb pontja a Két-hegy, 114 méterre emelkedett a tengerszín fölé. Egykori legmélyebb része pedig a Járát nyugati végén található 94'08 m. További nevezetes pontok: A kéki *ref. templom* fixpontjának magassága 105'566 m., — a *Kolbárd-sziget*-é 103'27 m., — a *Sút-szigetek* északkeleti száraz szigetée, — a *Kisgyőr-sziget*é 99'35 m., — délnyugati szigetkaszáljáé. a *Kocik-gerindjé*é 97'45 m., — északnyugati, — a térképen nem jelzett — névtelen fentes *cseret-jé*é 97'12 m., — az e szigetek közt levő *elült* (elsülyedt) lápoké 96'84 és 96.93 m., — az északkeleti szigettől keletre eső *Kiskolokános-tó*-é 95.55 m., — a *Sút-szigetektől* nyugatra levő, — a térképen ugyancsak nem jelzett, — újabban *Déllő*-nek nevezett — cseretrésze 95'37 m., — az ettől északra fekvő — mélyebb, természetes ároké, — a *Picskod-eré*-é 94'98 m., — a délre eső mélyedése 94'78 m., — az *Orozd-tó* legmélyebb helyéé 94'26 m., — a *Gyalap-folyás*é 95'93 m., — a *Hosszú-sziget* nyergéé 98.57 m., — a *Porciós-sziget*-é 97'54 m., — a *Gémes gorondja* legmagasabb részéé 97'99 m., — az *Elő-tó* legmélyebb részéé 95'63 m., — a *Tóizűkátyú*-é 97'68 m., — a templomkert aljáé 98'13 m., — a *Tökös-kátyú*-é 99'37 m., — a *Pincegödör*é 99.51 m., — a *Szalóka* legmélyebb részéé 99.65 m., — e helynek a legmagasabb délnyugati sarkáé 100'09 m.²³

²³ A Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat térképeiről.

Ha ezekhez még a Tisza községünk feletti O vizállásnak 94'30 méteres és gátjának 104'26 méteres magassági adatait is hozzáfűzzük, véleményünket a rétközi rész felszínének a kialakulásáról is elmondhatjuk.²⁴

A fedőrétegek közül, — fekvése alapján, — a lőszet kell a legrégibbnek mondanunk. Véleményünk szerint, volt idő, amikor csekély felszíni különbségekkel a község egész területét borította. Tengerszín feletti magassága legnagyobb értékét, — a szárazszigetek homokjai alatt található típusos lőszrétegek magassági adatai alapján, — mintegy 99'00 méterre becsüljük.

Eredetét már nem kell magyaráznunk. Annál inkább kell a pusztulását!

Ez kétségtelenül a Tisza túlságos közelsége miatt következett be. Hogy valami mégis csak megmaradt belőle, az az időközben rajta felgyülemelő futóhomoknak tulajdonítható.

Ezt a véderőréteget Cholnoky Jenő szerint az uralkodó erős északi szél az Ondova, Tapoly, Ung és Latorca egyesült törmelékéről hajtotta reá.²⁵

A homok a lőszalapon, a szelek hatása alatt, nagy részben az észak—déli iránytól kissé kelet—nyugat felé hajló dombokat alkotott.

A bennünket egészen közelről érdeklő Járát-folyás kék—besztereci nagy kerülőjét is a lőszrétegen képződött homokfúvások gátló hatásával magyarázhatjuk meg.

Ahol a víz a Tisza, — s utána a Járát — áradása és apadása alkalmával a homokdombok közén ki és befolyhatott, ott már medret is mosott magának. (Az orozd — és járatközi erek közül nem egy, — minden bizonnyal, — így keletkezett.) A homok, — közben, — egy-egy völgyet teljesen el is gátolhatott. Így tavakat is hozhatott létre. De még a gátakon a víz egy-egy nagyobb áradás alkalmával be is törhetett. Így aztán a völgy lőszébe is mélyen belevághatott. (A Demecser—kéki ősi félsziget

²⁴ Tisza vizállási és gátmagassági adatait Kálnay András társulati szakaszmérnök (Nyíregyháza) volt szíves velünk közölni.

²⁵ Az itt említett törmelék, — vagy törmelékkúp keletkezéséről következőket olvashatjuk Prinz Gyula Magyar földrajzából: „A síkságok szélein minden folyóviznek törmelékkúpja van, mert durvább törmeléket hoz a folyó felülről, nehezebbet, mint amilyent lassú vize a síkságon tovább szállítani tud. Ilyen helyeken tehát a durváját lerakja, s csak a lebegni tudó hozományt viszi tovább magával. (l. k. 159. 1.) A futóhomokról pedig ugyanott még ezt is olvassuk: „A folyószabályozás előtt az árvíz elvonulása után nagy tömegben hajtotta maga előtt a száraz szél. — Nem hallgathatjuk el, hogy erős a gyanunk: A Nyírség hosszú völgyek által határolt dombvonulatai megannyi törmelékkúpnak a vetületei.

áltörése után északra hatoló ár így vájhatta ki az Orozd-tó *kormolysziget*-melletti legmélyebb részét.)

Az erek vizének sodra, hovatovább már a lösz is mosogatta. A tavak szélétől hajtott vize pedig a homokdombok oldalát is koptatgatta. Így a dombok egyike-másika gerinddé is vékonyodott. Ha pedig homokjuk elfogyott, alakjukat löszalapjuk örökölte. (Így volt ez a *Porciós-sziget*-nél is.) A löszdomb végezetre megcsonkult. [Ez a romlás a *Déltő*-(I)-nél már egészen nagymérvű.]

A homokrétég egyenetlen eloszlásának következményeképpen állott elő a Kék-besztereci-félsziget és a Demecser-kéki-sziget-csoport, alapjának sajátságos csavarodása. Dombokba való sorolódásának az eredményeként pedig az említett félsziget északkeleti nyulványainak ellentétes irányba fordulása. (Legkülönösebben látható ez a *Pepecs*-nél.)

A kisebb-nagyobb mértékben lekopott löszre, az idők során — a folyások és erek hordalékeképen, — *agyag* is ülepedhetett. (Ez különösen a védettebb, — vagy alacsonyabb — részen történt meg.) De még vizinövények is telepedhettek rá. (Ez inkább már a magasabb helyeken esett meg.) Utóbbiak elhalt részei aztán, — alkalmas körülmények közé jutva, — *tőzeg*-gé is válhattak.²⁶ Az ilyen módon, a löszre kerülő vékony agyag-, vagy tőzegrétég — bekeveredése a féregtúrásoknak és szántásoknak az eredménye.

A parttól nem túl messze eső agyagos helyek erősen *csigás*-ká is lehettek. A kellő lefolyás nélküli részek pedig már szíkesekké is válhattak,

Ha csupán térképünk északi részének a jelzéseit vennénk alapul, — *száraz helyek*-nek a 99 m. tengerszín feletti magasságban fekvő községrézszekeket kellene tekintenünk.²⁷ *Vízfutottak*-nak már az ezen érték és a 97'40 m. között levőket! *Szálas vizinövényekkel benőtt területek*-nek az utóbbi érték és a 95'50 m. közötti magasságban fekvőket. *Síkvízzel borítottak*-nak pedig az utolsó helyen említett érték alattiakat.

A térkép déli része alapján végzett számítások útján azonban az előbbiektől kissé eltérő adatokhoz jutnánk. Ezek közt leg-

²⁶ Alkalmas körülménynek azok vízbe való süllyedését és állandóan ott való maradását kell tekintenünk. A savanyúfű maradványok oxigén kizárása mellett végbemenő korhadása csak teljes konzerválódással végződhetett. — A tőzeg rétegződhetett is. Ebbe természetesen ásványrészek is kerülhettek. Ezek a vastagabb rétegekbe többnyire az árvíz, — a vékonyabbba inkább az eke nyomán keveredtek. Az árvíz keverő munkája az egykori tótisztásokon különösen szembeötlő. Itt palás rétegződéssel is találkozunk. Ezekben a tőzegersorok iszapsorokkal váltakoznak.

²⁷ A Hosszú-sziget nyergének és déli száraz részének a magassági adataiból.

feltűnőbb lenne e vízfutotta helyek szalókasarki 100'09 méteres felső értéke.

A térkép eredetije alapjául szolgáló tagosítási felvételeket hosszú időn át készítették. Az értékkülönbségek így a vízszín munka közben történő ingadozásainak tulajdoníthatók.²⁸

A vízszín ingadozásokra nézve a szomszédos *Demecser* község úrbéri peres iratai közt találtunk tájékoztató adatokat.²⁹ Ezek szerint a Tisza árja rendszerint május havában tódult ki a földekre, s június havában húzódott onnan vissza. Megesett azonban néha, hogy a nagy folyó aratáskor öntött ki, de ez „soha nagy mennyiségben, s csak rövid időre legfeljebb egynehány napokra történt.” Egyebektől eltekintve, — a víz május és június hónapokban a község legelőinek csak a felét szokta elönteni. Június végén azonban már ezeket is legeltethették. (1850.-es évek.) A víznek tehát egy időben szinte szabályos áradása volt. A kéki peres iratok közt azonban, 1862. évi keltezéssel, olyan feljegyzés is akad, amelyikből ennek a *tűrhető* állapotnak hosszabb időre terjedő lényeges megváltozásáról szereztünk tudomást. Ebben a lakosok nehéz szívvel panaszkodtak, hogy a *Tűszeg-dűlő*-ben fekvő régi nyilasföldek szántásával és kaszálásával a Tisza vize miatt fel kellett hagyniok. Még a lábas jószágot sem legeltethették rajta. Csak a vadludak és vadkacsák használták azt. Ennek az ellenkezőjére is találtunk azonban adatot a szomszédos *Beszterec* anyakönyvi feljegyzései (!) között: „Az 1827.-ik Esztendei Nyáron a nagy szárazság miatt még a Gyalap vize is úgy kiszáradott, hogy a fenékén is poros úton lehetett menni.” Ennek a csolnakkal járható víznek 95'93 m volt a tengerszín feletti magassága!

A község területéből kb. 3362 kat. hold (82'20%) a Rétköz-höz. — a fennmaradó 450 kat. h. (11'80%) pedig a Nyírséghez számítható.

Egy 1853. évi kataszteri összesítés alapján az ősalaplatban levő rétközi területből kb. 789 kat. h. (20'23%) száraznak, — kb. 375 kat. h. (11'17%) feltételesen vizesnek, — kb. 2302 kat. h. (68'60%) pedig teljesen vizesnek volt mondható.³⁰ A nyírségi résznek már az ármentesítést megelőző időkben is mintegy 90%-a volt száraz. A fennmaradó 10%-ot pedig túlnyomó részben feltételesen vizes területnek lehet mondani. Így a község egész területében a száraz, feltételesen és teljesen vizes részek aránya még 28'47, 10'90 és 60'63 volt.

²⁸ Mentségére legyen, hogy ilyen, — sőt ennél nagyobb — kilengéseket későbbi munkánál is találtunk. Pl. a Felsőszab. Tiszai Árm. Társ. kéki ósártér térképénél is!

²⁹ Kir. törvényszék irattára. Nyíregyháza.

³⁰ A Tisza szabályozási munkálatai sokkal előbb folyamatban voltak. — Egy községi számadás szerint a kéki bírák az 1835. évben a tiszavájás-ért járó pénzért Berkesz-re mentek. — Egy

Ennek az áldatlan állapotnak a teljes megváltozását általában a *tiszaszabályozás*-tól remélték.³¹ Ez a munka azonban a legkülönböbb eredménnyel járt: A község száraz területe csupán 1262 kat. holdra (33'15⁰/₀) emelkedett. Így a feltételesen vizes rész még 1200 (31'78⁰/₀), a teljesen vizes pedig 1335 kat. h. (35'07⁰/₀) volt.³²

Ezután már a Nyírség vizének távoltartásától és a Rétköz nagy tavainak a Tiszával való összeköttetésétől várták a teljes sikert. Megint csalódtak. A Lónyay és a Belfőcsatorná-nak, — valamint az utóbbi egyetlen, — orozdi — mellékágának — a megépítése után a száraz terület még mindig csak 1947 kat. h. (51'14⁰/₀) volt. Így a feltételesen és teljesen vizes részek még számottevők maradtak. (Az első területe 846 kat. holdra (22'22⁰/₀), a másodiké 1014-re (26'64⁰/₀) rugott.³³

Kellő eredményt a csatornarendszer fejlesztése, — újabb és újabb csatornák megépítése — révén értek el. Ezután már 3501 kat. h. (91'86⁰/₀) volt a száraz, 230 kat. h. (6'03⁰/₀) a feltételesen vizes és 80 kat. h. (2'11⁰/₀) a teljesen vizes terület.³⁴

A község rétközi részének tehát a kellő lefolyás hiánya volt a legnagyobb veszedelem. De töméntelen munka után is csak az maradt. Az adóhatóságok már sokszor állapítottak meg nálunk vizkárt. Ennek az 1940. évi 799. kat. h. szántóföldi kár a felső értéke.³⁵ Ilyen alapon az előbb mondott arányszámok közül kettőt módosítanunk kell. Éspedig a száraz részét 70'90-re, — a feltételesen vizesét 26'99-re!

másik, — a tagosítási iratok közt fekvő — irat szerint a Tisza szabályozását az 1856. évben tekintették befejezettnek. Így az 1853. évi adatokat még a legősibb időkre vonatkozóknak mondhatjuk. — Utóbbi adatokat tartalmazó okirat a község iratai között található. — Száraznak vettük a lakóházak, udvarok, szántók, kertek, szőlők teljes, — és az utak, legelők megfelelő részét. Feltételesen vizesnek számítottuk a rétek egész, — és a legelők aránylagos részét. Teljesen vizesnek vettük a cseretek, folyó- és állóvizek összes, — s az utak megfelelő részét; nemkülönb az ármentesítés előrehaladásával a csatornák területét is. — Ez adatok, — úgyszintén a még következő 1866. és 1885. évre vonatkozók is, — a régi kataszteri felvételek 3807 kat. holdas községterületéhez igazodnak.

³¹ Ez volt a szakemberek véleménye is. Kiáltó példája volt ennek a Társulat egykori mérnökének, — Horváth László-nak, — a tiszai védgátak megépítése után — szájról-szájra szóló mondanak: Megreguláztuk isten-bácsit! Az isten-bácsi itt a Tisza volt.

³² A község ir. közt található 1866. évből származó okirat alapján.

³³ Egy — községi, — 1885. évi felvétel alapján.

³⁴ Egy 1934. évi összesítés alapján. Ez birtokomban van.

³⁵ Ebből 195 kat. holdat bevetni sem tudtak. A fennmaradó részből 487 kat. holdon teljes, 117 kat. holdon ²/₃-ad kárt állapítottak meg. Az ennél kisebbeket fel nem vették.

III. A KÉKI HELYNEVEK MEGHATÁROZÁSA.

A.) Ősinek tekinthető helynevek : a) Utcák és utcarészek :

Alvég : Térképünkön megjelöltük. (Amennyiben az ezután következő helyek valamelyikének a fekvéséről nem szólnánk, arra kell gondolnunk, hogy annak a neve térképünkön megtalálható.) Igazolásától közismert volta miatt eltekinthettünk. (Amennyiben az ezután következő nevek valamelyikét nem igazolnánk, az annak a jele, hogy a helyről még általában tudnak a községben.) E nevet a helynek a község déli szélén való fekvésével magyarázhatjuk. *Felvég* : Felső, — azaz északi — fekvéséről nyerte neve első tagját. *Porgolát* : Széles Dániel felvilágosító szavai után. — Az utcáról, és neve eredetéről már szoltunk. Ehhez még a következőket fűzzük : A porgolát (porgolád) eredetileg keresztbe tűzdelt vesszőkerítés volt. (Takáts Sándor : Porgolád kapu c. tanulmánya. — Magyar nyelv I. k. 413—41) A név az olasz porgolato (lugasozás) szóból származtatható. (A Magy. Nyelv szerkesztőjének Takáts tanulmányához fűzött magyarázata.) Olasz nevét a lugashoz való hasonlósága, és a lugascsinálás aprólékoságig menő készítési módja alapján kellett kapnia. — Hogyan került hozzánk s miként terjedt el legmagyarabb vidékeinken, azt — mint mondják — megállapítani már nem lehet. — Györffy István szerint „a porgolát . . . vagy . . . községi közös kerítés . . . az egész községet házastól, jószágostól — kertestől körülfogta, s . . . kijáratánál . . . porgolátkapuk akadályozták meg tiltott időben a jószág és az ember ki- vagy bejárását.” (Az alf. kertes városok : 29 l.) Ugyancsak Györffy mondja, hogy a község kerítésének ősi formái messze a török világ előtti századokba nyúlnak vissza. Azok azonban többnyire tövisből készültek. (U. a. munkája 14 l-n.) — A község körülkerítésére példát a szomszédos Beszterecről is felhozhatunk. Itt még a XIX. század közepén is megvolt. Ez azonban a fahiány következtében nádgargaraggyává lett. Ennek a kerítésnek is volt azonban kapuja. (Lsd e község tagsítási iratai közt. Kir. tvszék irattára. Nyíregyháza.) *Cigányvég* : A cigányok XIX. sz. eleji lakóhelye volt. **b) Külső telepek** : *Németház* : A Németház-hegy tájéka. — A XIX. sz. közepén említették. (Kék közs. ir. közt.) Széles D. után. (Következőkben iratra és személyre, együtt már csak kivételes esetben hivatkozunk. A XIX. sz. közepéről keltezett okiratokból ugyanis száznál több helynevet fel tudnánk sorolni. Ez feleslegesen növelné tanulmányunk terjedelmét. Ezért többnyire csak a fontosabbnak látszó adatokra fogunk rámutatni.) Egy német nemzetiségű embernek kellett ott laknia. Ez pedig csak a hegy nagyútmenti részén lakhatott.

(Folytatjuk.)

MAGYAR NÉZŐ

Harc az új világért

Megnyitó a Bessenyei Társaság Népfőiskolai tanfolyama záróünnepélyén, 1941. febr. 4-én.

Aki a mai rettenetes világi zűrzavarba beletekint, annak észre kell vennie, hogy másért folyik a harc egész földtekénken, mint az anyagi erők, a világhatalom birtokáért. Annak meg kell látnia azt, hogy az anyaggal együtt a szellem háboruja dul végig egész Európán, s magával ragadja lassan az egész világot. Egy eszméiben valóban nagyszerű elgondolású, 150 esztendő valóságaiban és válságai-ban, kibontakozásaiban az eszméket elkorcsosított életszemlélet vivja harcát azzal az életberendezkedéssel, mely alapjaiban új irányokat akar szabni életszemléletünknek, s teljes egészében törekszik életünk átformálására. Ma már azon az oldalon is, ahonnan nemrégén még azt hangoztatták, hogy a régi rendszer fenntartása a világbéke egyetlen lehetősége, elismerik, sőt nyíltan is hangoztatják, hogy az új világ készülóban van, mindenkinek fel kell készülnie arra, hogy az új világba beleilleszkedhessék, s ahhoz alkalmazkodják. Nem felesleges ezért megvilágítani, mit keres ez az új életszemlélet, minő nehézségei vannak a kialakulásnak, s mire van szükségünk mindnyájunknak ahhoz, hogy sajátos helyzetünkben ehhez alkalmazkodhassunk.

Az új életszemlélet új érték alapot állít elénk. A munkát teszi meg az emberi élet alapjává. Egyén, közösség, nemzet csak úgy állhat meg, csak akkor teljesíti kötelességét, ha a munka értékmérőjét fogadja el a maga és mindenki számára értékalapul. Minden előítélet, minden származási, helyzeti előny nélkül a munkánk minőségének értéke szabhatja csak meg helyzetünket, jövőnk feladatunkat. Természetes, hogy minden munkában csak azt tudja értékelni, amely a tetteket választja ki a maga munkája értékesítő eleméül. A végnélküli elméletek időszaka lejárt, az ún. köldökszemlélet súlyos kárait a magunk bőrén érezzük, az ölbetett kézzel való hallgatás, cselekvés-nélküliség súlyos lelki válságba sodort mindnyájunkat. Nincsen más menekvésünk, csak a tettek elé állás, s azokban való komoly részvétel. Ez a tettekészség azonban mást is követel tőlünk: minden munkánk, minden tettünk a közösség, az önzetlenség jegyét kell, hogy magán hordja. Nem lehet azon a munkán igazi istenáldás, mely önös egyéni érdekekért folyik egyedül, s mely azt követeli tőlünk, hogy önmagunkat szolgáljuk minden erőnkkel. A másokért való munka, az önzetlen tevékenykedés és szolgálat valósíthatja meg azokat az elgondolásokat, melyek a magunk sorsát szebb és jobb irányba igazítják.

Munka, tettek és önzetlenség a közösség érdekében követeli meg azt is, hogy az anyagiasság életszemlélet, mely a közelmúltat jellemezte, jelentőségét és értékét veszítse, s helyét a méltóbb emberi értékelés foglalja le, mely a lélekre és belső, lelki életünk igazi megnyilvánulásaira épít.

Természetes, hogy ebben az új érték- és új életszemléletben mérhetetlenül nagy nehézségekkel állunk szemben, s így kétségtelen az is, hogy abban az átmeneti korban, melyben élünk fokozott mértékben kell felkészülnünk a jövőre. Nehézségünk ezzel az új életszemlélettel szemben elsősorban az, hogy

a) szembekerülünk a társadalom nagy rétegével. A régi világ még itt él, itt van közöttünk, szívósan, teljesen és a maga minden helyzeti előnyével. Makacsul ragaszkodik a maga pozícióihoz, érthetőleg, ha pusztán egyéni, önző szempontból nézzük a helyzet alakulást. Ez a szembekerülés önmagában véve is súlyos küzdelemre ad okot és teret. Ezt sohasem szabad elteledni.

b) de szembekerülünk egyénileg is az emberekkel. Az emberek jórésze nem a tetteket, hanem az ölvetett kezűs tétlenséget szereti, s ezért minden munkás, határozott irányú embernek eleve számolnia kell azzal, hogy nagy küzdelmet szerez neki az új életeszmenyért való harcban az, ha ő nem köldökszemlélő, s az életet, annak megváltozását nem egyedül a jóékonny időtől várja.

c) harmadszor szembekerülünk önmagunkkal is. Ez a legnagyobb nehézségünk, amit a legkevésbé tudunk kikerülni. Az új életszemlélet áldozatosságof, közösségért való önzetlen munkát követel, elégeést másokért. Mennyi harc, mennyi küzdelem önmagunkkal és önmagunkban lehet osztályrésztünk, ha ebbe az új életszemléletbe bele akarunk tevőlegesen illeszkedni. Legyőzni önmagunkat mindig a legnagyobb erő volt. Legyőzni a magunk kicsinységét és egyéni akaratát: ez az új életszemléletnek legnagyobb próbaköve magunkban.

d) végül szembekerülünk azzal az anyagiasság értékeléssel, értérendszerrel az új életszemléletben, melyet eddig kialakított gyakorlatában a világ, s egy új örökebb, magasabb értékeszményt kell magunk elé állítani, mint követendő eszmei irányt. Ez az örök értékeszmény az, mely nemcsak megerősíthet, de amely azokat a felkészüléshez szükséges erőket is kölcsönözni tudja nekünk, amikkel győzelmesen vehetjük fel a harcot a jövő érdekében. Ez az örök értékeszmény nem emberi, hanem isteni eredetű, s Jézus tanításaiban nyerte a maga teljességét. Mert ki ne ismerné fel az önzetlenségben, a tettekkel való munkában, a lelki alapú értékelésben azoknak a tanításoknak emberi jellegű értelmezéseit, igazi valóját, amelyek kétezer esztendő alatt az emberek kezén helyetl közöllel sikkadhattak, de mint örök forrás igazi jövőnket biztosíthatják mindig.

Fel kell készülnünk azonban a harcra, a küzdelemre, s nem szabad azt hinnünk, hogy magától valósulhat meg az eszmény, sminekünk nem kell érte semmit se tennünk. Ez a régi, ez az örök tanítás ugyanis magában hordja azokat az igazi tulajdonságokat, amelyekkel biztos győvelemre lehet vinni azt az életeszmenyt, melynek

elkövetkezésétől függ a jövődónk is: Két tulajdonságot látok magunk előtt, mint feltetlen szükségességet ahhoz, hogy célunkat elérjük:

1) rendíthetetlen akaraterővel lehet csak a társadalom előítéleteit legyőzni, az egyéni szembenállásokat lefegyverezni, önmagunkat eszmék és célok szolgálatába állítani, olyanok érdekében, akik közösségünkhöz tartozóak. Ez az akaraterő tiszta eszmeiséget követel, céltudatosságot áldozatos szeretetet feltételez, mert csak azért tudok igazán küzdeni, amit teljesen ismerek, nemcsak a jó oldaláról, de sebezhető pontjaiban is, csak azért tudok teljes odaadással harcolni, amit szeretek is teljes szivemből, minden előítélet nélkül úgy, hogy a hibáival is tisztában vagyok teljesen.

2) de szükség van felelősséggel párosult igazi hitre is, arra a belső, lelki felkészülésre, mely bizalmat önt belém a küldetésemet illetően, s mely rávilágít arra az eszmeiségre is, melyet magam elé tűztem. Enélkül a rendíthetetlen hit nélkül nem lehet új életeszményeket diadalra vinni, s beteljesíteni sem önmagunkban, sem embertársainkban. S ezért a hitért való harcunkban nemcsak sebeket lehet adni, de kapni is, ami sohasem tántoríthat el minket.

Új világ kialakulása előtt állunk, új életszemlélet értékét akarjuk magunkban, nemzetünkben kiformálni, s alapjaiban véve még is csak a régiért küzdünk és harcolunk, mint annyi évszázadon keresztül is. S ha most, amikor egy munkának végéhez érünk, kedves fiatal barátaim, példát akarok elétek állítani, mint akit eszményül választhattok magatoknak, hogy az éindításban nyert erőteteket az ő jegyében és példájával folytassátok, akkor nem állíthatok ismételtlen elétek mást, csak Bessenyei Györgyöt, annak a magyar embernek szellemét, aki olyan mérhetetlenül sok küzdelmen és fáradozáson keresztül alapozta meg a mi modern szellemi életünket. Elképzelhető, mennyivel nehezebb volt az ő munkája, mennyivel több szembenállással kellett neki megküzdenie, míg az egyszerű szabolcsi fiúból Mária Terézia első testőre, a tiszaberceli faluban tétlenségben élő gyermekifjából a magyar nemzet egyik legtevékenyebb munkása, legerősebb, legfanatikusabb harcosa lett. S Bessenyei nem adta fel a harcot, akkor sem, amikor örök némaságra kárhoztatta a cenzura, mert hitt és bízott abban, hogy lesz még idő, amikor az ország meg fogja érteni tudni az ő harcát. Ha harcát nem is tudta befejezni ő maga s ha nem is érte el azt, amit maga elé tűzött, olyan példát állított magával mindnyájunk elé, mely örök időkre követendő maradhat. Irni, dolgozni, munkálkodni akkor is, amikor minden szellemi fegyverünkre láncokat és soha el nem viselhető, fel nem oldható béklyókat raknak — a legnagyobb akaraterő és a legrendíthetlenebb hitnek lehet a jele. Bessenyeiben valóban a felelősséggel párosult, missziós nagy hit és mérhetetlen akaraterő kettőssége dolgozott, s vitte diadalra eszméit, elgondolásait. S ha ehhez még hozzáveszem azt is, hogy Bessenyei azt hitte és képzelte, hogy körötte minden csendes, s magányában egyedül dolgozik, tevékenykedik, akkor még heroikusabbnak kell beállítani az ő helyzetét és küzdelmát.

Ezért vegyetek róla mindig példát, s ezért legyen eszményetek a jövődő küdelmeiben.

Európa forrongásában Magyarországunk kies szigetnek vehető, amelyet eddig még elkerült a háboru, de nem kerülhet el az az átalakulás, melyen egész földtekénknek keresztül kell mennie. Vigyáznunk kell, nehogy a köldökszemlézés vegyen erőt rajtunk, s a jövőre bizzuk azt az átalakulást, mely jövőendő sorsunkat hosszú időre meghatározza. Ezért készüljetez Ti is fel arra a küzdelemre, melyet kikerülőnőzők ugysem lehet, s melynek eredményétől függ mindnyájunk, a Ti jövő életetek is. Nézzetek önmagatokba, bírálva mindig magatokat, s sohasem eltűntetve magatok előtt a hibákat, mindig megújulva, s mindig megtérve az önmagatok életében. Mert a népfőiskolai munkának sem volt más célja, elgondolása és eszköze, mint előkészíteni Titeket erre az új világra, éppen azzal, hogy magyarabb magyart és igazabb felelősséggeltett állampolgárt, önmagábanéző, felelősségteljes munkást neveljen belőletek, illetőleg adja meg azokat az indításokat, melyek a teljes kialakuláshoz szükségeseknek mutatkoznak.

Adja Isten, hogy Ti is Bessenyei lelkével, akarateréjével és hitével induljatok haza, s töltsétek be azokat a reményeket, amiket hozátok fűz nemcsak szabolcs népe, de az egész magyar nemzet is.

Dr. Belohorszky Ferenc.

Gondolatok a népfőiskoláról

Az újjászűletés lázában égő országunk mélyebb és magyarabb nemzetnevelés kérdésével foglalkozik. Az erő és az újjászűletés alapja a magyar nép. Nemzeti életre és életszolgálatra csak akkor lehet helyesen nevelni, ha a falu multján keresztül megismertetjük nemzetünk multját és ezeréves életünk értékeit, erőit és azok összefüggéseit. A falusi gyermek nevelése ma nem érhet véget az elemi iskolai oktatással. A tanult ismeretek helyes értékeléséről és felhasználásáról népfőiskolai munkával fel kell világosítani, hogy érettebb ésszel tisztázni tudja azokat a fogalmakat, amelyek a hazáról, a közösségről és a munka értékeléséről eddig lelkében voltak.

*

Az elemi iskola nem ad befejezett nevelést. A falusi gyermek kitűnő az iskolából, tolják előre az utánuk jövő gyermekek és amikor az ifju korban ott áll az élet nagy kérdései előtt (családalapítás stb.) nincs kihez fordulni megnyugtató tanácsért. A magára maradt falusi fiatalság életében ezt a hiányt is pótolja a népfőiskola munkája.

*

A népfőiskola jelentőségét nem az fogja eldönteni, hogy milyen véleményeket találunk róla. Az a vélemény legyen irányadó, ami a résztvevő ifjak lelkében kialakul. Az elmélkedések mellett cselekvő munkára van ma szükség, hogy a magyar falu mostani forrongó állapotát és alakuló életformáját a helyes fejlődés irányába állítsuk.

A népfőiskola elvégzése nem azt jelenti, hogy tudásban és ismeretszerzésben végállomásra jutottunk. Innen csak utnak indítanak, hogy a saját érdeklődésünk keressen új irányban új ismereteket.

*

A falu sorskérdéseit úgy kell megoldani, hogy ne járjon nyomában az ősi műveltség megtagadása. Erre elő kell készíteni a fa ut, hogy a gazdasági, társadalmi és kulturális téren megindult munkában mindnyájan résztvegyenek. Segíteni csak úgy lehet eredményesen, ha előbb a faluban tudatosítani tudjuk, hogy a népelet és népkultúra formái és eredményei nem elvetendő dolgok, hanem erős bizonyítékok életrevalóságunk mellett és ezekre büszkék lehetünk.

*

A népfőiskola elsősorban nem tudást akar adni, hanem tudásvágyat igyekszik ébresztetni. Megtanít arra, hogy tudjuk megbecsülni nemzeti ősi értékeinket, tanuljunk meg élni önmagunkért is, tudjunk hinni saját erőnkben és fejlesszük tovább szellemi kincseinket, amiket senki nem vehet el tőlünk s csak akkor veszítjük el, ha önként lemondunk róluk.

A D A T T Á R

A magyar vitézeknek vidámítására írott versek.

Országokért, királyokért,
Nemzeti szabadságokért
Szégyen volna sajnálni
A magyar vért kiontani
El még, hogy megsegítene
A magyarok nagy Istene
Ki régenten Scythiából
Kihozott a szolgaságból.
Őseidnek nyomdokába
Járj a dicsőség utjába.
Vagyunk előtted tükörök,
Melybe sirva néz a' török
Elhiszed-e könnyen, hogy a
Francia nép a' pipogya,
A lábadra békót tenne,
Mig benned egy csepp vér lenne,
Bellona markos fajzatja
Szabolch kapitány magzattya,
Nosza rajta, Napóleont
Nyakazzátok le a kujont!
Hisz régenten Atillának,

A' nagy Bendeguz fíjának,
 Csak nevének hallatára
 Kiment a' Tóthból a pára.
 Jött ha dolgozott erővel
 A' kargyát nem győzték fővel,
 Mellyért rettenetes leve
 A' vitéz Magyarok vezére.
 Ti Zabolchiak, erednek
 A bátor őseiteknek
 Ha magvát szakasztanátok,
 Megfogva az égi átok.
 Most itt tsak Magyar a Magyar,
 Őtet a Frantzia agyar
 A fészkeből ki nem marja,
 Tudom, hogy ő jól akarja.
 Nem is vágja bolondjába
 Fogát a' Nyiri buzába
 A' kevély szívü Francia,
 Az a fajta kurafia.
 Zemplén nem hult még a porba,
 Vagy a' jó Tokai borba
 Megengedné részesülni
 S tölle álomba merülni.
 A' kunság sem fordít hátat,
 Hanem készít inkább gátat
 Rakni mindent Franciából,
 Mint jól lakni a' sajtojából.
 Rajta tehát, Magyar fiuk
 Igaz szívü Harclíjak
 Mert senki se, jól tudjátok
 Ha ti meg nem tanítjátok.
 Vegyetek a' kardnak véget,
 Azt a' tsunya nemzetséget
 Ölljétek és pusztítsátok,
 Hadd érje utól az átok.
 Segit az égi kegyelem,
 Készen van a' győzedelem
 Es elmulván a' háboru,
 Lessz fáidalom koszoru.

A sárosp. főisk. kéziratára 1735. sz. kézirat 114. lapján. A
 133. sz. kézirat 22. lapján (Kováts József írásai közt) az elején
 a 71-en van;

Ülj fel magyar a lovadra,
 Készülj szaporán a hadra!
 Apád, anyád feleséged,
 Ne bánd, ha sirat is téged.

Az 1735. sz. 114. l. ugyanazon Kováts név van aláírva. A 131.
 125. l. más a szöveg. A Kaz. lev. IX. 455. l. a muszka ellen buz-
 dit s van szó benne szabolcsról. (Ezt a pataki diákok gyűjtötték.)

Nyiri úrfi.

Elment a' Kis Asszony Náni,
Költsön üres zsákot kérni,
Hogy Asszony Anyya küldötte
A' magáét ki égette.
Tekintetes Szomszéd Asszony
Azért küldött Anyám Asszony,
Hogy egy üres zsákot adna
Szedegetni ki sétálna.
Kis Asszony lelkem csak egy van
Az is az úrfi alatt van.
Ha ki veszem, fel kél majd sír
Éhes mindjárt kenyeret kér.
Régóta egy falat sincsen
Tegnap kértem egyet költsenn
A' lisztünk is már elfogyott
A' Hombár is öszve rogyott.
Majd hát Tekintetes Asszony
Ad kenyeret Anyám Asszony
Ha fel kél is Péter úrfi
El kell kenyérrel csitítani.
Csak ne bántsa kérem szépen
Mert szertelen az egészszen
A gatyáját most lúgoztuk
Még tegnap róla lehúztuk.
Úgy kötöttük be' a zsákba
Hogy szegényke meg ne fázna.
Mert nints neki több gatyája
Zsákom vánkosa párnája.
Zsákunk nincs több, mert eladtuk
Az árát a' Bálba hadtuk
Az Úrfinak nagy kedve volt
A sok sörbe majd bele holt.

A párosodó Nyíriek.

Úrfi : Asszony Anyám adj inget rám
Tompá szennyes ingem gatyám
Róza néném be motskolta
Ejnye kutya parancsolta,
Tót hátán fót, egy ingem van
A másik meg gallératlan,

T. A. Egy van fiam, ne tátsd a szád
 Ha tsak pendelyt nem adok rád.
 Urfi: Hogy menjek hát házasodni
 Ha nem akarsz tisztát adni,
 Vonják le Rozi pendejét
 Varják meg Gatyának felét.
 T. A.: Hátha Rozit kérni jönnek,
 Hogy adunk majd tisztát ennek?
 Ő sem gyermek, nints már ölben
 Ő sem járhat fél pendejben.
 Urfi: Nem bánom én ebugattát
 Vegye rá a maga fontát
 Vagy ha felnőtt vesz magára
 Rántcigálja elő s hátra.
 T. A.: Ne búsully édes Istokom
 Itt van minden csakom pakom
 Ki mosom gatyád hirtelen
 Bujj el addig itt mesztelen.
 Urfi: Nem bánom én Asszony Anyám
 De Rozi is el bujjon ám
 Félek magam, meg ijjedek
 Ketten legyünk mesztelenek.
 T. A.: Űsse patvar én nem bánom
 E lessz derék dínom-dánom
 Magam is mosáshoz fogok
 Azután mellétek búvok.

Megvan a Kunszentmiklósi ref. gimnázium könyvtárában
 (D. II. 20.)

A nyíri dáma.

Ollyan fürge, mint az ürge
 A Nyíri Dáma

1., 2., 3. versszaka. Erdélyi: II. 250.
 IV. versszaka (az ismeretlen)

Kávé helyett dinnye levelet eszik ha nyár van
 Télre kelvén paszuját főzvéen eszi napjába.
 Ha kérdik az ebédet
 Mi volt, ez a felelet:
 Tyuk hús, fáczán,
 Pedig lentse fénylik az állán.

Vivat Kálló
 Mert én ott születtem
 Melyért holtig
 Aldhatom jó Istenem.

Én vagyok a vitéz
 Huszárok áldozója
 Leszek is én holtig
 Hüséges pártfogója.
 Vivát báró
 Simonyi obesterünk
 Noha gyakrakon
 Megveretted a testünk
 Mig az ellenség közt
 Karjaink villogtatja
 Még az ellenség is
 Bámulja és csudálja.
 Még azt mondják
 Szép a kardot viselni
 De mégis szebb
 Hazánkért vitézkedni,
 Mert az ilyen kori
 Bátor szivü vitézek
 Szép kurástokért
 Feningeket kötöznek (?)
 Mihelyt kezde
 Napom fénnye derülni
 Mindjárt kezde
 Homályba beborúlni.
 S az trombita dobszó
 Szomorú hangot adnak
 Talán édes rózsám
 Harc morájára hívnak.

H O L M I

Sziklay László: KÖNYVISMERTETÉSEI
 ALAIN-FOURNIER:
 AZ ISMERETLEN BIRTOK

(Le grand Meaulnes.) Fordította:
 Lovass Gyula Bp., Athenaeum.

Ki ne emlékeznék ifjuságunk nagy kalandregényeire, titokzatos történeteire? Csupa véletlen, csupa meglepetés; hátborzongató éjszakák, vad hajszák, elhagyott, üres házak, furcsa emberek... Az ifjuság úgy falja a kalandok komor és mégis rózsaszínű világát, mint amilyen mohón vágyik maga is a kalandokra. Mintha ezzel siettetné

serdülését, ezzel szeretné feltárni a Nagy Titkot, fellebbenteni a függönyt az előtte még titokzatosnak tetsző, nagy kaland, az élet elől.

Alain-Fournier regénye juttatja eszünkbe mindezt. Ha elolvasása után letesszük 's gondolatban hirtelen újra végigfutunk rajta, azt kell mondanunk: kalandregény, — szökéssel, ismeretlen várkastéllyal, halálos szerelemmel, kielégítetlen vágyakkal, — kamaszok kalandregénye, színes, szórakoztató, — érdekes, izgalmas, nem lehet letenni.

S ha aztán újra elővesszük és lassan rágódunk végig rajta, megfigyel-

jük hőseit, belepillantunk csodálatos, tarkán szőtt cselekvényének mélyére, megrágnak minden mondatát, észrevesszük, hogy nem kalandok sorozata tárul elénk. Ami a kalandok mögött van, vagy, mondjuk, ami a kalandokkal együtt jár, az a teljes, az igaz élet.

Csak századunk első évtizedének nagy élet-érzése irhatta Alain-Fournierrel, a XX. század egykönyvű, fiatal francia írójával ezt a regényt. Európa ott állott a nagy vihar küszöbén: az emberek lelke mélyén ott élt az előszele, a nagy bizonytalanság, amelyből még ma sem gyógyultunk ki s amelyből még soká nem fogunk ki gyógyulni, s mint nagy válságok előtt szokás, nem kerestek mást, csak az életet magát, a boldogság-sóvárgás nagy erőfeszítésével, a halálfélelem kéjes borzongásával.

Alain-Fournier hőse valóban él. Nem a tudósok, lélekbuvárok és társadalomkutatók által meghatározott, korlátok közé szorított életet, hanem az életet, mindnyájunk életét, amely nem szorítható meghatározásokba, nem vonható szigorú logikai ítéletek korláta közé, hanem tele van kalanddal, meglepetéssel, tarkasággal. S a szerelem, az elérhetetlen boldogság, amelyet éppen akkor kell eldobnunk magunktól, amikor meg tudnók kapni: nem papíros-jelkép, hanem a mindig élhetetlen és mégis küzdő, küszködő ember örök szimboluma. Éppen ezért igazabb és szebb a lélekrajza, mint tudósok nagyképu fejtegetései és száz pontosan megírt, kínosan lökéletes „roman psychologique“-é.

A regény hősei gyerekek, mikor a cselekvény elindul. Tele kalandvágygal s a titoknak, a titokzatosnak olyan ösztönével, amely csak gyerekeknek lehet sajátja. De vessük le magunkról a felnőtték komor álarcát: nem vagyunk-e egy kicsit mindnyájan ilyenek? A főhős elindul: tilos uton jár, de határozott céllal. Eltéved, elveszti célját, kalandba kerül, olyan kalandba, amelyet nem tud többé elfelejteni. Sóvárgó vágyakozás emészti a kaland után: keresi, kutatja alig látott szerelmét. S mikor hosszú keresés után végre megtalálja, már nem maradéktalanul boldog: új kötelesség hívja, egy kis ballépés következménye, amiért örökre el kell veszítenie boldogságát.

Nem „nagyigényű“ regény, úgy érzem, sohase válhat sznobok nagyképű, „szalónképes“ olvasmányává. De

éppen ez teszi varázslatossá és igazán emberi regénnyé azok előtt, akik olvasmányaiktól a teljes életet várják.

Lovas Gyula fordítása jól adja vissza a modern kalandregény szimpompáját, izes fordulatait, életerős iramát. Érdemes elolvasni.

Sziklay László.

OLIVEIRA SALAZAR: BÉKÉS FORRADALOM.

Fordította: Lovass Gyula.
Bp., Athenaeum.

Salazar „Békés forradalom“ című könyve nem egységes beszámoló a Portugáliában mindnyájunk szeme előtt lejátszódott nagyjelentőségű eseményekről, — még kevésbé összefüggő története a békés portugál forradalomnak. A nagy államférfi beszédeit tartalmazza. Mégis: — e beszédekből Salazarnak a beszédekhez tűzött előszavából talán pontosabban és határozottabban bontakoznak ki a nagy rendszerváltozásnak belső, lelki indítékai, mintha az egésznek csak adatszerű történetét kaptuk volna. A magyar olvasó számára ezeknek a belső indítékoknak a megismerése annál inkább fontos, mert manapság igen sokat beszélünk a XX. század új életformáiról, reformok szükségességéről az élet minden területén. Ha az olasz és a német példára hivatkozunk, akkor igen sok helyről még ma is azt kapjuk válaszul, hogy az idegen minták másolása árt magyar szellemünknek, magyar lelkiességünknek. Salazar könyve fényes bizonyítéka annak, hogy mindazzal, ami a multból mint elavult, korhadt szellemi töké maradt ránk, a kis népnek is lehet és le is kell számolnia, anélkül, hogy eredeti, sajátos nemzeti jellegéből veszítene valamit. A portugál állam át-állítása megtör-

tént, élet-vezetése a XX. század eszméinek és gyakorlati követelményeinek egyaránt megfelel. Portugália erősen, egységesen, a liberalizmus erkölcstelenségeiből teljesen kigyógyulva állja Európa viharait s mégis, sőt, talán éppen most: nem utánzótt szolgamódra, nem másolta le az új olasz és német államvezetést, — annak, különben Salazar által is nagyrabecsült módszerét, hanem a portugál nép sajátos jellemét, lelkeségét és szükségleteit vette figyelembe.

Akik a magyar nép jövődősorsán gondolkoznak, azok sokat tanulhatnak ebből a könyvből, amelyhez Te'eki Pál gróf miniszterelnök írt előszót, Ottlik György pedig életrajzi ismertetést. A fordítás munkáját Lovass Gyula végezte hozzáértő körültekintéssel.

Sziklay László.

SIK SÁNDOR: ZRINYI MIKLÓS.

Bp., Franklin.

Zrinyi Miklós alakja és költészete a magyar irodalomtörténet egyik legérdekesebb és talán legjellemzőbb fejezete. Ünnepezt, csodált és meg nem értett hadvezér, aki sohasem érhetette meg, hogy az ország ügyeit a kezébe vehesse és Magyarországot hatalmassá tehesse, — nagysága miatt meg nem értett költő, akit, mint költőt, kortársai közül jóformán senki sem ismert, s aki az utódok értékelésére került be, mint a legnagyobbak egyike — a kötelező iskolai olvasmányok közé.

A hadvezér sorsa és a költőé egyaránt magyar sors. Hatalmas koncepciók, páratlan tehetség és éleslátás jellemzi a hadvezért. Az idegen érdekű udvar, rövidlátó honfitársa, irigy idegen katonák

buktatják meg nagyratörő szándékait. Költői lángelme, korának izlőse eredetiséggel és hivatástudattal párosítva alkotta a világirodalom egyik legkiemelkedőbb barokk eposzát: műveletlenség, elmaradottság, meg-nem-értés tette az író számára halált jelentő feledés, ösmertelenség homályába.

Ezt a csak beavatottak előtt ismert élt-tragédiát írja meg Sik Sándor könyve. Részletes, alapos s így hűzágpótló is: az első modern, Zrinyi-monográfia, amely terjedelméhez képest (174 lap) teljes mértékben bemutatja a nagy író-hadvezér életét és alkotásait. S ehhez jó karképet is ad: mindaz, ami a szomorú emlékü XVII. századra jellemző, ott található a sorok között, a nagy lángelme vívódásainak háttereként. A barokk Európa lendülete, a bécsi udvar öncélú, magyar szempontokat nem ismerő politikája, a vallásháborúk nemzeti erőket pusztító férge, amelyek ellenében Zrinyi, a barokk katolicizmustól áthatott, mégis egyetemesen magyar Zrinyi erőlyesen állítja szembe közismert mondatát: „Legjobban szeretném, ha százezer luteránust, ugyanannyi kálvinistát és ugyanannyi katolikus látnék magam körül és kiverhetném velük a törököt...”

Az irodalomtörténész alkotta ezt az arcképet, mégis teljes. Talán több benne az életrajz, a hadtudomány, a politikai mesterkedések ösmertetése, mint amennyit egy irodalomtörténeti monográfiától elvárhatunk; de éppen ez érzékelteti jól Zrinyi lényegét és jelentőségét. Költő és hadvezér, aki egész életét kockára tette föl: a török kiűzésére, Magyarország politikai és lelki megmentésére. Nem filológus-életrajz tehát, nem is Zrinyi műveinek analízise, hanem — arckép, teljes, semmít

nem kendőző lelki arckép, amely magán viseli a kor és az örök magyar sors tragikus vonásait.

Régóta várjuk a modern Zrinyi-monográfiát; örömmel üdvözljük most, hogy megjelent. Annál is inkább, mert az író levetette magáról a szaktudós gögjét s műve a nagyközönség érdekfeszítő olvasmánya is lehet. Ebből a szempontból azt az egyet hiányolhatjuk, hogy a vasmári békét követő nagy csalódást nem ecsetelte részletesebben; az udvarban különben is csalódott Zrinyi magába-hanyatlását, erejének tragikus vivódását és új-ut keresését inkább csak érzékeltette könyve végén.

A könyv a Franklin-társulat most meginduló „Magyar írók” sorozatában jelent meg Eckhardt Sándor szerkesztésében. Várakozással tekintünk a sorozat további kötetei elé. Sziklay László.

A BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÁSÁR HIREI

Május 2-től május 12-ig lesz idén a Budapesti Nemzetközi Vásár.

Ez évben a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége közreműködésével és a székesfőváros támogatásával május 2-től 12-ig rendezi a Budapesti Nemzetközi Vásárt. A nehéz nemzetközi helyzet dacára a vásár sikere a tömeges bel- és külföldi jelentkezések folytán máris biztosítottnak tekinthető. A január 31-ig jelentkező kiállítók 10% helydij-mérséklésben részesülnek.

Az anyaggazdálkodás új megoldásait mutatja be a Budapesti Nemzetközi Vásár.

Az európai háború dacára a magyar gazdasági élet teljes hatásokkal dolgozik. Erről a nagyszabású termelőmunkáról fog bi-

zonyságot tenni a május 2. és 12. között tartandó Budapesti Nemzetközi Vásár. A vásár keretében bemutatásra kerülnek mindazok a nyersanyagmegoldások, amelyek a termelésnek ezt a fennakadás nélküli, sőt több vonatkozásban fokozott menetét lehetővé teszik. Az idei vásár tehát elsősorban az új nyersanyagok és az azokból készült ipari gyártmányok bemutatója lesz.

A visszacsatolt Erdély kiállítása a Budapesti Nemzetközi Vásáron.

A nemrégiben visszatért Erdély gazdasági jelentőségét egy, a május 2-án megnyíló Budapesti Nemzetközi Vásár keretében rendezendő „Erdélyi Kiállítás” fogja először teljes egészében demonstrálni. A kiállítás, amely erdélyi népi stílusban épült pavillonban nyer elhelyezést, fel fogja ölelni Erdély gyáripárát, kézmű- és háziipárát, valamint mezőgazdasági termelésének különlegességeit. Bemutatásra kerül továbbá a kiállításon Erdély gazdagsága ércekben és nemesfémekben, nemkülönben az új petróleum- és földgáz-lelőhelyek ismertető anyaga is. Méltó helyet kap a kiállítás keretében az erdélyi kultúra és irodalom.

Az európai háború dacára nemzetközileg lesz az idén is a Budapesti Vásár.

A magyar ipar nagyszabású felvonulása mellett ez évben is — dacára a súlyos nemzetközi helyzetnek — a külföldi pavillonok egész sora fogja várni a látogatókat a május 2. és 12. között tartandó Nemzetközi vásáron. Olaszország, Szlovákia és Svájc hivatalos pavillonjai mellett találkozni fogunk a vásáron Németország első itteni hivatalos részvételével. Tárgyalások folynak a Szovjet-Unió, Bulgária, Brazília és más államok részvételéről is.

Május 2.-án nyílik meg és teljes siker elé néz a BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÁSÁR.

Hetek óta folyamatban vannak a budapesti városligetben újból mindazok a munkálatok, amelyek a Budapesti Nemzetközi Vásár szervezéséhez, építészeti megvalósításához szükségesek. Különösen az utolsó napokban vett gyors iramot az építkezés. Jellemző a munka sürgősségére, hogy a vásár már az elmúlt héten volt kénytelen a kormány engedélyét kérni ahhoz, hogy a pavillonok építését vasárnap se kelljen szüneteltetni. A Vásár városligeti területén körüljárva a közönség máig már közel negyven hatalmas méretű csarnok építkezését látja. Akad köztük épület, ahol még csak a vas, vagy a deszkaváz áll, olyan, ahol a falakat már bevonták a kárpitozók, de találkoztunk már jó egynehány olyan pavilonnal is, amely mellől már a festők is elszedték az ábrákat, jelölésnek, hogy ezek már végérvényesen kész csarnokok. A számos magyar nagyvállalat változatos épületei mellett különösen érdekesek a külföldi államok részére rendelt nemzeti pavillonok, amelyeknek az alapvázából is jellegzetesen bontakozik ki az egyes nemzetek stílusa. A berendezés utolsó munkája az Iparcsarnok és a különböző szakmai pavillonok belső beosztásának építése. Értesülésünk szerint, ezt e héten fogják már megkezdeni. Mindezzel a munkával párhuzamban gyors ütemben folyik a résztvevő, mintegy 1.500 magyar vállalat helykijelölése. A Vásár ennek a kérdésnek egyénenként való letárgyalására a szakmai csoportok tagozása szerint, egymásután hívja meg az érdekelt kiállítókat. *Hangsúlyozottan figyelmeztetik ezzel*

kapcsolatban a kiállítókat, hogy a meghívóban megjelölt időpontot lehetőleg pontosan tartsák be. Érdeke ez az egyes kiállítóknak, akiknek óhajait és külön szempontjait csak a megjelölt időpontban tudják figyelembevenni, de kollégális kötelessége ez az egyes cégeknek a többi kiállítóval szemben is, mivel a hely-kijelölés fennakadás nélkül való lebonyolítása általános kiállítói érdek. A Vásár egyébként az előkészületek menetéről a napokban jelentést tett a mértékadó hivatalos tényezőknek, akik meglegedéssel vették tudomásul, hogy a május 2.-án megnyíló és május 12-ig nyitvaálló Budapesti Nemzetközi Vásár munkálatai — a rendkívüli idők ellenére — a teljes siker jegyében programmszerűen bonyolódhatnak le.

A nemzetközi vásárok sikerének titka.

Budapesten a Városligetben lázas sietséggel, vigan épül már a Nemzetközi Vásár hatalmas városa. Napról-napra újabb, meg újabb óriási kiállítási csarnokok, kecses pavillonok, monumentális épületek nőnek ki a földből, hogy káprázatosan rövid idő alatt már tető alá is kerüljenek. Most már kiépültek az utak és a terek, már látható az egész impozáns kép, amely minden eddigit meghaladó nagyságról és teljességről beszél. De szükséges is ez az eddiginél jóval nagyobb építkezés, mert hiszen a kiállítók száma is tetemesen megnövekedett és a magakülön kiállításával jóval több ország vesz részt az ezidei Budapesti Nemzetközi Vásáron, mint az eddigieken.

Figyelmeztetni kell itt arra, hogy a legnehezebb viszonyok sem akadályozhatták meg a lipcsei, a bécsi és a többi híres nagy városok kiállításának megtartását azok látogatottsága is jelentékenyen megnövekedett, akár a múlt évhez viszonyítva is. Mert hiába, az életet semmi sem akasztja meg az ember mindig és minden körülmények között keresni, üzletet kötni, a termelés és a fogyasztás zavartalan menetét biztosítani és tanulni akar, és minél újabb helyzetek elé kerül, annál több oka van erre. És mert egy-egy ilyen vásár éppen a legújabb időkhöz igazodik, éppen egy ilyen vásáron lehet a mindennapi életben legjobban alkalmazható tanulságokra szert tenni, a legidősebb üzleteket kötni. Ez az oka és magyarázata a nagy német vásárok sikerének és ez biztosítja már eleve is a május 2.-tól 12.-ig tartó Budapesti Nemzetközi Vásár sikerét.

A vizum, utazási és egyéb rengeteg kedvezményt nyújtó vásárigazolványokat már minden utazási és menetjegyiroda árusítja és ilyet bárki szerezhethet magának.

Szenzációs külön kiállítások is lesznek Budapesten a Nemzetközi Vásár ideje alatt

A Budapesti Nemzetközi Vásár nagy vonzóereje egyre több intézményt késztet arra, hogy a Vásár ideje alatt rendezze meg a maga külön kiállítását. Pedig az autószakma egész külön utakon járt, de az idén már ez a szakma is hozzákapcsolódott a maga kiállításával a Nemzetközi Vásárhoz. Közvetlenül a vásár területe mellett kapott megfelelően nagy helyet a városligeti Gerbeaud-pavilontól a Hermina-utig akként, hogy

ebbe a területbe belcesik a Közlekedési Múzeumnak impozáns épülete is. Magát a Közlekedési Múzeumot is teljesen újra rendezik és ennek a külön kiállításnak a szegélyébe állítják. Ezuttal az autószakma általános motorizációs és hadi kiállítást rendez, ami azt jelenti, hogy nem csupán az autók és motorkerékpárok, hanem az összes modern motorral hajtott hadigépezetek, repülőgépek, tankok, ágyúk, csapatszállítók védelmi és támadókocsok és eszközök mind odakerülnek közvetlenül a közönség szeme elé. Természetesen erre a külön kiállításra külön belépőjegyeket bocsátanak majd ki.

Ugyancsak kedvezőnek tartja az alkalmat a maga külön kiállításának megrendezésére Erdély irodalma is. Erre a célra ugyan csak a Vásár területe mellett a Fővárosi Múzeum épülete és környéke fog terv szerint, rendelkezésre állni, hogy Erdély méltó keretben mutathassa be az elnyomatás 22 évének minden irodalmi termését. Egyelőre tárgyalások folynak arról, hogy szerves része lesz-e ez a kiállítás a vásárnak, avagy külön belépődíj mellett tekinthető-e majd meg. Az immár nagymultú és évről-évre gyönyörűbb Virágkiállítás is a vásár ideje alatt kerül megrendezésre, szintén a Vásár területének tözsomszédságában, az új hatalmas Stefánia-utí üvegházban és annak virágos tündéerkertté átalakított széles környékén, természetesen külön belépődíj mellett.

A május 2.-tól 12.-ig tartó Budapesti Nemzetközi Vásár utazási, vizum és rengeteg más kedvezményt nyújtó vásárigazolványait minden utazási és menetjegyiroda, valamint a vásár minden tb. képviselője már-már árusítja, és ilyet bárki válthat magának.

Budapesti

NEMZETKÖZI VÁSÁR

május 2 – 12.

Szakbevásárlók legfontosabb tavaszi találkozója.

50 százalékos utazási kedvezmény

Külföldről érkezőknek :

Budapestre IV. 22—V. 12-ig.
visszaútra V. 2—V. 22-ig

Belföldről érkezőknek :

Budapestre IV, 26—V. 12-ig.
visszaútra V. 2— V. 18-ig.

33 százalékos kedvezmény külön vidéki utazásra

Vizumkedvezmények

Vásári különvonatok

Felvilágosítás és vásárigazolvány kapható:
Budapesten a vásárirodánál, V. Alkotmány
utca 8., **vidéken és külföldön** a vásár tb.
képviselőinél és a menetjegyirodáknál.

Nyíregyházi Termény- és Áruraktár Rt. Nyíregyháza

Fiókraktár Rakamaz Szesz szabadraktár

Zsák- és ponyvakölcsönzés. Olajgyár
Gabonaneműek bizományi adás-vétele.

Elfogad: tárolás, kezelés céljából mindenféle mezőgazdasági
szemesterményt, bort, szeszesített, szalonnát, stb.
Jutányos kamat mellett lombardkölcsönt nyújt.

Trieszti Általános Biztosító Társulat

(Assicurazioni Generali) főügynöksége

Elfogad: Tűzbiztosításokat, életbiztosításokat, betöréses-lopás
elleni biztosításokat, baleset és jégkár elleni biztosításokat ked-
vező feltételekkel és méltányos díjakkal.

Hajduszoboszlói gyógyfürdő

ma már európai hírű, — Fedett gyógymedencék, ivócsarnok,
inhalatórium, standfürdő. — Páratlanul eredményes fürdő-, ivó
és belélegző kurák. — A fürdőt Hajduszoboszló 73 és 78 fokos
sós — jódos — brómos — hidrocarbonatos hévizei táplálják.
3000 liter forróvíz percenként. — Magyar és németnyelvű ismer-
tetővel készséggel szolgál a fürdő

IGAZGATÓSÁGA

Nyomtatványok izléses kivitelben készülnek

Kétféle könyvnyomdájában

Nyíregyháza, Zrínyi Ilona-u. 9.